

Dr. Takáts Ágoston

**„FUTOK A KITÚZÓTT CÉL FELÉ...”
(Fil 3. 14.)**

– Emlékezés Nagy Töhötömre –

2008.

Tartalom

PROLOGUS	3
NAGY TÖHÖTÖM (1908 – 1979)	4
I. A TANULMÁNYOK IDŐSZAKA	6
II. A KALOT ÉS ANNAK FELOSZLATÁSA, ÉS MINDAZ, AMI KÖZTE ÉS UTÁNA TÖRTÉNT	8
III. AKI NEM BIRTA ELVISELNI A HÁROMSZORI „LEFEJEZTETÉST”	21
IV. ÚJ-FUTÁS... ÚJ-CÉLOK... ÚJ-REMÉNYEK	26
A TUDOMÁNY ÉS OKTATÁS SZOLGÁLATÁBAN.	28
ÚJ SZOCIÁLIS KUTATÁSI ÉS SZERVEZÉSI PRÓBÁLKOZÁSOK.	31
NAGY TÖHÖTÖM ÉS A SZABADKÖMŰVESSÉG.	33
NAGY TÖHÖTÖM KÖNYVEI.	36
NAGY TÖHÖTÖM EURÓPAI ÚTJA 1966-BAN.....	38
V. MINDEN ÚT HOZZÁ VEZET	40
EPILOGUS	46
I. sz. Melléklet	47
VÁZLAT: MINDSZENTY JÓZSEF PÜSPÖK esztergomi érsekké való kinevezésére történő javaslatához.	47
II. sz. Melléklet	49
IGAZOLÓ JELENTÉS MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS-HERCEGPRÍMÁS a püspök-kari konferencia elnöke részére.....	49
III. sz. Melléklet	57
NAGY TÖHÖTÖM MEGEMLEKEZÉSE KERKAI ATYÁRÓL ÉS A KALOTRÓL.....	57

PROLOGUS

„A tengeren lebegek.

Azon a szabad tengeren, amelyen az ég határa elmosódik, és amely egyenlő távolságra van az Óvilágtól, amelyből útra keltem, és a másik Újtól...

És hogyha elhagyottnak hiszem magam, csak várnom kell ennek a biztos hatalomnak a visszajöttére itt alattam, amely magával visz, és újra felemel, mintha ebben a pillanatban egy volnék a mélység örömeivel, várom ennek a hullámnak visszatértét, amely nemsokára utolszor zúg felém, hogy magával sodorjon...

Felhasználom azt a múltat, amely a jövővel együtt egy és széttéphetetlen anyagból szövődött, ezt a tengert, amelyet az Úr akaratával hajóztam és annak a szélnek leheletét, amely arcomba fúj és megpihen, amint hozzám megérkezik, hogy áldjam azt a földet, melyet vágyódó szívem megsejtett ott lenn az éjszakában...

Áldozatról beszélnek az emberek, pedig minden lehető választásnál csak egy egészen észrevehetetlen kis mozgásról van szó, mint hogyha kezünkkel legyintünk egyet...

Valójában csak a rossz kíván erőfeszítést, minthogy az a valóság ellen való. Leválást jelent az állandó nagy és szent erőkről, amelyek közrefognak és támogatnak mindenfelől...

És most – íme – itt az utolsó orációja annak a misének, amelyet már a halálhoz vegyített önmagam, szándékaim és vágyaim fölládozásával mondok el: Istenem! Hozzád fohászokodom... könyörülj rajtam!...”

(P. Claudel: A selyemcipő, vagy A legrosszabb nem mindig bizonyos. Első nap. 1 jelenet.)

NAGY TÖHÖTÖM (1908 – 1979)

Dr. Nagy Töhötöm, volt jezsuita professzus, – vagyis: négy-fogadalmas szerzetes-pap, – székelyudvarhelyi eredetű erdélyi családban, a Torontál megyei Magyarcsernyéhez tartozó Bozitópusztán született 1908. június 23-án. Családi körülményeiről, szüleitől, testvéreiről szinte semmit sem tudunk. Csupán hűgáról, báró Bihary Lajosnéról, a híres mezőtúri biológus feleségéről tett egy ízben említést, aki Töhötöm halála idején, özvegyen, Putnokon lakott.

Gyermekkorát a Hunyad megyei Piskin töltötte, majd a Gyulafehérvári Katolikus Főgimnáziumban kezdte el középiskolai tanulmányait. Befejezni azonban – családja Magyarországra történt áttelepülése miatt – már a Kisújszállási Református Gimnáziumban tudta az érettségivel befejezni 1926-ban. – Kitűnő tanuló volt és kitűnő tornász, aki egy ízben országos ifjúsági bajnok volt szertornából.

Érettségi után Budapesten a Pázmány Péter Tudomány Egyetemen történelem-földrajz szakos tanári tanulmányait kezdte meg, amikor megérintette a LÉLEK, és jelentkezett jezsuitának.

Életét – jezsuitának történt belépésétől haláláig – valójában négy időszakra oszthatjuk fel:

I. A Jézus Társaságba – vagyis a Jezsuita Rendbe – történt belépésétől 1938-ig, tehát a KALOT előtti időszak. (A KALOT a „Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete” rövidítése volt.)

II. A KALOT keretében, és annak 1946-ban történt feloszlását követően eltöltött jezsuita élete, vagyis 1938-tól 1948-ig terjedő időszak.

III. Kilépése a Jezsuita Rendből, és azt követően Dél-Amerikában eltöltött életszakasz, vagyis 1948-tól 1968-ig terjedő időszak.

IV. Hazatérése Magyarországra, itthoni élete és a haláláig eltelt életszakasz, vagyis 1968-tól 1979. elejéig terjedő időszak.

Életének minden szakasza fontos, és mindegyik időszakról elmondhatók az Apostol szavai:

*„Nagy türelmet tanúsítva a megpróbáltatásban,
a szükségben és szorongatásban...
ha elfáradunk, virrasztunk és böjtölünk;
akár dicsőség, akár megszégyenülés,
akár gyalázat, akár jó hír jut osztályrészül;
mint csalók és mégis igazat mondók,
mint ismeretlenek és mégis jól ismertek,
mint akit halálra szántak és mégis élnek,
mint megkínzottak, de bele nem haltak,
mint szomorúak és mégis mindig vidámak,
mint szűkölködők és mégis sokakat gazdagítók,
mint akiknek semmijük sincs, mégis mindenük megvan.” (2. Kor 6. 4-6; 8-16.)*

Egyik barátunk, amikor elolvasta Nagy Töhötöm könyvének – „Jezsuiták és Szabadkőművesek” – 1990-es kiadását, levelében ezt írta:

„Az ő sorsa számomra érthetetlen és félelmetes labirintus...”

Őszintén megvallom, döbbenet olvastam ezeket a sorokat, mert bár számomra is – bizonyos mértékig – félelmetes, de egyáltalán nem érthetetlen Töhötöm életútja. Annál is inkább, mert P. Kerkai Jenő S. J. kívánságára, aki főnökünk, munkatársunk, lelki-atyánk és legjobb barátunk volt, akivel aztán együtt tartóztattak le, számtalanszor összebilincseltek, és végül elítéltek az Egyházért végzett munkánk miatt, – tehát az ő kívánságára, – Nagy Töhötömmel haláláig jó-barátságban voltunk. S halála – nem tagadom – nagy veszteség volt számunkra.

Ezért szeretném mindenki számára ismertté tenni „szomorú és mélyen tragikus” életútját, ismeretségünk kezdetétől egészen haláláig.

I. A TANULMÁNYOK IDŐSZAKA.

Nagy Töhötöm 1938-ig jezsuita tanulmányait végezte.

A katolikus egyházi képzésben a jezsuiták tanulmányi képzése a leghosszabb: 10-12 évig tart. – Maga a jelölt-idő – a noviciátus – 2 év, mely főleg lelki és jellembeli képzést ölel fel Loyolai Szent Ignác utasításai szerint. Benne – többek között – a Szent Ignác-féle 30 napos lelkigyakorlattal. Ezt a 30 napos lelkigyakorlatot két ízben végzik el a jezsuiták: először novícius korukban, másodszer pedig az u. n. „harmadik probációban”, mely a tanulmányok befejezése után a harmadik próba-évet jelenti. – Egyébként minden évben 8 napos lelkigyakorlatot végez minden jezsuita.

A lelki képzéshez hozzátartoznak a következők: reggel naponta egy óra elmélkedés, délben és este lelkiismeret-vizsgálat, lelki-olvasmányok, a Rend szabályainak ismertetése és elemzése, bizonyos meghatározott imádságok elvégzése. – A lelki dolgokon kívül a novícius kötelességeihez tartozik a takarítás, az ebédlőben való felszolgálás, egy-egy hónapos konyhai- és kórházi-munka, továbbá – másodéves korukban – gyermekeknek történő hitoktatás és gyermekekkel való foglalkozás.

A jezsuita-képzéshez – a 2 év noviciátus után – a következő tanulmányi, illetve kötelező elfoglaltságok tartoznak:

– 1 év szónoklattan.

– 3 év keresztény bölcsélet, mely a következőket tartalmazza: logika és ismeretelmélet; ontológia, vagyis általános léttan; természetbölcsélet; erkölcsbölcsélet; elméleti és kísérleti lélektan; teológia naturális, vagyis természetes Isten-tan; ezek, mint főtárgyak. – Melléktárgyak: felső matematika és fizika; kémia és biológia; filozófia-történet.

– 1-2 év magiszterség, ami annyit jelent, hogy jezsuita gimnáziumban és nevelőintézetben felügyelő-tanári szolgálatot látnak el.

– 4 év teológia, közben a 3. év végén felszentelik az arra alkalmasakat. – A teológia tárgyai: Bevezetés a teológiába: Fundamentum, a kezdetek teológiája; a Szentháromságos Isten: az Atya, a Fiú és a Szentlélek, vagyis a Teremtés, a Megváltás és a Megszentelés Istene; Jézus Krisztus és az Egyház; az Egyház szentségei; Szentírás-tudomány; az erkölcsiség alapjai, a lelki élet teológiája; az ember jövője: Túlvilág, Üdvösség, Kárhozat; Isten népének szolgálói: a papság; a Kereszténység és Közösség; liturgia; aszketika és misztika; katekézis; homília: egyházi szónoklat-tan.

– 1 év harmadik probáció, mely hasonló a noviciátushoz, jelentősen magasabb szinten, s közben pályafutást is látnak el.

Nagy Töhötöm mindezeket a tanulmányokat – az 1 év szónoklattan kivételével, mert azt csak később vezették be – kiváló eredménnyel végezte el.

– 1926-1928-ig novícius volt Érden. (Meghatóan számol be „Jezsuiták és Szabadkőművesek” c. könyvében mindazokról a lelki-élményekről, melyeket noviciátusa alatt átélt.)

– 1928-1931-ig bölcséletet tanult Szegeden. (A Főiskola legkiválóbb scholasztikusa volt, és – saját bevallása szerint – egész életében ennek a bölcséleti képzésnek látta legnagyobb hasznát minden szempontból. Bárhol került vitára a sor, mindig érezte szellemi fölényét, melyet „ellenfelei” is mindig elismertek.)

– 1931-1934-ig felügyelő és nevelő-tanár a jezsuiták Kalocsai Kollégiumában, közben egy évig testnevelést is tanított a Gimnáziumban. (Itt Kerkai Jenőtől vette át a két legidősebb év-

folyam felügyeletét, és folytatta – Kerkai Jenő intenciói alapján – a szociális tartalmú nevelést, igen szép eredménnyel.)

– 1934-1938-ig teológiai tanulmányait végezte az ausztriai Innsbruckban a jezsuiták Canisius Egyetemén, ahol 1937-ben szentelték pappá. 1938-ban pedig – tanulmányai befejeztével – filozófiából, teológiából és egyházjogból doktorált.

Innsbrucki tanulmányai – a híres Egyetem kiváló tanárainak előadásai mellett – két szempontból voltak nagyon fontosak Nagy Töhötöm számára:

– Egyrészt teljes évet együtt tölthetett Kerkai Jenővel, aki akkor már felszentelt papként végezte tanulmányai utolsó évét, és annak végeztével filozófiából és teológiából doktorált. Nagy Töhötöm ugyan csak első éves teológus volt, de segítségére volt P. Kerkainak a KALOT programjának előzetes kidolgozásában, valamint a KALOT megindulásának és az első évek munkáinak előirányzatában, az előirányzatok lefektetésében. – Ezt aztán P. Kerkai, a Szegedi Egyházmegyei Szeminárium dogma-tanáráként, 1935-ben meg is indította, és szükség szerint módosította.

– Másrészt Innsbruckban Nagy Töhötöm megragadott minden alkalmat, hogy a szociális kérdéssel, az európai katolikus szociális mozgalmakkal megismerkedjen. – Valójában az egyházjoggal is azért foglalkozott behatóan, hogy a természet-jogot, a szociális- és társadalmi-jogot, ezek összefüggéseit minél jobban megismerje. – Tanulmányaiban a legjobbak közé tartozott, ugyanakkor igyekezett minél több és szorosabb kapcsolatot kötni a különböző nemzetiségű, letehetségesebb, ugyanakkor szociális beállítottságú teológussal.

A KALOT – mint az előzőekben már említettük – 1935-ben Szegeden és a szegedi tanyákon megindult. Olyan dinamikus fejlődésnek lendült P. Kerkai és első munkatársai irányítása alatt Csongrád megyében és a szomszédos megyékben, hogy 3 év múlva már a tag-egyesületekben több mint 25 ezer paraszt-legény volt, és az 1938. évi Budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson 10 ezer „árvalány-hajás legény” vonult fel és tartott nagygyűlést a pesti Tattersaalban.

Ugyanakkor 1938-ban Nagy Töhötöm befejezte tanulmányait, megszerezte három tárgyból doktorátusát, és Innsbruckból megérkezett Szegedre. Rendi beosztásként P. Kerkai helyettesítését kapta a KALOT mozgalomnál. – Már ebben a beosztásban volt segítségére P. Kerkainak és a KALOT Központjának Budapestre történő költöztetésénél.

Ezzel kezdetét vette P. Nagy Töhötöm nyolc éves – gyakran emberfeletti – munkája a KALOT mozgalomban.

II. A KALOT ÉS ANNAK FELOSZLATÁSA, ÉS MINDAZ, AMI KÖZTE ÉS UTÁNA TÖRTÉNT.

Nagy Töhötöm 1938. és 1946. közötti életének eseményeiről szeretnék beszámolni a következőkben.

1938 őszén P. Kerkai Jenő megkezdte – a Jezsuita Rendben kötelező – harmadik próbaévet Budapesten a Labanc utcai MANRÉZÁBAN. A Budapestre költözött KALOT Központ vezetését pedig – ideiglenesen, P. Kerkai távollétében – P. Nagy Töhötöm vette át. – Tekintettel arra, hogy P. Kerkai nem hagyhatta el a Manrészát, Nagy Töhötöm hetenként felkereste őt és – a 30 napos lelkigyakorlat kivételével – beszámolt a dolgok menetéről, valamint az adódott problémákról. – Általában jól ment minden, a Központ jól működött, a titkárokkal nem volt különösebb probléma.

Egészen 1939. elejéig. Ekkor a KALOT Központból is, és a KALOT vidéki hálózatából is kedvezőtlen jelzések érkeztek, sőt a Munkatársak közül többen személyesen is felkeresték P. Kerkait, mert nem voltak megelégedve a központi irányítással és vezetéssel. – Ekkor a Rend Tartományfőnöke, miután meggyőződött az elégedetlenség tényleges voltáról, néhány hétre szabadságot adott P. Kerkainak, hogy rendet tudjon teremteni a KALOT-ban, ami hamarosan sikerült is. – (Úgy tudom, hogy 2-3 Munkatársat elbocsátott az Atya, Nagy Töhötöm mellé pedig legmegbízhatóbb Munkatársát, Meggyesi Sándort rendelve, a vezetést is helyes irányba fordította. – Mindenesetre P. Nagy kifogásolható magatartásának lett a következménye, hogy 1939 őszén Firenzébe kellett mennie a harmadik próbaévet letölteni, mely firenzei próbáció – köztudottan – a legszigorúbb volt egész Európában.)

A budapesti központ munkája ettől fogva problémamentes volt. – Nagy Töhötöm – Firenzéből való visszatérése után – a KALOT munka mellett a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen néprajzot hallgatott, melyből – előzetes tanulmányai beszámításával – 1942-ben ledoktorált. – Ettől kezdve a magyar népművészetek ismerete és irántuk való szeretete következtében, átvette a KALOT-ban – a sajtó, a népfőiskolák, a heti foglalkozások és az ünnepi műsorok felügyeletén túl – a teljes kultúr- és művészeti-osztály vezetését. S mindezt P. Kerkai és a vezető Munkatársak legnagyobb meglepedésére igen jól végezte.

Közben, a II. Világháborúba történt belépésünket követően, a Honvédelmi Minisztérium – a német HJ mintájára – a Levente Mozgalom keretében kívánta egybeolvasztani a magyarországi ifjúsági egyesületeket.

A Cserkész Mozgalom már sikerült beolvasztania, a KALOT azonban a végsőkig harcolt önállóságáért. Hosszas tárgyalások végeredményeképpen sikerült olyan kompromisszumot létrehozni, hogy a KALOT ugyan tagjává vált a Levente Mozgalomnak, de megőrizte teljes önállóságát. Így megmaradt Központi Vezetősége, felügyeleti szerve pedig továbbra is a Magyar Püspöki Kar maradt, ugyanakkor a Levente Egyesületek kötelesek a KALOT kiadványait – forrás- és műsor-füzeteit – gyűléseiken és ünnepélyeiken felhasználni. Ettől kezdve valamennyi KALOT kiadvány – pl. a Magyar Vetés, a Dolgozó Fiatalok folyóiratok – minden magyar levente olvasmányává vált.

Ez az egész megegyezés – hosszas tárgyalásokkal együtt – Nagy Töhötöm nevéhez fűződik, mert akkor már P. Kerkai Jenő – miután a Központi Vezetőség közül elsőként őt hívták be

katonának – a Csonkoltak Hadikórházának volt tábori-lelkésze, így alig maradt töredék-ideje a KALOT ügyeinek intézésére.

Ezekkel a tárgyalásokkal kapcsolatban mondott el Zsedényi – vagy Zsadányi (?) – ezredes, a Levente Egyesületek Országos Vezetője a honvédelmi Minisztériumban, egy esetet, amely rávilágít Nagy Töhötöm humorára és elszántságára. – Az ezredes, – mint mondta, – kifakadt Nagy Töhötöm ellen, hogy: mit akarnak a papok a fiatalsággal. „Tele akarják tömni a fejüket ájtatossággal?... Mit tudnak felmutatni ezek a papok a fiatal férfiaknak?...”

– „És képzeld, – folytatta az ezredes, – ez a Töhötöm a lábai közé szorította a reverendáját, és olyan gyönyörű kézállást csinált az íróasztalomon, hogy sem én, sem a többi jelenlevő még nem látott ennél szebbet... Persze, hogy nem volt több vita, és megkötöttük a megállapodást.” – Én nem csodálkoztam a dolgon, mert tudtam, amit az ezredes nem tudott, hogy Nagy Töhötöm ifjúsági bajnok volt szertornában korláton és talajtornában, és az edzéseket soha nem hagyta abba.

Meg kell említenem a Weimarban és Firenzében megrendezett „kulturális versenyt”, melyeket a Nagy Töhötöm által vezetett KALOT MŰVÉSZETI CSOPORT nyert meg. – Sajnálatos viszont a dologban, hogy mindez a német-olasz-magyar, tehát az ANTIKOMINTERN szervezésében és keretében történt, valamint az is sajnálatos, hogy Nagy Töhötöm őrnagyi – igaz, hogy papi, tehát alesperesi – katonatiszti egyenruhában vezette a magyar csoportot.

Egyébként ebben az időben a KALOT MOZGALOM már olyan méretet öltött, hogy 198 fős vezetőség és munkatárs mellett több mint 3000 tag-egyesülete volt a Mozgalomnak, több mint félmillió létszámmal.

A II Világháború vége felé – 1944. november havában – P. Kerkai Jenő legjobb és legmegbízhatóbb munkatársával, Meggyesi Sándorral Dunaföldváron keresztül Szegedre, onnan Debrecenbe, P. Nagy Töhötöm pedig Miskolc-Diósgyőrön keresztül – másfél hónapos orosz fogság „beiktatásával”, mely Malinovszkij marsall főhadiszállásával végződött, – ugyancsak Debrecenbe ment, hogy a KALOT további életét és működését – az orosz megszállás ellenére is – biztosítani tudják. Ez végső soron Dr. Bánáss László prépost, a későbbi veszprémi püspök, és Dr. Ravasz László református püspök – Bánáss prépost úr jó-barátja – segítségével sikerült is az Ideiglenes Nemzeti Kormányánál.

Közben Pestet már elfoglalták a szovjet csapatok. Így megalakulhatott újra a KALOT Központ, és 45 régi titkárral megindulhatott a paraszt-fiatalok között a munka. Hozzájárult ehhez, hogy Nagy Töhötöm szovjet ismerőse, a hat nyelven beszélő igen intelligens Osztjukin, akit másfél hónapos fogsága alatt ismert meg, s akivel az ismeretséget 1946 elején sikerült felújítania, nagy segítségükre volt. Osztjukin igen nagyra értékelte Dr. Nagy Töhötöm tudását és a KALOT Mozgalomban végzett szervező munkáját, ezért Malinovszkij marsallnál támogatta a KALOT további munkájának lehetőségét. – Bár nagyon zavaros idők köszöntöttek hazánkra és a Mozgalomra is. A kommunista ifjúsági szervezet, a MADISZ mindent megtett a KALOT működésének akadályozására. A falvakban ugyanis nem tudott, vagy legalább is csak igen csekély mértékben tudott megindulni a MADISZ szerveződése, annak ellenére, hogy a Kommunista Párt mindent megtett annak elősegítésére. Nem riadtak vissza attól sem, hogy – az orosz engedéllyel megnyitott – alközpontokat és KALOT helyiségeket feltörjenek és kiraboljanak.

Végül is – egy, a KALOT-ra hamisan ráfogott – merénylet kapcsán Szviridov orosz tábornok 1946. augusztus elején a KALOT Mozgalmat sok más katolikus és protestáns egyesülettel

együtt feloszlatta. – A tényekhez hozzátartozik, hogy a tábornok Moszkvából szigorú dorgálást kapott a KALOT feloszlataása miatt, P. Kerkait sürgősen behívták a Belügy-minisztériumba, és kérték, hogy újra alakuljanak meg. P. Kerkai ezt a Püspöki Kar döntésétől tette függővé, ennek ellenére a Belügyminiszter egyszerűen kiadta az engedélyt, de nem KALOT, hanem Katolikus Parasztifjúsági Szövetség – vagyis KPSZ – címen. – Azokban a napokban ült össze a Püspöki Konferencia, ahol egyedül a Bíboros Úr foglalt állást az újraalakulás ellen, a többi Püspök – Mindszenty Bíboros ellenére – mind az újraalakulás mellett volt. – A korra jellemzően: az ÚJ EMBER – esztergomi intenció alapján – példának állította a KALOT-ot: „Íme, így járnak azok, akik az oroszokkal szóba állnak.” – A Belügy-minisztérium pedig sorozatban visszautasította a KPSZ benyújtott alapszabály-tervezeteit.

Ennyit a KALOT 10 éves történetének befejezéséről.

Vissza kell azonban térnünk két dologra: először a Püspöki Karnak, majd Mindszenty Bíborosnak a KALOT-hoz és vezetőihez való viszonyára.

A háború kitörése előtt – éppen a KALOT radikális, ugyanakkor keresztény-szociális programja miatt – a Püspöki kar nehezen viselte el az egyesület működését, több helyen akadályozta is azt. Azonban a Szentatya, XII. Pius pápa elismerte a mozgalom munkáját, dicsérő brévéje pedig annyira elviselhetővé tette a helyzetet, hogy a Püspökök legtöbbször határozottan támogatta a KALOT törekvéseit. Így a papoknak, az egyházi iskolák pedagógusainak tanfolyamokat tudtak szervezni, akik aztán komolyan bekapcsolódtak a KALOT munkájába. – Így történt aztán, hogy az 1940-es évekre az ország valamennyi helységében megalakult a KALOT, létszáma pedig elérte a félmilliót.

Különben a súlyosan beteg Dr. Serédi Jusztinián Bíboros utódául – az azóta boldoggá avatott – báró Apor Vilmos győri Püspök volt a várományos, aki a KALOT-nak igaz barátja és támogatója volt. Vértanú halála felvetette a közben meghalt Serédi bíboros utódlásának kérdését. – 1945. augusztus 4-én – az akkor Rómában tartózkodó Nagy Töhötöm a Szentatya magántitkárának és tanácsadójának – P. Leibernek – kérésére elkészítette javaslatának vázlatát, melyben az esztergomi érseki székre elsődlegesen Mindszenty József veszprémi püspököt, másodikként Dr. Bánáss László debreceni prépostot, harmadik személyként Shvoy Lajos fehérvári püspököt ajánlotta. – Minden – általa ajánlott – jelöltreől részletes tájékoztatást adott, és végső következtetésként Mindszentyt esztergomi érseknek, Dr. Bánáss veszprémi püspöknek javasolta. – (A Mindszenty püspökről szóló jellemzést mellékeltem csatolom.) – A vázlat elkészítése után augusztus 14-én, a Szentatya magánkihallgatáson fogadta Nagy Töhötömöt, melyen P. Nagy – a Szentatya kérdéseire – részletes elemzést adott a magyarországi helyzetről, valamint az egyes javasoltak jelleméről. Befejezésül a Pápa felszólította Nagy Töhötömöt, hogy mielőbb készüljön vissza Magyarországra. – Kép napra rá P. Leiber átadta P. Nagynak a Szentatya jelentős támogatását a KALOT munkáinak finanszírozására, újabb két nap múlva pedig – zárt borítékban – az esztergomi kinevezést adta át azzal, hogy „Mindszenty kinevezése, adja át Öexcellenciájának!”

P. Nagy két hét alatt tudott Rómából hazajönni. Itthon a primási-kinevezést P. Kerkai Jenő révén juttatta el az újonnan kinevezett esztergomi Érsekhez, tekintettel arra, hogy P. Kerkainak középiskolai hittanára volt Mindszenty József. – Két nap múlva Mindszenty, az újonnan kinevezett Prímás, megjelent P. Nagy Töhötömnél, 1945. szeptember 11-én, és kb. másfél órát töltött nála. – A következőkben P. Nagy Töhötömöt idézem az elhangzott beszélgetés tartalmáról.

„Mindszenty hercegprímás föltárta az összes szubjektív és objektív nehézségeit a hercegprímással kapcsolatban: személyi alkalmatlanságát, hogy én bizonyára egyoldalúan informáltam a Szentszéket az ő személyéről, ezért nevezték mégis őt ki; és rendkívül nehéz a helyzet, amelyet az ő személyisége még nehezebbé tesz. – Azt válaszoltam, hogy az ő egyéni alkalmatlanságát én is föltártam a Szentatya előtt, tehát a döntés valóban szabad akarati és a Szentlélektől sugallt volt. – Ebben a pillanatban úgy láttam, hogy soha ilyen alkalom még egyszer az életben nem lesz, hogy összes hibáit megmondhassam neki, ezért mindent elmondtam: mely hibákat, és azokat milyen példák illusztrálásával írtam meg a Szentatyának beadott információmban. Sőt többet is mondtam, mint amennyi az írásban szerepelt, mert Rómában is többet mondtam előszóval az írásnál. – Lehajtott fejjel csendesen hallgatott végig, és a végén, mintegy mentegetőzve, és mintegy magát igazolva ezt válaszolta: Azért már ön is láthatja, hogy az utóbbi időben sokat javultam ezekben a hibákban, és már nem vagyok olyan kemény, és tanácsokat is elfogadok. – Ezt én úgy értelmeztem, hogy ezen túl, ha valaki, hát én vagyok feljogosítva neki tanácsokkal szolgálni. – Azt tanácsoltam ez után, hogy köszönő-levélehez írjon programot is, amelyet én elviszek a Szentatyához, és ha ő ezt jóváhagyja, ez óriási súlyt ad majd neki. – Ezután felsorolta nekem az érveit, hogy miért fogadja el a primásságot, és kimondotta az ‘affirmative’ szót látható megindultsággal.” – (Az „affirmative” a személyes megerősítést és elfogadást jelenti.)

Az elkövetkező időszakban, több ízben is találkoztak. P. Nagy részletesen ismertette a római álláspontot a magyar eseményekkel kapcsolatban. A Hercegprímás viszont kifejtette meggyőződését azt illetően, hogy „mint Hercegprímás, tehát az ország első közjogi méltósága, ő az egyetlen törvényes személy Magyarországon”. Így neki a kötelessége, hogy a királyságot helyreállítsa, és Ottó trónörökösét megkoronázza. – P. Nagy hiába érvelt a jog dinamikus fejlődésével, Mindszenty a statikus jog álláspontját vallotta magáénak, és nem fogadta el törvényesnek a Habsburg-ház detronizálását; IV. Károly lemondását is a trónról az ANTANT kényszerítésének minősítette, így érvénytelennek és – főleg – jogtalanoknak tartotta. – Tudomást szerezvén arról, hogy Nagy Töhötöm újra Rómába készül, 1945. szeptember 22.-i dátummal a következő levelet adta át P. Nagynak, hogy ő közvetítse Habsburg Ottónak.

Felséges Uram!

Mély hódolatom jelentem örökös királyomnak, mint a Szentséges Atyától legkegyelmesebben kinevezett esztergomi érsek, mint az ország primása és ezzel a tényleges államfőtlen ország első közjogi méltósága.

A mai állami berendezkedésben nem könnyű ezt a közjogi méltóságot, már csak boldogult elődöm halálával bekövetkezett megszakítása miatt is teljes mérvben érvényesíteni, de ami a Felségedhez való hűségemet illeti, azt a még oly nehéz viszonyok sem változtathatják meg. Jelen levelem vivője páter Nagy S. J. Méltóztassék őt bizalommal fogadni. Nevemben és megbízásomban jelentést tesz Felségednek, és közérdekű, a királyság és nemzet ügyére egyaránt életfontosságú kérésemet terjeszti elő. A királyné Őfelségének mély hódolatomat jelentve vagyok Felségednek

hűséges híve

Mindszenty József

hercegprímás, esztergomi érsek

Veszprém, 1945. évi szeptember hó 22.-én.

Ezt követően elküldte a hercegprímás P. Nagynak Őszentségéhez írt levelét is, melyben köszönetet mondott a Szentatyának, és beajánlotta Nagy Töhötömöt, hogy ő majd mindenről beszámol. – Indulása előtt az orosz követségen is beszélt diplomata ismerősével, és kifejtette

számára, hogy „amennyiben terror nélkül kívánnak Magyarországon uralkodni, akkor az egyházzal meg kell békülniük”. Ennek első lépése az lenne, hogy pozitív gesztust tesznek az egyház felé. Válaszként csupa vádat kapott P. Nagy, és látta, hogy Rómától kell tanácsot kérnie.

Rómába leérkezvén hosszú és részletes beszámolóját P. Leiber jónak találta, és október 22.-én át is adta XII. Pius pápának. – A Szentatya két nap múlva délelőtt – amikor a fontos tárgyalások ideje volt – fogadta Nagy Töhötömöt. A kihallgatás és megbeszélés legfontosabb témái a következők voltak.

– A KALOT az oroszokkal – sajnos – hosszúlejárátú együttélésre kénytelen berendezkedni, ugyanakkor a hercegprímás és környezete – s ennek hatására majd a fél ország – közeli háborúra számít, és ez határozza meg magatartásukat. – A Szentatya a leghatározottabban amellet foglalt állást, hogy nem lesz összeütközés: „Fáradtak az emberek egy új háborúhoz” – mondta.

– A magyar egyház hivatalos politikája – a hercegprímás akaratából – a régi kiváltságos osztály tagjaira tevődik át, és felmerül a Habsburg-restauráció kérdése. – Öszentsége csak annyit mondott: „Csak nem gondolják némelyek, hogy még egyszer visszajön a régi világ? Egy restaurációtól soha nem voltunk távolabb, mint most.”

– A KALOT és a vele rokonszenvező mozgalmak munkáit, magatartását, terveit kellett leg-hosszabban elmondania és elemeznie P. Nagynak. – A Szentatyát felettébb érdekelte, és értékelte, hogy a dolgozó nép áll ki szervezetten a demokrácia mellett és az egyház érdekében. (Utólag küldött is a Pápa P. Leiber útján egy jelentősebb összeget a KALOT munkáinak támogatására.)

Nagy Töhötömöt igen megdöbbenette a Szentatya határozott álláspontja, ezért más, jelentős személyeket, – a jezsuita rendfőnök helyettesét; P. Leiber professzort; báró Apor Gábor volt vatikáni nagykövetet, a vértanú győri püspök bátyját; Msg. Montini helyettes államtitkárt; – megkérdezte a problémákkal kapcsolatban, de mind egybehangzóan igazat adta, és újabb érvekkel támasztották alá a Szentatya álláspontját.

Közben Msg. Tardini, a rendkívüli ügyek helyettes államtitkára is beszélt P. Naggyal, a magyarországi nunciatura felállításáról akart tárgyalni, és ezzel kapcsolatban üzenetet küldeni Mindszenty prímásnak. Szóba jött Mindszenty első pásztorlevele, melyben a felosztott egyházi birtokokkal kapcsolatos követelését fejtette ki, és amelyet a magyar kormány erősen kifogásolt. Msg. Tardini kifejtette álláspontját ezzel kapcsolatban, és megbízta Nagy Töhötömöt, hogy ezt közölje a hercegprímással. Szerinte a nagybirtok csak teher az egyház számára, ezért a Szentszék 1922. óta többször próbálta rávenni a magyar egyházat, hogy vágjon elébe az eseményeknek, és mondjon le róla. De hiába! „Kanonjogilag tartanunk kell ugyan a tételt, hogy védelmezzük az egyházi birtokot, van viszont történelmi fejlődés, melyet sem megállítani, sem visszafordítani nem lehet” – mondta. Üzente még azt is, hogy a hercegprímás ne támaszkodjék a főúri erőkre, hanem a népre: „Most van itt a megfelelő idő, hogy a Hercegprímás úr és magyar Püspöki Kar közeledjék a néphez, különben féltő, hogy a hivatalos magyar katolicizmus a nagybirtok kérdése után most majd ebben a kérdésben fog csak későn észre térni.”

Nagy Töhötöm római útjának legkényesebb pontja az oroszok által irányított államhatárolommal való „modus vivendi” kérdése volt. – A „modus vivendi” valójában nem az elvek feladását jelentette, hanem annak az együttműködési módnak a megkeresését és megtalálását, amelynek segítségével – keresztény elveink feladása nélkül – tudunk keresztény módra élni és cselekedni. Valójában itt öskeresztény gyakorlatról van szó, amelyet már Szent Pál is meg-

hirdetett, aki szintén kereste a „modus vivendi”-t a pogány világi hatalommal. – Igen, de ami Szent Pál számára világos és magától értetődő, ugyanakkor mégis keresztény volt, az akkori magyar egyházi vezetés számára „tabu” volt, melyet még említeni sem lehetett. Miért? – Mert a „modus vivendi” szerintük megalkuvásnak, gyáva megalázkodásnak, sőt elítélendő kollaborálásnak minősült. – Pedig arra a hosszú időtartamra – 30-40-50 évre – amire számítanunk kellett, ez volt az egyetlen túlélési lehetőség.

P. Nagy tehát ezzel a problémával is felkereste P. Leiber professzort, akiről Rómában mindenki tudta, hogy a Szentatya magántitkára és tanácsadója, és megkérdezte tőle: mi az ő véleménye ebben a kérdésben? Egyben felhatalmazást is kért tőle, hogy aztán ezt a véleményét a hercegprímással közölhesse is, amit – természetesen – meg is kapott.

P. Leiber véleménye a kérdésben a következő volt.

Első megállapítás: A Szentatya a II. Világháború alatt soha egy felszólítást, de még egy biztató szót sem mondott ki, amely az oroszok elleni háborúra szólította volna fel a népeket. Pedig azt a háborút akkor keresztes-háborúnak kiáltották ki, és erősen próbálták befolyásolni a Szentatyát, hogy tegyen nyilatkozatot.

Második megállapítás: Most az figyelhető meg, hogy a Szentatya – bár a legmélyebb fájdalommal együtt érez az orosz uralom alatt levő szenvedőkkel, akik mérhetetlen nyomorúságnak vannak kitéve – eddig még nem tiltakozott azok ellen, s előreláthatólag nem is fog tiltakozni, bár sokan akarják erre rávenni.

Harmadik megállapítás: Az első tényen – annak idején – sokan megbotránkoztak, ezen a másodikon is legalább annyian meg fognak botránkozni. A Szentszéket azonban magasabb szempontok vezetik, mint azokat, akik megbotránkoznak, vagy akár el is ítélik a Szentszéket.

Negyedik megállapítás: Ezek közül a szempontok közül első az, hogy Európa lakóinak kb. a felét a szlávok adják, akik fél Európát elfoglalták, és azt meg is akarják tartani, mert állandóan erősödnek, szemben az egykézű nyugatiakkal. Ugyanakkor értékes emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, melyet – sajnos – most a bolsevizmus mételjez.

Ötödik megállapítás: A Szentszék – belátható időn belül, mely még elég sok évtizedet tehet ki – az orosz nép megtérésére számít, nem a bolsevizmusra. Csodálkozik a Szentszék azon, hogy éppen a magyarok nem bíznak ebben a jelentős fordulatban, holott ezer évvel ez előtt Európa úgy vélekedett róluk, hogy kárhozatra és pusztulásra ítélt pogányok csupán.

Hatodik megállapítás: Ez a mai ember- és eszmeáramlás valamiképpen hasonlít a népvándorlás hullámzásához, de ezek a hullámok – talán – jóval hamarabb lecsendesednek, s a népek megnyugodnak, és megtérnek.

Hetedik megállapítás: A Vatikán és Moszkva kapcsolata – ugyancsak kiszámíthatatlan, de remélhetőleg belátható időn belül – rendeződni fog. A Szentszék Ankarán keresztül – igaz, eredménytelenül – már a háború alatt tapogatózott. Ezt követte még Roosevelttel életében egyik kiváló diplomata próbálkozása magánál Molotovnál. Stockholmon keresztül – jelenleg is történnek – mindkét részről tapogatózások.

Nyolcadik megállapítás: Tekintettel arra, hogy a Vatikán feltétlenül fel akarja venni a kapcsolatot Moszkvával, számára igen kellemetlen és zavaró, ha egyes helyi egyházak hivatalos működésében a maguk részéről kiélezzik az egyébként is kedvezőtlen helyzetet.

Ez a véleménye a Szentszéknek a magyar „modus vivendiről”.

Nagy Töhötöm ez alkalommal két ízben is tárgyalt Msg. Montinivel, a rendes-ügyek helyettes államtitkárával, aki a magyarokkal nagyon rokonszenvezett, és ugyancsak a „modus vivendi” elérését szorgalmazta. Ezekről a tárgyalásokról azonban tiszteletből nem beszélt hosszasan és részletesen P. Nagy, tekintettel arra, hogy Msg. Montini – VI. Pál néven – hosszú ideig Pápa volt, aki igen nagy eredményeket ért el az egyház keleti politikájában. (Mindenesetre Mindszenty levelét Habsburg Ottóhoz nem továbbította.)

Magyarországra visszatérve, 1946. január-február hónapokban azt tapasztalta Nagy Töhötöm, hogy a fő probléma az államforma kérdése. – A primás teljes energiáját és minden közvetlen hívét bedobta a küzdelembe, s olyan kultúrharc keletkezett, mely bővelkedett utcai verekedésekben és bőséges letartóztatásban. Keresztény részről egészen a fanatizmusig nőtt ez a kultúrharc, mert egyrészt végre az orosz-gyűlöletnek valamilyen területen hangot lehetett adni, másrészt az a biztos tudat töltötte el a félrevezetett tömegeket, hogy az angolszászok pár héten belül elkezdik a III. Világháborút. – Maga a hercegrímás is hangoztatta, hogy hiteles tanúk látták Ausztriában a fehérre festett tankokat, felkészülendő a téli hadjáratra. – Ugyanakkor el kell ismerni, hogy Mindszenty nemcsak az államforma kérdésében állt ki merészen, hanem ő volt az egyetlen, aki föl merte emelni a szavát a visszaélésekkel és kegyetlenkedésekkel szemben, amelyeket vég nélkül követtek el a magyarsággal szemben.

Ebben az időben ment Rómába Mindszenty, hogy átvegye Bíborosi kinevezését. Nagy Töhötöm is sietett Rómába, de már csak akkor érkezett meg, amikor a Bíboros már készülődött vissza. Azt mondta az őt meglátogató P. Nagynak, hogy siet vissza Magyarországra, nehogy lekésse a III. Világháborút. Amint mondta: az amerikai bíborosok már ezért hagyták el első nap Rómát. (P. Nagy nem tudta, hogy az amerikaiak félrevezették-e Bíborosunkat, vagy pedig egyszerűen félreértette az amerikaiakat, ami könnyen megtörténhetett, mert Mindszenty a magyaron kívül csak latinul tudott, az amerikaiak latin kiejtése viszont sokszor érthetetlen az általunk tanult latin számára.) – Bíborosunk elég rossz benyomást hagyott Rómában. A Szentatya – a maga abszolút finom módján – azt mondta Mindszentynek, hogy „Reméli, okossággal fogja vezetni az ügyeket”. Azonban Bíborosunk az ilyen finom kifejezéseket nem tudta felfogni. – Jellemző, hogy 1946 szeptemberében azt üzenté a szeminárium rektorával P. Nagynak, hogy Őszentsége vagy ítélje el kifejezetten és határozottan a primást és cselekedeteit, vagy ne avatkozzék be a magyarországi kérdésekbe. – De nemcsak ez volt Bíborosunk balfogása a Pápával kapcsolatban. Nagy Töhötöm előző Rómában létekor Msg. Montini szemére vetette P. Nagynak, hogy nem közölte Mindszentyvel a róla és politikai magatartásáról kialakult római véleményt. P. Nagy megkérdezte ugyan Msg. Montinit: hogyan közölhetné Magyarország Prímásával a róla és politikai magatartásáról kialakult római véleményt; azt, hogy a Szentatya szerint „túlságosan imprudens” („toppo imprudente”, mint a Szentatya mondta), amikor Tartományfőnöke megtiltotta, hogy a Prímásnak olyan dolgokat mondjanak, amely számára kellemetlen, mert csak még jobban elmérgesítik a helyzetet. – Mindenesetre azonnal visszatért Magyarországra Nagy Töhötöm, és 14 oldalas levelet írt a Prímásnak. De hallatlan botrány lett belőle, mert Mindszenty azonnal levelet írt XII. Pius pápának, amely levélről megbotránkozva mondta P. Leiber P. Nagynak, hogy Őszentsége soha ez életben ilyen levelet még nem kapott. – Később a kihallgatáson

szemrehányást is tett Öszentsége P. Nagynak, hogy annak idején Mindszentyt ajánlotta kinevezésre első helyen, egy olyan embert, akinek reakciói tele vannak indulatokkal.

Ezt az indulatokkal-telítettséget itthon Magyarországon még jobban lehetett érezni. – Annak idején a Levente-mozgalommal sikerült a KALOT Mozgalomnak megfelelő kompromisszumot kötnie, most a MIOT-tal – Magyar Ifjúsági-egyesületek Országos Tanácsa – kellett valami módon megegyezniük a létben-maradás érdekében. Tekintettel arra, hogy a KALOT – elsősorban az Osztyukinnal történő folyamatos kapcsolattartás révén – megszerezte az oroszok rokonszenvét, úgyanynyira, hogy a KALOT fennállásának 10 éves jubileumi ünnepségén megjelent a hazánkban tartózkodó KOMSZOMOL küldöttség; a Kommunista Ifjúsági Szövetség – minthogy a falvakban egyáltalán nem tudott tért nyerni, és egyébként is féltékenyek voltak a KOMSZOMOL és orosz-kapcsolatok miatt – mindenáron meg akart szabadulni a KALOT-tól. – Az Osztyukin-féle kapcsolat miatt egyenesen támadni nem tudtak, ezért a MIOT révén igyekeztek megszabadulni riválisuktól. – P. Kerkainak azonban sikerült egy olyan látszat-egyezséget kötnie a MIOT-tal, így megbeszéléseken és tárgyalásokon résztvevő tagok lettek, önállóságukat azonban megőrizték. – Bíborosunk azonban már egyébként is neheztelt a KALOT irányítói – P. Kerkai és P. Nagy – politikai felfogására, a „modus vivendi” szorgalmazására, a hosszútávra – több évtizedre – történő berendezkedés miatti ellentét következtében, mely ellentétet betetőzte a KALOT-nak a MIOT-tal történt látszat-megegyezése, mindezért kemény retorzióval élt. Először is kötelezte a KALOT vezetőségét igazoló-jelentés megtételére, ezt követően Nagy Töhötömöt, Kerkai Jenőt és a KALOT legfontosabb vezetőit – (így pl. Meggyesi Sándort) – valamint Jánosi József S. J. professzort, aki a Katolikus Demokrata Néppártnak, mely nem fogadta el a Bíboros politikai irányvonalát, legfontosabb tanácsadóját kitiltotta minden katolikus rendezvényben és megmozdulásban való részvételből. – (A KALOT igazoló-jelentését mellékelten csatolom.)

Mindszenty bíborosnak a három jezsuitával szemben tanúsított érthetetlen magatartását elemezve a következőket kell megállapítanom.

Előszőr: Bíborosunk – a statikus-jogrend híveként – önmagát tartotta az egyetlen törvényes személynek hazánkban, mint „az ország első zászlós-ura”, „a homo regius”, mint ahogy ő mondta.

Másodsor: Nem ismerte el a földreformot, és ragaszkodott az elkobzott egyházi birtokokhoz, – tehát nem fogadta el a dinamikus jogrendet, mely szerint forradalmi változások is lehetnek jog-források.

Harmadsor: Belpolitikai meggyőződése a monarchia, vagyis a királyság irányába mutatott, Habsburg Ottót tartotta a saját és az ország egyetlen törvényes urának, éppen ezért az oroszok által fenntartott rendszert nem ismerte el, de nem is merte el a „modus vivendi” szükségességét sem, sőt azt árulásnak tartotta.

Negyedsor: Külpolitikai vonatkozásban Bíborosunk a III. Világháborúban reménykedett folytonosan, melynek révén az angolszászok felszabadítják hazánkat az orosz elnyomás alól. Éppen ezért hazaárulónak tartotta nemcsak az oroszok segítségével alakult és uralkodó kormányt, hanem azokat is, akik nem hittek a rövidesen bekövetkező háborúban, és – a várható hosszantartó elnyomás miatt – keresték az elvfeadás nélküli „modus vivendi” lehetőségét a megszállókkal.

Ötödször: Bíborosunk alacsony származása miatt, – nem mintha szégyellte volna azt, hiszen Édesanyját mindig a legnagyobb szeretettel vette körül, – mégis különösen vonzódott az arisztokratákhoz, így a Püspöki Karban legközelebbállónak tartotta gróf Zichy kalocsai érseket és báró Apor győri püspököt; Apor püspök unokaöccsét, gróf Pálffy tette meg a Keresztény Demokrata Néppárt elnökévé, holott a tagság Dr. Barankovics Istvánt akarta, és

később el is szakadtak Pálffytól. Ezt az elszakadt részt a Bíboros soha nem ismerte el kereszténynek, ezért nevüket Demokrata Néppártra változtatták.

Hatodszor: A zsidóüldözés alatt gróf Zichy érsek és báró Apor püspök példájára írta alá az általuk készített Püspökkari nyilatkozatot, holott több jele is volt antiszemita voltának. Így: két kanonokja által szerkesztett Veszprémi Újság ujjongó cikket írt 1944-ben a zsidók deportálásakor, a püspök részéről minden következmény nélkül; egyházmegyéjének egyik értékes, de zsidó-származású papját soha semmilyen ügyben nem fogadta kihallgatásra; 1945-ben egy erdélyi menekült zsidó-származású papot, aki koszt-kvártélyért szeretett volna papi munkát végezni, kitiltotta az egyházmegyéből; Dr. Barankoviccsal is az volt az egyik problémája, hogy felesége Richter-lány, tehát zsidó-származású volt, a másik – természetesen – politikai felfogása, mely ellenkezett a Bíboroséval.

Hetedszer: Tekintettel arra, hogy Bíborosunk egy kis vidéki szemináriumban végezte tanulmányait, – annak ellenére, hogy jelentős történelmi ismeretekkel rendelkezett, – mégis csupán provinciális látóköre volt, bölcséleti, társadalomtudományi és jogtudományi téren jelentős lemaradásban volt a Püspökkaron belül dr. Czapik érsekkel, aki hittudományi és egyházbizományi doktorátussal rendelkezett, azon kívül megvolt az irodalmi műveltsége; Dr. Bánáss püspök pedig bölcséleti és teológiai doktorátusán kívül igen széles egyháztudományi és egyházpolitikai ismeretekkel rendelkezett, mivel elvégezte a Pápai Diplomáciai Intézetet.

Nyolcadszor: Bíborosunknak határozott kisebbségi érzete volt a jezsuiták közül Kerkai Jenővel, Nagy Töhötömmel és Jánosi Józseffel szemben első sorba külföldi tanulmányaik, 2-3-4 doktorátusuk, többszörös idegen nyelvtudásuk, Vatikáni kapcsolataik és tapasztalataik miatt, mert mindez tudományos, szociális és egyházpolitikai téren szembeállította vele őket.

Kilencedszer: Ehhez járult, hogy egyes tanácsadói bebeszélék Bíborosunknak, hogy a jezsuiták fel akarják áldozni Magyarországot és a magyarságot azért, hogy a Szentszéket és a Szovjetuniót közelebb hozzák egymáshoz. Ezt arra alapozták, hogy Nagy Töhötöm több ízben üzenetet közvetített a Vatikán – Msg. Montini – és Osztyukin orosz diplomata között; továbbá egy alkalommal P. Kerkai és P. Nagy részt vettek az orosz követség vacsoráján, ahol találkoztak Osztyukinon kívül mindazokkal, akik – annak idején, orosz fogsága alatt – Nagy Töhötömmel érintkezésben voltak.

Hogy mennyire irreálisak voltak a Bíboros 3-3 hónapos időközei az oroszoktól való felszabadulást illetőleg, és amennyire reális volt P. Kerkai, P. Nagy és P. Jánosi jövőbe-látása, hogy ők optimálisan minimum 30, reálisan azonban kb. 50 évben, számították az orosz megszállást. Éppen ezért szorgalmazták az elvfelelés nélküli „modus vivendi” megkötését, melyet nemcsak P. Leiber, Msg. Montini, a jezsuiták Általános Rendfőnöke és annak Helyettese, nemcsak P. Alszeghy, a Gregoriana Egyetem teológiai karának dékánja, és az 5 doktorátussal rendelkező, a Szentírás Tudományi Intézet vezetőjének kiszemelt P. Mócsy, a Gregoriana Egyetem Szentírás-tudományi tanszékének professzora, hanem maga a Szentatya is, aki többször üzent a jezsuiták révén a Hercegprímásnak és a Püspöki Karnak.

Mindehhez – egyházi háttérként – hozzátartozik, és tekintetbe kell venni, hogy ebben az időszakban – Maglione bíboros halála után – nem volt a Vatikánban „Bíboros-államtitkár”, hanem csak a rendes- és a rendkívüli-ügyek intézésére „helyettes Államtitkárok”. Közülük Msg. Montini – a későbbi VI. Pál pápa – a „modus vivendi” híve volt, Msg. Tardini – később XXIII. János pápa Bíboros-államtitkára – viszont akkor még a „kemény-vonalat” képviselte – „csak szóba ne állni az oroszokkal!” – nem úgy, mint később XXIII. János pápa alatt, amikor ő lett a „kelet-felé nyitás” egyik résztvevője.

NAGY TÖHÖTÖM TÁVOZÁSA EURÓPÁBÓL.

A jezsuiták magyarországi Tartományfőnöke igen magas tudású teológus volt, de vagy túlságosan belenevelődött a Hercegrímások tisztelete, vagy pedig egyszerűen félt Mindszenty bíborostól, a Bíboros erőszakos fellépésétől és követelő magatartásától. – Kezdetől fogva az volt a benyomásom, hogy ez utóbbi – a félelem – a helytálló, mert a Bíboros megnyilatkozásait és cselekedeteit nem egyszer kritika tárgyává tette előttem is. De ténylegesen szembefordulni vele nem mert. – Mikor azonban 1948. késő őszén nyilvánvalóvá lett, hogy az oroszok döntöttek Mindszenty eltávolításáról, a Tartományfőnök megkért, hogy készítsem elő az országból való eltávozását. – Mint utólag megtudtam, a jezsuita Kúria engedélye nélkül hagyta el az országot, és ezt az Általános Rendfőnök nem is bocsátotta meg neki: taníthatott teológiát, de soha többé előjáró nem lehetett. Ez utóbbihoz hozzájárult az is, hogy – még előzőleg – a Bíboros kívánságára elintézte, Nagy Töhötöm Európából való eltávolítását, Jánosi Józsefet Budapestről áthelyezte a Zala megyei „világvégi” Nagykapornakra, és Kerkai Jenőt is valami eldugott helyre számúzta volna, ha Róma közbe nem lép.

Jelenleg azonban Nagy Töhötöm sorsát kísérvük figyelemmel.

A már fölvázolt előzményeket követően – miután P. Nagy megírta a MELLÉKLETBEN csatolt „Igazoló jelentést” – Bíborosunkban erősen feltódultak az indulatok.

– Először közölte a jezsuita Tartományfőnökkel: „Ilyen levelet lehet írni esetleg egy plébánosnak, de nem az ország Főpapjának”. A maga számára ugyanis – a püspököknek az egyházmegyékben gyakorolt jogkörükön túl – olyan jogkört vindikált az egyházi jogi kódexszel ellentétben, – mely valamennyi püspök és egyházmegye feletti rendelkezési jogot biztosított. („Neheztelt is Őszentsége a prímásra, mert önmagának olyan messzemenő jogokat követelt, és gyakorolt a püspöki karban a püspökök fölött, holott ő egyházz jogilag nem feje a többi püspöknek” – mondta P. Leiber.)

– Másrészt ugyancsak a jezsuita Tartományfőnöknek jelentette ki: „A bíborosi kalapját vágja oda, ha Nagy Töhötöm nemcsak az országból, de egész Európából el nem tűnik, mert az ő jelenlétében nem tudja a magyar egyházat kormányozni”. (Ez ugyancsak ellenkezik az Egyház jogi kódexével, mert a püspököknek nincs a szerzetesek feletti joghatósága, csak az egyházmegyékhez tartozó világi papok fölött, és áttételesen, a szerzetesek előjáróin keresztül, az egyházmegyékben plébániát vezető szerzetes papok fölött.)

Mindezt – minden más egyéssel együtt – magától a Tartományfőnöktől hallottam, amikor a külföldre történő távozását beszéltük meg, és megkért annak előkészítésére. Nagyon el volt keseredve amiatt, hogy mindenben kiszolgált a Bíboros utasításait, holott látta, hogy sok mindent azért tett, mert nem tudott indulatain uralkodni. – Tőle hallottam ez alkalommal, hogy zalaegerszegi plébános korában az a mondás járt róla: „Az Apát úr szent ember, de megbocsátani nem tud.”

Bíborosunk egyházz joggal ellentétes magatartása és a jezsuita Tartományfőnök gyávasága nyilvánvalóvá tette, hogy Nagy Töhötöm, – aki az 1946. októberében lezajlott jezsuita Általános Rendi Gyűlésre elkísérte és a határokon átsegítette a Tartományfőnök által vezetett magyar küldöttséget, – már nem térhet többé vissza Magyarországra, sőt Európát is el kell hagynia.

Az Általános Rendi Gyűlés megválasztotta az új Általános Rendfőnököt – Praepositus Generálist – a belga P. Jansens személyében. A gyűlés befejeztével a magyar Tartományfőnök megállapodást kötött a dél-amerikai spanyol nyelvű jezsuita tartományok. u. n.

Asszisztensével, – a terület tartományfőnökeinek közvetlen előjárójával, – hogy átengedi a dél-amerikai jezsuiták számára Nagy Töhötömöt. Mint P. Nagynak is megmondta: a magyar rendtartomány számára küldendő jelentős segély ellenében. – Ezt a dél-amerikai áthelyezést P. Naggyal úgy közölte, hogy mindez már nem képezheti további tárgyalás tárgyát, minthogy az Általános Rendfőnök hozzájárulásával történt. Holott az újonnan megválasztott P. Generális semmit sem tudott a dologról, de a magyar helyzetet és az addig történeteket egyáltalán nem is ismerte.

Nagy Töhötöm az engedelmisség nevében elfogadta a Tartományfőnök döntését és közlését. Nem is szólt senkinek addig, amíg az Általános Rendfőnök Helyettese meg nem tudta, hogy útlevelébe dél-amerikai vízumot kér. Ekkor sült ki, hogy a Kúria és a P. Generális semmit sem tud a dologról, az egész a magyar Tartományfőnök magán-kezdeményezése és magándöntése a Bíboros intenciója alapján. – Ettől kezdve a legfőbb előjárók egymásnak adták Nagy Töhötömöt, az Általános Rendfőnök – a Kúria irattárából – elővettette P. Nagy valamennyi jelentését, és azokat áttanulmányozva látta, hogy itt a Szentszéket és magát Őszentségét érintő dolgokról, valamint az oroszokkal felveendő diplomáciai kapcsolatokról van szó. – Hosszasan tárgyalt P. Naggyal; majd a Tartományfőnököt hívatta; aztán P. Leiberrel is hosszasan beszélt, – közben Msg. Montini, mivel mindenképpen szerette volna Nagy Töhötömöt Rómában, a Szentszék szolgálatában tartani, azt gondolta ki, hogy a Szentszék magyarországi segélyezésének kezelésére P. Mócsyt, a Gregoriana Egyetem professzorát és P. Nagyot kéri fel, illetve bízta meg. P. Mócsy örömmel járult hozzá a maga részéről, de tudta, hogy a döntés az Általános Rendfőnökre tartozik.

Így teltek a napok 1946. december közepéig, amikor is az Általános Rendfőnök meghozta a döntést. De ezt halljuk magától Nagy Töhötömtől.

„1946. nov. 14. – P. Borbélyal – ő volt a magyar Tartományfőnök, vagyis Provinciális – értékes beszélgetésem volt. Meglepett, mennyire biztos abban, hogy megyek Uruguayba. Nem is állította le a vízum-szerzést, holott a P. Generális kifejezetten üzent neki. Kérdésemre P. Borbély kijelentette, ha én hazamegyek, és tovább dolgozom, akkor velem együtt a P. Generális menjen Budapestre Provinciálisnak, de ő nem tud tovább a helyén maradni. – Ilyen erős kifejezést még nem hallottam soha senkitől a Társaságon belül a P. Generálisra vonatkozóan. Világosan láttam, hogy ő a fejem nélkül nem mehet haza, és nem állhat a Prímás elé, és a P. Generális előtt is ezzel érvel. Elöttem újra hangsúlyozta, hogy egy Bíboros nem lehet vesztes egy Páterrel szemben. Megkérdeztem, hogy az Evangélium melyik oldalán van ez a tétel lefektetve?!...”

„1946. nov. 15. – P. Generális hívatta P. Borbélyt. Ügyemről esett szó, és a P. Provinciális elbeszélése szerint kb. ezeket mondta a P. Generális: Látom, hogy ilyen feszült körülmények között P. Nagy egyelőre nem mehet haza, de Argentína túl messze van a számára....”

„1946. nov. 19. – P. Leiberrel több mint két órát beszéltem. P. Leiber elmondta, hogy Őszentségének nincs semmi köze az elejtésemhez, semmit sem tud az egészről. Egyébként Őszentsége neheztel a Prímásra nemcsak igen kemény levele miatt, melyben merészen azt kérte a Pápától, nyilatkozzék kétséget kizáróan arról, hogy mögötte áll és helyesli módszereit, hanem azért is, mert önmagának messzemenő jurisdikciós jogokat követel a püspöki karban a többi püspök fölött, holott egyházjogilag ő nem feje a többi püspöknek...”

„1946. dec. 2. – Találkoztam P. Leiberrel. Kérdezte, hogy mit fognak szólni otthon a kiemeltetésemhez? – Azt válaszoltam, hogy azt fogják mondani: A Pápa Úr Őszentsége csak szavakkal áll a szegény emberek mellett, de engedi kivégezni azokat, akik tesznek is valamit – szociális vonalon. Mert – remélem – tudják, hogy az én küzdelmem és bukásom legmélyén ez van: a Prímás barokk nagyúr, aki az újonnan beérkezettek buzgalmaival igyekszik a régi világot fenntartani...”

„1946. dec. 3. – Nem úgy jöttem ide a Vatikánba, és nem úgy dolgoztam itt, hogy most kénytelen lennék egyszerűen elsompolyogni; ezért írtam levelet Őszentségének, amelyben elköszönök tőle, és kérem áldását. – Annyi bajom volt az utóbbi időben levelek miatt, ezért – bár nem voltam köteles – mégis beadtam cenzúrára a P. Generálishoz. – Jól sejtettem, hogy nem olyan egyszerű az eset, mert azt a választ kaptam, hogy gondolkodni fog a dolgon...”

„1946. dec. 9. – P. Generális írásban válaszolt, és kért, hogy hozzam meg ezt az utolsó áldozatot, és ne küldjem el a levelet a Szentatyának; annak azonban semmi akadályja sincs, hogy P. Leiber révén kérjem külön áldását...”

„1946. dec. 20. – Msg. Montini azt szerette volna, hogy maradjak Rómában, és vegyem át a Magyar Pápai Segélyakció legfőbb irányítását. Őszentsége megbízta P. Leibert, nyomozza ki, mi lenne a legjobb velem kapcsolatban. P. Leiber beszélt a P. Generálissal, aki azt válaszolta, hogy P. Borbély szerint P. Nagy Rómában sem maradhat. – P. Leiber ekkor P. Mócsy véleményét kérte, aki azt válaszolta, hogy abban az esetben, ha a segély-akció komoly dolog lesz, és jelentős eszközök állnak rendelkezésre, akkor tartsák itt P. Nagyot. De, csak ha a szegény menekültek sírását kell hallgatnia, akkor kár lenne egy ilyen emberfiát itt lekötöni; ebben az esetben inkább menjen ki a Páter Argentínába, mert ott sokkal többet tud tenni Isten nagyobb dicsőségére...”

„1946. dec. 21. – P. Travi – Dél-Amerika spanyol nyelvű részének Asszisztense – nagy szeretettel beszélt ma velem. Állandóan hangsúlyozta, hogy nekem milyen nagy áldozat Dél-Amerikába menni, de higgyem el, hogy ott is értékes munkaterületet fogok találni. Jól estek a szavai, és kértem őt, hogy tiszteljen meg bizalmával, és higgye el nekem, hogy töretlenül megyek új munkahelyemre. – De ez a nagyszívű ember mindig visszatér az áldozat és hősiesség dicsőítésére...” – „Római tartózkodásom utolsó hetében még szereztem egy segélyalpból 20 ezer svájci frankot, amelyet sikerült is eljuttatnom egy testvér útján P. Kerkainak. – Ez volt az utolsó, amit a KALOT – vagy utóda – érdekében még tenni tudtam...”

Ha Nagy Töhötöm és P. Kerkai Jenő magatartását, mentalitását vizsgáljuk és összehasonlítjuk, a következőket állapíthatjuk meg.

Nagy Töhötöm felfogását legjobban akkor közelíthetjük meg, ha összehasonlítjuk azzal, amit Szerb Antal „Magyar irodalomtörténetében” (102 old.) a XVII. – XVIII. századi jezsuitákról írt. (Csak részleteket idézek Szerb Antal megállapításaiából.)

„A jezsuiták nem elegendnek a nép közé ígét hirdetni, Többet ér az egyház számára egy megtért főúr, mint ötezer megtért jobbágy, minthogy a jobbágy úgyis az ura hitét követi. A jezsuita igazi területe a palota, ahol kifogástalan modorával, világi okosságával, szellemének eleganciájával minden szívet meghódít... Mindent tud, amire szüksége van: csillagokat vizsgál, diplomáciai tárgyalásokat vezet, tengeren túlra felfedező-útra megy, államot alapít Paraguayban. Ezer maszk mögött, ezer megalkuvással követi az egyetlen és megalkuvás nélküli célt: Isten nagyobb dicsőségére a katolikus egyház hatalmát növelni...” – Így ír Szerb Antal.

Nagy Töhötöm pedig – mindezekkel kapcsolatban – a következőket mondja:

„Az elvek és a stílus nem változott, csak a munkaterület. Ma ötezer jobbágy megszervezésével érhető el, hogy az urak respektálják az Egyházat. Ma a jezsuita – paloták helyett – inkább a gyárakba és a munkásotthonokba megy szervezkedni, mert ma: akié a tömeg, azzal vannak jóban azok, akik az országot vezetik.” – Vagyis: nem elegánsan megfogalmazott pásztorlevelekre és enciklikákra van ma szükség, hanem arra, hogy a történelmi fejlődés logikájával az egyházat is beérlelje a szociális eszmékre. Mert az Egyház hatalmát növelni –

Isten nagyobb dicsőségére – ma a munkás- és paraszt-szervezéssel, és a szociális probléma megoldására irányuló törekvéssel lehet.

Nagy Töhötöm tehát – Isten nagyobb dicsőségére ugyan – az egyház külső, evilági hatalmának növelését tekinti a jezsuita munka céljának.

P. Kerkai Jenőt, a KALOT megalapítóját – mindezzel szemben – soha nem az Egyház hatalma és dicsősége, hanem a szegények, az elesettek, az eltiportak megsegítése és felemelése vezette. – Nálunk Magyarországon a parasztok voltak a legkiszolgáltatottabbak, a „másodrendű állampolgárok”, akikről az volt az általános vélemény: „Elég, ha a parasztnak annyi esze van, hogy az eső elől az eresz alá álljon!” – P. Kerkai lelkiismeretbeli kötelességének tartotta azt, hogy meg kell tanítani – főleg a paraszt-fiataliságot – mindenre az élet egész területén, öntudatra kell ébreszteni, hogy képes legyen saját maga intézni a sorsát. – Meg kell tehát tenni mindent annak érdekében, hogy megmaradjon kereszténynek és magyarnak. Erre annál inkább törekednünk kell, mert a parasztság tette ki abban az időben – 1935-ben – az ország lakosságának 50 %-át, és a parasztság volt a legkevésbé veszélyeztetett réteg. Ezért tűzte ki P. Kerkai a magyar paraszt-fiataliság elé a négyes programot: „Krisztusibb embert!” „Műveltebb falut!” „Életerős népet!” „Öntudatos magyart!” – A következőket írta róla egyik rendtársa, P. Varga László, aki a munkások lelki- és szociális-felemelkedéséért dolgozott: „P. Kerkai mozgalma – a KALOT – pár év alatt bámulatosan föllendült, mert szilárd lelkiereje, roppant erős akarata és szervezőképessége mindennel megbirkózott. Páratlan szervező tehetsége volt, ugyanakkor alázatos, megnyerő modorú, céltudatos és gondosan tervező, szerény és nem hangoskodó, önmagát nem kereste, csak a nemzet napszámosa akart lenni... Vezérkedés nélkül tudott vezetni, magát nem kímélte, csak az ügyet szolgálta...” – Mint lelki végrendeletében írta P. Kerkai: „Életem-halálom egyetlen szerelmének most is a magyar népet és a magyar hazát tekintem...” – Mint a róla szóló versben olvashatjuk:

„KISATYÁNAK hívtunk, pedig fejjel magasodtál mindnyájunk fölé,
S karoddal átölelted a hazát, benne minden paraszt-legényt.
Meghirdetted a négyes-programot: Krisztusibb embert! Műveltebb falut!
Életerős népet! Öntudatos magyart! S szavadra a lelkünk mindjárt megmozdult.
Félmillió legény állt sorba mögéd, s meneteltek szódra a szent Cél felé.
És ha kiverték kezedből a zászlót, bontottál újabbat, szebbet,
Hogy mentsed az Egyházat, Hazádat, s szerelmes népedet...
... Száz éve a „sors szeszélye” ha nem épp ide tesz,
Lehettél volna Világ példaképe, így néped elfeled.
Pedig KISATYÁNK vagy ma is, magasodsz az Égig elénk,
És kezedből, szemedből-szívedből Üzenet sugárizik felénk:
Én népem, ne félj! Él az Isten és velünk az Úr! Velünk a Nagyasszony!
Rajta hát!... Imára és munkára fel!”

(Nagy Töhötöm írását, melyben a KALOTOT és P. Kerkait méltatja, mellékelten csatolom.)

x x x

Mindezek után a repülőgép Dél-Amerikába vitte Nagy Töhötömöt, aki – Róma fölött repülve – azzal búcsúzott az Örök Várostól, hogy soha többé nem látja az Óvilágot és a Szent Péter Bazilikát...

De mennyire tévedett...

III. AKI NEM BÍRTA ELVISELNI A HÁROMSZORI „LEFEJEZTETÉST”

Vagyis: képtelen volt kibírni, hogy további két alkalommal eltiltsák a szociális munkától.

Dr. Nagy Töhötöm életének 1946-tól 1948-ig terjedő időszakáról szeretnék most beszámolni.

P. Jansenst, a jezsuiták Általános Rendfőnökét három – indokolt – szempont vezette P. Nagy dél-amerikai diszpozíciójában.

– Megválasztása előtt belga Provinciális – tehát nem a jezsuiták Kúriájának tisztviselője – lévén, nem ismerte a magyarországi helyzetet, csak P. Nagy jelentéseiből, melyeket vagy közvetlenül a Kúriának, vagy P. Leiberen keresztül a Szentatyának küldött, továbbá P. Borbély Provinciális közléseiből. – Így P. Jansens – nem ismervén közvetlenül a problémákat – valójában nem tudhatta, hogy mi a teljes igazság.

– Mint újonnan megválasztott Rendfőnök, nem óhajtott súrlódásba – különösen nem akart ellenséges viszonyba – kerülni egy Bíborossal, annál kevésbé, mert a német megszállás alatt – mint jezsuita Tartományfőnök – éppen elég összeütközése volt saját Bíborosával.

– Legfontosabb szempontja azonban az volt P. Jansensnek, hogy a dél-amerikai országok szociális szempontból még XIII. Leó és a „Rerum novarum” enciklika előtti állapotban voltak, ugyanakkor – P. Nagy jelentéseiből és a róla nyert pozitív információkból – meggyőződhetett, hogy Nagy Töhötömben elméletileg és gyakorlatilag teljesen felkészült szociális apostolt adhat Dél-Amerika spanyol nyelvű rendtartományainak.

Ez utóbbiban azonban nagyon tévedett...

MONTEVIDEO volt Nagy Töhötöm első állomása Dél-Amerikában. Nem vitás, hogy nagy szeretettel fogadták, ő maga is tele tervekkel és várakozással – a félév nyelvtanulás után, mely alatt tökéletesen megtanult spanyolul – érkezett Uruguayba. Az érseki Szeminárium spirituálisaként dolgozott, a szeminaristákkal igen jó viszonyba került, különösen az alatt a félév alatt, amíg kettesével – felváltva – tanították a spanyol nyelvre. – Félév elmúltával már esténként negyedórás konferenciákat – elmélkedési pontokat – adott a szeminaristáknak, hetenként pedig nagyobb konferencia-előadásokat adott számukra. – Szomorúan kellett megállapítania, hogy valójában egy részüknek nem is volt papi hivatása, csak a vidéki élet szegénységéből menekültek a szeminárium biztos jövőt ígérő falai közé. – Nem akart megalkudni az adott lehetőségekkel, ezért megpróbálkozott a szociális munkával.

Először, mint lelki-vezető, kísérelte meg a szemináriumon belül a természetjog és a társadalomtudomány alapjainak ismertetését, amit a szeminaristák jó része örömmel is fogadott.

Ezt meghaladóan:

- utána érdeklődött a parasztság helyzetének és problémáinak;
- megkísérelte ezekre a problémákra alkalmazni a KALOT elméleti és gyakorlati megoldásait;
- mindezek alapján részletes terveket dolgozott ki a parasztság egyesületeinek létrehozására és azokkal történő foglalkozásra;
- ezeket a terveket megismertette a Tartományfőnökkel, és egyben tájékoztatta róluk a római Általános Főnököt.

A P. Provinciális – annak ellenére, hogy P. Nagy programja megnyerte a tetszését – közölte az Atyával, hogy az uruguayi egyházi rendelkezés szerint csak az Érsek – akit utóbb

Bíborossá kreált a Pápa – beleegyezésével lehet bármilyen szervezkedést elkezdni, és a legszigorúbban ahhoz kell tartania magát, amit az Érsek mond és engedélyez. – P. Nagy erre bejelentkezett az Érsekhez, és előadta tervét. – Az Érsek mindenben ellentmondott:

- itt nincs szociális probléma;
- ami kevés baj itt-ott előadódik, azt ő maga egyedül is el tudja intézni;
- most fogja összehívni a jelentősebb nagyiparosokat megbeszélésre, hogy emeljék meg a munkabérek;
- más szociális teendő nincs, mint a meglévő agrárszindikátus munkásköreiben föltámasztani a katolikus szellemet a katekizmus segítségével;
- de míg ezeknek a tagjait nem formálja át gyakorló katolikusokká, gondolni sem lehet a létszám bővítésére, mert a legtöbben még a Miatyánkot sem ismerik.

A Tartományfőnök azt ajánlotta P. Nagynak, hogy próbáljon foglalkozni a városok munkásaival. – Így történt, hogy meghívták a Club Catholicába egy konferenciára. A Club egyházi elnöke az Érsek rendtársa, egy kapucinus atya volt. P. Nagy k. b. másfélórás beszédet mondott, melynek lényege volt:

- ma égető szükség van a szociális reformokra;
- csak olyan munkás-mozgalomnak van jövője, amely őszintén igényli a reformokat;
- a mai embert első sorban a tények érdeklik, ezért ezekre kell helyezni a hangsúlyt;
- céljaink csak a reális, kézzelfogható – pénzben is kiszámítható – eredmények lehetnek;
- a mozgalom nem elégedhet meg a kiválasztottakkal, a jámbor életet élő munkások közösgével;
- a tömegek megmozgatását kell célul kitűzni, mert a tömegek súlya jelenti a hatalmat.

A kapucinus elnök atya mindent tagadott, semmivel sem azonosította magát. – Olyanokat mondott, hogy a szociális kérdés divat, és nem szabad a divat után futni; a tömegek helyett csak az elittel szabad foglalkozni, hiszen az Evangélium is az elesetteket igényli és nem a tömegmozgalom. – Persze, Nagy Töhötöm mindezt megcáfolta, és olyan sikert aratott, hogy az elnök másnap feljelentette P. Nagyt az Érseknél. Az Érsek súlyos neheztelésének adott kifejezést, a Tartományfőnök pedig szelíden kérte, hogy máskor ne beszéljen ilyen nyíltan... Az ügynek azonban volt folytatása, mert a Club vezetősége addig nem nyugodott, amíg az Érseknél el nem érte, hogy P. Nagy legyen a Club egyházi elnöke.

A kapucinusokon kívül a domonkosok is féltékenyek lettek P. Nagyra. Volt ugyanis a domonkosoknak egy munkásegylete, melyek tagjai meghallván a Club Catholicában történeteket, ők is P. Nagyt kérték vezetőjüknek. – Sőt az Actio Catholica egyetemista csoportja szintén Nagy Töhötömhöz fordult, és felkérték az éves lelkigyakorlatuk előadójának, valamint szerették volna, ha a csoport vezetését is elvállalja. P. Nagy azonban tudta, hogy vezetőjük az Érsek titkára, ezért csak a lelkigyakorlat előadásait vállalta el. – Így is mind a kapucinusoknak, mind a domonkosoknak, mind pedig az érseki titkárnak szálla maradt a szívében-lelkében.

Igaz, hogy az Érsek eleinte csak a katekizálást engedélyezte, de lassan – P. Nagy jóemberei révén – sikerült meggyőzni, hogy a szociális kérdés tárgyalására is szükség van. Tanfolyamokat készített elő az Atya, melyek létszáma fokozatosan emelkedett, kiadott már két Forrástár anyagot: lelkesítő cikkeket, gyűlés-anyagot, verseket, stb. – Nagy Töhötöm dolgozott szakadásig, míg aztán valamennyi egyesületet elvették tőle, és az Actio Catholica bekebelezte valamennyit.

Uruguayi lehetőségei – fokozatosan – a minimum alá süllyedtek. Az Érsek minden mozgalmi lehetőséget megvont P. Nagytól, a végén már csak katekizmust taníthatott és gyóntathatott. – Így aztán Uruguayt elhagyta, mert a P. Generális Argentínába helyezte át.

A távozást mondja el Ő.

„Miután eljöttem, az Érsek konferenciát tartott a szemináriumban, és kifejtette, hogy a munkások megszervezése szociális céllal a kommunisták módszere, melyet az Egyház nem követhet. Az Egyház megoldása az, hogy a gazdagokkal foglalkozik, és ráveszi őket, hogy tisztességesen fizessék meg munkásaikat, éppen ezért a legszigorúbban megtilt minden szociális szervezkedést, amely jogokról beszél. A munkás először tegye meg a kötelességét, aztán lehet beszélni jogokról; csak akkor lehet a munkások előtt veszély nélkül beszélni szociális követelésekről, ha már gyakorlati katolikusokká lettek.” – Nagy Töhötömről pedig diadallal állapította meg az Érsek, hogy veszedelmes ember, akitől meg kellett tisztítani a szemináriumot.

Hát ennyit ért P. Nagy megszakadásig terjedő munkája, hogy – mint ő mondta – „másodszor is lefejezzék”.

BUENOS AIRES. – Argentínában Nagy Töhötöm újra életre támadt. Először megpróbált körülnézni, hogy el tudja-e kezdeni azt a munkát, amely miatt – valójában – P. Generális Argentínába küldte. – Természetesen itt is az első és legfontosabb feltétele minden munkának: hozzájárul-e Argentína Bíborosa?... Ezért kihallgatást kért P. Nagy Copello Bíborostól, és röviden előadta terveit. – A Bíboros teljesen fölöslegesnek tartott mindent: vannak jól-bevált egyesületek, a szociális kérdést pedig mintaszerűen megoldja Peron államelnök. Ugyanakkor adott engedélyt P. Nagynak missziók tartására és gyóntatásra. – S ezzel be is fejeződött a kihallgatás...

„Amikor kijöttem, sokáig gondolkodtam azon: mi is itt a helyzet? – Azt azonnal megállapítottam, hogy szó sincs rosszakaratról, sem az uruguayi, sem az argentin egyházfejedelmeknél... Ez perspektíva-hiány, ezek a Bíborosok nincsenek az idők magaslatán. Rómától több-ezer kilométerre vannak itt... És ha Rómába mennek, ott csak azt látják meg, amire úgyis be vannak állítva: mindenki a maga kis igazának megerősítésével jön haza.”

És itt jön Nagy Töhötömnek egy olyan megjegyzése, amely rávilágít arra, hogy ő – ellentétben P. Kerkaival – elsődlegesen az Egyház evilági-hatalmát kívánta szolgálni:

„Ha mindez nem így volna, akkor azzal a szervezettséggel, amellyel az Egyház rendelkezik, ma már a Világ egyedüli urának kellene lennie.”

P. Nagyt Buenos Airesben a San Miguel kollégiumban helyezték el. Ez a kollégium – kb. 180 növendékével – az argentin, chilei, perui és ecuadori jezsuita növendékek filozófiai és teológiai tanintézete volt. Itt tudott Nagy Töhötöm a filozófia-hallgatóknak természetjogot és szociológiát, a teológusoknak pedig egyházjogot tanítani. – Tanítványai annyira megszerették, hogy a teológusok számára – szabadidejükben – szociológiát kellett előadnia, és – bár fakultatív volt – előadásain minden teológus megjelent. – Szuggesztív személyiségével és előadásainak kristály-tisztaságával annyira megnyerte a fiatal jezsuiták érdeklődését, hogy valóságosan itták a KALOT eszméit, megmozdulásait, és maguk is hasonló pályáról ábrándoztak.

P. Nagy az egész kollégiumot valóságos lázba hozta, eddig ugyanis nem volt természetjog és szociológia-tanítás – csupán egyházjogot tanultak a teológusok – most viszont új perspektíva nyílt a skolasztikusok előtt. Kérték is Provinciálisukat, hogy már most közöljék velük:

milyen munkára szánják őket, mert szeretnének már most előre készülni későbbi feladataikra. – Sokan kifejezetten kérték a szociális munkaterületen történő munkavégzést, annyira magával ragadta őket P. Nagy elméleti és gyakorlati szociális munkája.

Erről a lelkesedésről tudomást vett a Bíboros-érsek. – Hogy honnan tudta meg?... Ki jelentette neki?... Nem tudni. – Tény az, hogy feljelentették: P. Nagy szociális tanításával fellázítja az egész nemzetközi jezsuita kollégiumot, mire az Érsek eltiltotta Nagy Töhötömöt a tanítástól, anélkül, hogy a feljelentést kivizsgáltatta volna. – A jezsuita Tartományfőnök ezt követően a nemzetközi skolasztikus lelki-vezetőjévé tette meg P. Nagyot, de a Bíboros-érsek – amint erről tudomást szerzett – ettől is eltiltotta őt.

SANTIAGO DE CHILE. – Nagy Töhötöm már uruguayi eredményeiről és kudarcairól beszámolt a P. Generálisnak, aki nagy megértéssel és szeretettel válaszolt neki; argentin próbálkozásait és azokra – a Bíboros-érsek részéről történt – reagálásokat ugyancsak megírta Rómába az Általános Rendfőnöknek. P. Jansens megpróbálta a lelket tartani P. Nagyban, türelemért fohászzkodott számára, és – minthogy értesült arról, hogy Chilébe meghívták – arra is kérte az Atyát, hogy egy rövid időre menjen át Chilébe. – Közben itthonról, Magyarországról P. Kerkai is próbálta Töhötömben tartani a lelket. Megírta az itthoni nehézségeket, a Prímás változatlan magatartását, és kérte P. Nagyot, hogy nehézségeinek elviselését ajánlja fel a magyar problémák megoldásáért, amint mi is mindnyájan imádkozunk érte. – P. Nagy eddigre már kétellyel és szkepszissel volt tele. A tehetséges és modern gondolkodású fiatal jezsuitákat nagyon sajnálta, mert úgy gondolta, hogy a dél-amerikai körülmények között rájuk is hasonló sors vár, mint őrá. – Mindamellet egyedül a jezsuiták között érezte jól magát, mert olyan szeretettel vették körül. És ez mérhetetlenül megnehezítette elszakadását, mert már kérte a P. Generálistól a „laikus állapotba” való visszahelyezését.

A San Miguelben tanuló chilei fiatal jezsuiták annyi jót írta haza P. Nagyról, hogy hamarosan meghívták látogatóba, Chilébe. Küldtek számára repülő-jegyet, és megérkezésekor P. Hurtado várta a repülőtéren. P. Hurtado Európában tanult, tele volt szociális tervekkel, ő mutatta meg P. Nagynak a szegény nép súlyos problémáit, a kegyetlenül nehéz feladatokat és a megoldások lehetőségét: éjjeli menedékhelyeket alapított, ebédeltetési akciókat szervezett, egyesületekben előadás-sorozatokat tartott... Sajnálatos módon ugyanolyan problémák adódtak Chilében is: 85 éves – már szenilis – Bíboros, kiskaliberű Vikárius, aki minden mozgalmat és megoldási kísérletet elítélt, úgyhogy P. Hurtadonak egy időre el is kellett hagynia az országot. Most is titokban tért vissza...

Nagy szeretettel fogadták P. Nagyot, elmondták saját súlyos problémáikat, megértéssel hallgatták meg P. Nagy nehézségeit és eddigi „háromszori lefejezését”. – Kérték, hogy maradjon köztük Chilében. – De miért maradna?... Hiszen egy P. Hurtado is sok Chile számára!... Minek ide egy megtört és hitében megingott – hitét elvesztett (?) – egy újabb „lefejeztetésre”?...

Egy egész estét a saját belső problémáinak elbeszélésével töltött el P. Nagy, akit megható szeretettel hallgattak végig a chilei Atyák. – Mint később megtudta, a chilei Provinciális írt Rómába a P. Generálisnak, hogy helyezze P. Nagyot hozzájuk, köztük meg fog gyógyulni. A P. Generális azonnal írt P. Nagynak, és felajánlotta a chilei diszpozíciót, de Nagy Töhötöm nem fogadta el, mert értelmi törés történt benne a folyamatos eltiltások következtében, amely hite elvesztésével végződött. – Belsőleg nagyon sajnálta, hogy nem maradhat egy ilyen szeretetteljes közösség tagja, és ők, a chilei Atyák is hozzájárultak ahhoz, hogy még akkor is – és élete végéig is – úgy szereti a jezsuitákat, mint a noviciátusban és egész jezsuita életében.

A DÉL-AMERIKAI KÜLDETÉS VÉGE az lett, hogy Nagy Töhötöm ennek a sorozatos félre-magyarzásnak, meg-nem értésnek és üldöztetésnek, a munkától való háromszori eltiltásnak, – vagy, ahogy ő mondja: lefejezésnek – következtében kérte, és megkapta az Általános Rendfőnöktől a világi-életbe való visszahelyezését, az u. n. „status laicalis”-t. Búcsúzásként az Általános Rendfőnök megajándékozta – elméleti és gyakorlati tudása alapján: jogosan – Nagy Töhötömöt, anyai nevén: Varga Sándort a Római Gregoriana Egyetem szociológiai doktorátusával. – Ezzel P. Nagy megszűnt jezsuita lenni 1948. késő őszén.

Hiába futott, a kitűzött célt nem érte el...

P. Moglia provinciálistól a legnagyobb békében és szeretetben búcsúzott el. Megbeszélték, hogy időnként a Provinciális édesanyjának házánál találkoznak. – P. Kerkai Jenő állandóan figyelemmel kísérte Nagy Töhötöm egész tragikus dél-amerikai útját, türelemre és alázatosságra biztatta, és állandóan imádkozott érte. Már a fegyházban tudta meg a Rendből való kilépését, további történetéből pedig annyit, amennyit itthon tudni lehetett. – P. Kerkai édesestvérenek tekintette Nagy Töhötömöt, ezért teljes 10 éves fegyházbüntetését, állandó szenvedését, embertelen kínládással teli halálát, mind-mind a magyar népért és Nagy Töhötömért ajánlotta fel. – Még halálos ágyán is arra kért engem és feleségemet Kerkai Atya: „Töhötömöt ne hagyjátok el!...”

Ennek mi – egészen Töhötöm haláláig – eleget is tettünk.

X X X

Mindehhez a következőket szeretném hozzáfűzni:

– Ha Nagy Töhötöm türelemmel és alázattal ki bírta volna 1963-ig, a II. Vatikáni Zsinat kezdetéig, akkor egyik – nem is akármilyen! – tanácsadója lehetett volna a Zsinatnak. Mert képességeiben, tudásában, elméleti és gyakorlati ismeretekben, szervezésben és társadalomtudományban nem maradt volna Rahner, de Lubac, Daniellou vagy Congar alatt, sőt bizonyos mértékig meg is haladta őket.

Sajnos nem bírta sem türelemmel, sem alázattal...

– Mindezek ellenére joggal feltételezhetjük, – sőt valószínűsíthetjük, – hogy Montevideo-i, Buenos Aires-i tanítványai közül, bizonyára akadtak olyanok, – talán nem is egy-kettő, – akik a II. Medellini vagy a Pueblai konferencián tanácsadóként – esetleg fiatal Püspökként – jelen voltak és előmozdították a konferenciák sikerét. – Így, ha közvetlenül nem is, de közvetve Nagy Töhötöm is – nagy valószínűséggel – közreműködött Dél-Amerika egyházainak megújulásában.

– Vajon eredménytelen volt a futása?...

IV. ÚJ-FUTÁS... ÚJ-CÉLOK... ÚJ-REMÉNYEK...

Dr. Nagy Töhötöm életének 1948-tól 1968-ig terjedő időszakáról szeretnék beszámolni a következőkben.

Ha tovább akarjuk kísérni Nagy Töhötöm életét, akkor elsőként azt kell tudomásul vennünk, hogy a spanyol nyelvterületeken bármely személy használhatta apai és anyai nevét, keresztnévei közül pedig akár melyiket, vagy mindegyiket, tetszés szerint. – Így nem csodálkozhatunk azon, hogy Nagy Töhötöm hol, mint Varga Sándor, hol Nagy Varga Sándor, máskor Nagy Töhötöm Sándor, vagy Nagy Varga Töhötöm Sándor néven szerepelt. – Ez a megjegyzés – bármilyen furcsa – azért fontos, mert életének ebben a szakaszában, Argentínában Varga Sándornak nevezi magát, ugyanakkor könyvei Töhötöm Nagy néven jelentek meg.

1947. késő őszén Nagy Töhötöm – még papi ruhában – egy bőrönddel a kezében hagyta el a San Miguel jezsuita kollégiumot, és költözött új otthonába Buenos Airesben, amely lakást a jezsuita Tartományfőnök szerezte számára. – Bőröndjében a legszükségesebb személyes holmin kívül legfontosabb jegyzetei, P. Jansens – a jezsuiták Általános Főnöke – igen kedves és szeretetteljes levelei. Továbbá 5 doktorátusának diplomái voltak. A doktori diplomák közül három doktorátus az Innsbrucki Canisius Péter Egyetemről; 1 doktorátus a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemről, melyek Nagy Töhötöm névre szóltak, így ezeket nem használhatta, mert anyai nevén: Varga Sándor néven élt. Ötödik doktori diplomája mostani nevén a Római Gregoriana Egyetem által kiállított szociológia-doktori diplomája volt, amelyet búcsúzóul kapott P. Jansenstől. – (A magyar jezsuita rendtartománynak még egy 5 doktorátussal rendelkező tagja volt: P. Mócsy Imre, a Gregoriana Egyetem tanszékvezető professzora, akit a magyar népi-demokrácia – börtönbüntetésének kitöltése után – vasúti-raktári segédmunkássá fokozott le.) – Nagy Töhötöm az argentin jezsuita Tartományfőnökkel továbbra is tartotta a kapcsolatot: döntéseiben általában mindig kikérte a véleményét, gyakran követte is tanácsait. (Bár itthon bevallotta nekem: bárcsak többször – ha nem is minden esetben – követte volna a kedves és okos Provinciális tanácsait.)

Nagyon is el tudom képzelni Nagy Töhötöm lelkiállapotát, melyről aztán a 70-es években itthon be is számolt nekem: valójában maga sem tudta az első időben, hogy mihez kezdjen. – Én is annak idején – 1943 végén – öt éves jezsuita életet és tanulmányokat voltam kénytelen abbahagyni állandó fejfájásom és betegeskedésem miatt. – Igaz, hogy én 2 hónap múlva az orosz fronton találtam magam, a legsúlyosabb harcok között, többszöri sebesüléssel; de én sem tudtam, hogy mit kezdjek magammal. – (És ha jezsuita bátyám 1945 májusában be nem írat – tudtom és beleegyezésem nélkül – a Szegedi Tudományegyetemre, nem igen tudom, hogy mi lett volna velem. Így viszont matematikus-fizikus, és a bölcsélet-tudományok doktora lettem, és 1947 nyarán – hasonló végzettségű Feleségemmel – P. Kerkai Jenő utolsó munkatársai lettünk, és lettem az Atyának letartóztatott, elítélt és fegyenc-társa.)

Éppen ezért nagyon is el tudom képzelni Nagy Töhötöm lelkiállapotát, és azt is, hogy nem tudott mit kezdeni magával. – Ő, aki 12 év jezsuita élet és megfeszített tanulmányok után, doktori diplomákkal a zsebében, 10 éven keresztül szerteágazó és eredményekben igen gazdag munkát végezhetett „Isten nagyobb dicsőségére”, és – természetesen – a saját vágyainak, elgondolásainak és törekvéseinek a kielégítésére is. Közben úgy érezhette, hogy nemcsak a magyarságnak, hanem a Szentszéknek is jelentős mértékben hasznára lehet a „Kelet felé nyitás” problémájában. – Utána – félreállítva az eredményekkel kecsegtető eredmények után – minden reményétől megfosztottan, és számára az életet jelentő szociális munkától eltiltva,

most ott állt hitében meginogva, önbecsülésében megalázva, a tehetetlenség érzésével eltöltve...

Hosszas töprengés és megfeszített gondolkodás után hármas út állt előtte, egy negyedik próbálkozással kiegészítve:

- érzelmi megnyugvás elérése a családi élet révén;
- értelmi kielégülés a tudomány művelésén és az oktatás szolgálatán keresztül;
- új közösség keresése és megszerzése az elvesztett és fájó emlékekkel teli régi közösség helyett;
- újabb szociális kutatási és szervezési próbálkozás az elnyomott paraszti réteg számára.

Dr. Nagy úgy érezte és gondolta, hogy sikerül ezt a nagy elirányulást megvalósítania: „új futás... új célok... új remények...” nyílnak meg számára, melyek révén mégsem válik az élete hiábavalóvá.

A kedves és okos Tartományfőnökkel hosszasan megtárgyalták részleteiben a dolgot. A Provinciális a nősülés problémájával egyáltalán nem értett egyet, mely egyrészt nem volt összeegyeztethető a „status laicalis” állapottal, másrészt ismerte Nagy Töhötömöt és tudta, hogy a családi élet keretén belül önzése és sértődő öntudata könnyen kibírhatatlanná válik. – A nősülés vonatkozásában azonban, mint később bevallotta, csak látszólag engedett Dr. Nagy. – A többi részlet vonatkozásában a megbeszélést és a döntést későbbre halasztották.

CSALÁDI-ÉLET. – A 40 és 50 év közti időszak a férfiaknál – pap barátaim révén tudom, hogy még a papoknál is – szexualitás szempontjából elég veszélyes időszak. – Nagy Töhötöm 40 éves már elmúlt, amikor kilépett a jezsuita rendből, és pár hónap elteltével – talán 1947 végén – megismerkedett az ugyancsak székely származású Pölöskey Paulinával, és 1948 szeptemberében feleségül is vette. – A közelebbi körülményeket nem ismerem, csak annyit tudok, hogy a család 1934-ben vándorolt ki Erdélyből Dél-Amerikába, és úgy emlékszem, hogy Töhötöm legalább az apát – de lehet, hogy az egész családot – mintha már előzőleg is ismerte volna.

Paulina – becenevén: „Muschi” – hallatlanul intelligens és olvasott volt, a magyaron és a spanyolon kívül anyanyelvi szinten beszélt angolul és franciául, mindezen kívül bámulatos volt politikai-érzéke és politikai ismeretei. Az otthonról hozott irodalmi és műveltségi szintjét Töhötöm mellett hamarosan kiegészítette bölcséleti, filozófia-történeti és szociológiai tudással. Így rövid idő alatt Töhötöm egyenrangú társává lett, sőt igen fejlett kritikai érzékével és tökéletes spanyol nyelvtudásával alkalmassá vált férje írásainak esetleges kiegészítésére, valamint – minthogy Dr. Nagy könyveit és minden írását magyarul írta – a fordításban jelentős segítséget nyújtott számára. – Egyébként pszichikailag nagyon jól kiegészítette az erősen értelmi beállítottságú Dr. Nagyot, aki magas-fokú szervezési képességét és tudását elég hosszú ideig csak tudományos és oktatói munkával tudta pótolni.

A későbbiek során – már itthon Magyarországon – Muschit is jól megismertük, igen sokra értékeltük, és nagyon megszerettük. (Házasságuk körülményeit azonban soha nem firtattuk.) – Muschival kapcsolatban azonban nagyon sajnáltuk, hogy férje – kvázi – „saját teremtményének tekintette”, mintha minden jót, minden értéket és tudást Muschi csak neki köszönhetne, nélküle csupán egy szép, többé-kevésbé intelligens, több nyelven beszélő „társasági hölgy” lenne. – Magam részéről egy alkalommal Töhinek ezt szemébe is mondtam, mire így válaszolt: „Már téged is megbabonázott, mint engem is első időben?...” – Pedig nem volt igaza Töhötömnek, mert igaz, hogy Muschi megjelenésében is dekoratív, igen megnyerő volt, de

önmagában véve nagyon értékes, okos, szeretetteljes egyéniség volt, akit igen hamar megszerettünk, nagyra becsültünk és sokra értékeltünk.

Különben, mivel Muschi beteges volt, Töhötöm úgy gondolta – és előttem nem is titkolta – hogy amennyiben felesége hamarabb halna meg, mint ő, és akkor ő – bizony – visszatér a jezsuita rendbe. – Feleséggel együtt, akinek mindezt elmondtam, teljesen érthetetlennek tartottuk azt, hogy felesége esetleges halálával számol, nemhogy aggódna érte, és bizony el is ítéltük miatta Töhötömöt. – Ilyenről nem szabad gondolkodni!... Ezt csak Istenre lehet bízni!...

Paulina asszony – egész családjával együtt – vallástalan volt. Ennek okát soha nem kérdeztük: Ő tiszteletben tartotta a mi vallási meggyőződésünket, mi is tiszteletben tartottuk az Ő meggyőződését. – (Én magam csak Töhötömmel tárgyaltam – a későbbiek során – vallási dolgokról, melyről majd igyekszem részletesen beszámolni.) – Dr. Nagy, aki a Rendből való kilépésekor meg volt győződve arról, hogy hitét teljesen elveszítette, házasságkötése után előbb elhanyagolta vallási kötelezettségeit, aztán abbahagyta azok gyakorlását. Igaz, gyakran forgatta a Bibliát, sokszor mondta a Zsoltárokat, időnként elmondta – a Zsinat előtt kötelező – papi zsolozsmát. – Valójában nem volt hitetlen, de felesége vallástalansága, később pedig a szabadkőművességgel járó kiközösítés rányomta bélyegét lelki-életére. – De furcsa módon igen vonzódott Teilhard de Chardin – természettudományos alapon álló, de Isten-hívő és keresztény – gondolkodási rendszeréhez, később pedig – mint arról majd beszámolok – nemcsak tisztelte XXIII. János és VI. Pál pápákat, hanem gondolkodásmódján a Zsinat szelleme is tükröződni látszott.

Leányuk, Krisztina, 1950 szeptemberében született. Dr. Nagy is, Felesége is annyira ragaszkodott magyarságához, hogy kislányukhoz 3 éves koráig senkit sem engedtek, aki nem beszélt tisztán és helyesen magyarul. Ennek eredményeként Krisztina szinte szebben beszélt magyarul, mint sok született művelt magyar. Iskolás korában is gondoskodtak róla a szülők, hogy meg tanuljon helyesen írni és olvasni magyarul. – Egyébként Krisztina angol-nyelvű iskolába járt, ott érettségizett, a magyaron és spanyolon kívül kitűnően beszélt angolul és olaszul. Később még portugálul is megtanult. – Visszont – furcsa módon – magyar származása és tökéletes magyar tudása ellenére „argentinnak” vallotta magát. – Krisztit is vallás nélkül nevelték. – Édesapja halála után Kriszti panaszkodott nekem és elmarasztalta Édesapját, amiért nem nevelte őt vallásosan, vagy legalább is megismertette volna őt a különböző vallásokkal, első sorban a katolikus vallással. – Szüleinek ugyanis a vallással kapcsolatban az volt az elve, hogy majd felnőtt korában döntsön a vallás és a vallási hovatartozás kérdésében. – „De hogyan döntsék én abban, amit nem is ismerek!” – tört ki Krisztiből a jogos felháborodás. – Tekintettel arra, hogy csak igen ritkán találkoztunk, P. Mócsy Imréhez irányítottam, aki Pesten lakott és Apjának is, nekem is igen jó-barátunk volt. – Sajnos, hamarosan visszaköltöztek Argentínába, ott pedig nem volt ismeretségem, akihez ebben a kérdésben irányíthattam volna. Így csak imádkozni tudunk ezért az igen értékes leányért, aki szüleinek minden jó tulajdonságát örökölte.

A TUDOMÁNY ÉS OKTATÁS SZOLGÁLATÁBAN.

Nagy Töhötöm – a jezsuita rendből történt kilépése után – egy ideig tájékozódott: vajon melyik az a terület, ahol a munkájára szükség van, és amelyből meg is tud élni. – Az egyházi vonalat eleve ki kellett zárnia, minthogy – egyrészt a Bíboros-érsek minden szervezéstől, oktatástól eltiltotta;

- másrészt hitében meginogva – vagy elvesztve hitét (?) – egyébként sem óhajtott egyházi körökben mozogni;
- harmadrészt már régen foglalkozott azzal a gondolattal, hogy két „ellenséges tábor” – a jezsuitákat és a szabadkőműveseket – kibékíti egymással, de nem tudta, hogyan fogjon neki ennek a nem könnyű feladatnak.

Így egyetlen terület maradt számára: az oktatás és tanítás területe. – Először középiskolákban kezdte filozófia- és szociológiaoktatással, majd sikerült főiskolai tanárként tanítania első sorban szociológiát. – Így az Emberi Kapcsolatok Intézetében tanított elég hosszú ideig filozófiát és szociológiát. – Nem sokára bejutott az 50 ezer hallgatóval dicsekvő Buenos Airesi Egyetemre, ahol először a rektori hivatal jogi osztályán dolgozott, majd az Egyetemi Könyvtárban, ahol hamarosan főkönyvtárossá vált, és ezt az állást töltötte be hosszú ideig.

A tanítást-oktatást azonban nem hagyta el ezután sem: esténként vezetett filozófiai és szociológiai szemináriumokat. Majd 1957-től teljesen elkötelezte magát Teilhard de Chardin tanainak és szemléletének rendszeres ismertetése mellett.

TEILHARD DE CHARDIN jezsuita fizikus, biológus és paleontológus volt, aki teljesen új szemléletmódot vezetett be az emberiség kifejlődésével kapcsolatban. Ez a szemléletmód nem nyerte el sem a jezsuita Rend hivatalos vezetőségének, sem a Vatikánnak a tetszését, ezért megvonták tőle a tanítási engedélyt, könyvei kiadását pedig nem engedélyezték. – (Hosszú időre a kínai francia követség lelkésze lett, így vált a „pekingi előember” felfedezése révén világhírű biológussá és paleontológussá.) – Barátai és eszmetársai – de Lubac, Chenu, Daniellou, Congar – ugyancsak katedra nélkül maradtak, mert kitartottak Teilhard de Chardin szemléletmódja mellett. – 1955-ben bekövetkezett halála előtt – lelki-atyja és barátai tanácsára – iratait unokahúgára hagyta, aki aztán folyamatosan kiadatta azokat, úgyhogy 1957-re már minden könyvét kiadták és – szinte valamennyit – az összes világnyelvre lefordították.

Teilhard de Chardin tanítása a világ valamennyi egyetemét és komoly tudósát – még a marxistákat is beleértve – megragadta. A katolikus egyetemek és tudósok úgy felkapták tanítását, hogy – igen sok és komoly egyházi tudós és szakértő szerint – a II. Vatikáni Zsinat előkészítésében oroszánrésze volt Teilhard de Chardin szemléletmódjának és tanításának. – Mindenesetre barátai és eszmetársai, így: de Lubac, Chenu, Daniellou és Congar a Zsinat legkiemelkedőbb tanácsadói voltak.

Nagy Töhötömöt lelke mélyéig megragadta az új szemléletmód, mert a jezsuitáknál tanult skolasztika-filozófiától – kötöttségével és bizonyos merevségével, a modern problémák iránti megoldhatatlanságával szemben – eddigre már annyira eltávolodott, hogy Teilhard de Chardin szemléletmódja szinte teljesen kiszorította gondolatvilágából. – Így aztán a tanítás-oktatás területén teljesen ráállt erre a vonalra, és folyamatosan esti „Teilhard-szemináriumokat” szervezett, melyek első sorban a fiatalokat, de az idősebbek egy részét is úgy vonzották, hogy ezeket az esti szemináriumokat évekig fenn tudta tartani és folytatni. – Hallgatói egy része számára – alkalmazott formában – magasabb rendű szemináriumokat is rendezett, összekapcsolva szociológiai továbbképzéssel. – Nagy kár, hogy ezeknek a szemináriumoknak jegyzetei ma már hozzáférhetetlenek.

Úgy vélem, nem lesz hiába való, ha röviden ismertetem Teilhard de Chardin szemléletmódját; ez által Nagy Töhötöm belső világához is – talán – közelebb juthatunk.

TEILHARD DE CHARDIN SZEMLELETMÓDJÁNAK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA.

Teilhard de Chardin gondolatmenete a következő.

A Világmindenség kialakulása három lépcsőfokon megy végbe.

– A kozmogenezis, – vagyis az élettelen létezők kialakulása – az elemi részecskék létrejöttének és kialakulásának útján megy végbe: így alakulnak ki a kémiai elemek, a kémiai elemekből a molekulák, a molekulákból a makromolekulák. – Mindennek eredménye: a geoszféra, a földi élettelen-lét köre, amely önmagában befejezetlen, nem zárt, mennyiségileg mindig növelhető, de léttartalmában a mennyiségi növekedéssel nem változik.

– A biogenezis, – vagyis az élő-létezők kialakulása – az atomok és a molekulák sajátos kombinációja, a makromolekulák kialakulása és egymással történő összekapcsolódása útján megy végbe. – A biogenezis hosszantartó folyamata megteremti az élet feltételeit, a makromolekulák proteineknek nevezett csoportját, melyekben CO, OH, NH bázis-csoportok különböző gyökökkel egyszerű vagy többszörös, megnyúlt, vagy magukra csavarodó láncokká társulnak, míg sokmillió molekulásúlyt érnek el, és rendkívüli formai mozgékonyra tesznek szert. Ebben a túlbujánzó széntartalmú makromolekula tömegben kellett végbemennie a planetáris geokemizmus hatására annak a mutációnak, mely az ÉLETET eredményezte. – Az élet legalapvetőbb tulajdonsága a rendszer zárt egysége, de zártsága mozgékony, mert képes összetételének módosítására anélkül, hogy szétbomlanék. (Ilyenek, pl. az élő sejtek.) – Az étellel együtt, vagy annak hatására, rendkívüli dinamizmus jelenik meg földünkön: az élet földünk fotokémiai egész felületét nagy sebességgel árasztja el, és megteremti a bioszférát. – A megelevenedett anyag – már kezdeti stádiumában – magában hordta a kölcsönhatások (affinitások, vonzások, taszítások) bonyolult hálóját, melyekben a megindult elágazások szövevénye tartalmazta a növekedés és elirányulás főbb tengelyeit. Így ágaztak szét a bioszférán belül egyrészt a növények, másrészt a szivacsok – puhatestűek – ízeltlábúak, végül a gerincesek.

– Az antropogenezis – emberré válás – útja hasonlóan hosszú folyamat, mint a biogenezisé. Az ember felé irányuló összetevődésnek – komplexifikálódásnak – mértéke az idegrendszer és az agy fejlődése, növekvő koncentrálódása. Ennek következtében az élet fejlődése a gerincesekre és azon belül a fő emlősökre tevődik, az idegrendszer és az agy fejlődési csúcát az antropoidákban éri el. – Az antropoidák hullámszerű gyorsasággal terjednek el, a miocénban széttáruznak Eurázsia déli peremén, a pliocénban ez óriási tartománnyá bővül ki a tropikus és szubtropikus zónában az Atlantitól a Csendes-óceánig. Így olyan mutációra képes új ág állt a fejlődés élére, melynek idegrendszere és agya mennyiségileg és rendezettség szempontjából minden eddiginél alkalmasabbá vált a legmagasabb komplexifikálódásra. Ez hozta létre a nooszférát. – Bár az Ember – a tudomány szemszögéből – ugyanazon mechanizmus révén jött létre, mint bármelyik faj, mégis más fajokat meghaladó vitalitást és sajátást fedezhetünk fel benne, melyek egyedülálló mutációvá teszik. Ezek a sajátosságok a következők.

Először: rendkívüli terjeszkedő képessége, melynek következtében az egész antropoid foltot előnti a Felső-paleolit etno-kulturális hulláma.

Másodszor: a differenciálódás halatlan tempója, melynek következtében az agy dimenziói, az arc csökkenése, az alsó végtagok specializálódása tekintetében olyan lényeges különbségek jöttek létre néhány tízezer év alatt az ELŐEMBER és a HOMO SAPIENS között, melyek nem magyarázhatók csupán mutációs ugrással. – Természetesen a fejlődés igazi paramétere az idegzet, nem pedig a koponya csonttani alkata. De a fosszilis koponya alkati fejlődéséből is az idegzeti, a belső elrendezés folyamatára lehet következtetni.

Harmadszor: a filetikus csírázás tartóssága és a filetizáció konvergenciája. – Más fajknál, beleértve még az ELŐEMBERET is – a filetizáció széttartó kék pályája mentén halad és a fejlődés a divergencia jegyében megy végbe. – a HOMO SAPIENSNÉL azonban a filetizáció kékjeje nem szétágazó, – az ÉLET történetében eddig ismeretlen módon, – a konvergencia jegyeit viseli magán. És az Emberiség szintetikus egységének lehetőségét valósítja meg.

A fejlődésben közreműködő energiák – Teilhard de Chardin szerint – a következők.

„Az energia két fajtája különböztethető meg: az egyik az elsődleges – pszichikai, vagy radiális-energia, – mely kibújik az entrópia hatása alól; és a második – a tangenciális-energia, – mely engedelmessé válik a termodinamika törvényeinek, tehát az Entrópia hatása alatt áll. Ez a két energia egymásba közvetlenül át nem alakítható, de működésükben és a fejlődésben kölcsönösen függenek egymástól: a Radiális növekszik a Tangenciális rendeződésével, és a Tangenciális csak a Radiális hatására rendeződik.”

„Minden lény szimbolikusan úgy jelentkezik tapasztalatunkban, mint két nem-egyenlőhatású fókusz köré rajzolt ellipszis: az egyik fókusz az anyagi elrendeződése, vagyis a komplexitása, másik a tudati rendeződése, vagyis az interioritása. Az ELŐ-ÉLET folyamán a tudat, – vagyis az interioritás, – tevékenysége nulla, az ELŐ-ÉLET a Véletlen tartománya. Azután az ÉLET fonálán fokozatos emelkedés történik egészen a REFLEXIÓ lépéséig, ahol az egyensúly megfordul. Az EMBERTŐL kezdve a tudat válik a komplexitás hatást növelő elrendeződésének kezdeményezőjévé: az EVOLÚCIÓ a tudatos invenció révén halad előre. Mindez annyit jelent, hogy a kozmikus önmagába-göngyölődés folyamán minden úgy történik, mintha nem a fizikai infrastruktúra, hanem fokozatosan a pszichikai szuperstruktúra válik a vitalizált szilárd partikulák részévé.”

Mindehhez hozzájárul a Természet teleológiája, mely szerint maga a Természet és az egész Fejlődés egy, a Természeten kívüli OMEGA-PONT felé irányul, és beteljesedését ebben az OMEGA-PONTBAN kapja meg. – A keresztény ember számára ez az OMEGA-PONT nem más, mint maga KRISZTUS.

Nagy Töhötöm azonban Teilhard de Chardin tanításából nemcsak önmagában az EVOLÚCIÓ nagy gondolatát találta meg, nemcsak ezt közölte hallgatóival. Meggyőződése volt ugyanis, amit Teilhard de Chardin már 1926-ban leszögezett egy levelében:

„Az Egyházon kívül óriási tömeg Jóság és Szépség létezik, ami – meggyőződésem szerint – beteljesedni csak Krisztusban tud és fog. De addig is létezik, van!... És nekünk rokonszenveznünk kell vele, ha mindezt asszimilálni akarjuk Istenben...”

„A keresztény integrizmus – egyetlen és kizárólagos igazság az Egyházon belül – igen kényelmes hívőnek és előjárónak egyaránt. De óhatatlanul kirekeszti, sőt ki is zárja, Isten országából mindazokat a mérhetetlen lehetőségeket, amelyek körülöttünk mindenütt – társadalomban, tudományban, erkölcsben, filozófiában, természettudományban – egyaránt érlelődnek. Ezért üzentem olyan eltökélten hadat az integrizmusnak, és vált eszményemmé az integralizmus: a teljesség...” – írja Teilhard de Chardin 1927-ben.

Ezek vezették most már a jezsuita renden kívül Nagy Töhötömöt újabb kulturális, szociális kutatásokra és kísérletekre. – Sőt ezt kereste és próbálta megtalálni a szabadkőművességben is...

ÚJ SZOCIÁLIS KUTATÁSI ÉS SZERVEZÉSI PRÓBÁLKOZÁSOK.

Nyomortelepek felmérésére tett kísérletek Buenos Airesben.

Argentína fővárosa óriási terület fekszik, jóval több, mint 10 millió lakossal. – A főváros ilyen mértékű felduzzadása a Peron-időszak 10 éves iparosítási programja alatt történt. –

Argentínában – európai viszonylatokhoz szokott gondolkodásunk számára – elképzelhetetlen nyomorban élt a mezőgazdasági lakosság 90 %-a. A földbirtokosok ugyanis úgy növelték mezőgazdasági művelésre alkalmas földterületüket, hogy az óriási erdőségek bizonyos részeit olcsón bérbe adták az u. n. „peonoknak”. Ezek aztán családjukkal együtt odaköltöztek, kiirtották az erdőt, – a fa természetesen a földbirtokos tulajdona lett, – a peonok fölégették az aljnövényzetet, felszántották a földet, bevetették a birtokostól vásárolt gabonával, így sikerült – legkorábban a harmadik év végén – terméshez jutni, amit ugyancsak a földbirtokos vásárolt föl. Közben úgy eladósodtak a peonok a földbirtokosnak – bérlettel, gabonaárral, élelemmel és minden szükséglettel, melyet csak a földbirtokostól tudtak beszerezni, – hogy vagy „szinte rabszolgái” lettek a földbirtokosnak, vagy pedig elmenekültek mindenüket otthagya, és más földbirtokon próbálkoztak.

Nos, ezek közül a peonok közül kb. 600 ezren tódultak a fővárosba az iparosítás idején „ipari proletárnak”. – Lakóhelyük igazi nyomortelepek voltak, összesen 37 ilyen telep volt a főváros különböző részein. – Peron megbuktatásával – a katonai-junta alatt – leállt az iparosítás: Argentína újra az USA „kiszerező-vállalatává” vált, és – természetesen – újra a nagybirtokosok paradicsomává. – A fővárosba költözött, az ipari föllendülés alatt ott dolgozó és a különböző nyomortelepeken élő mezőgazdasági szegény-emberek azonban továbbra is a fővárosban maradtak, – szinte lehetetlen életkörülmények között.

Nagy Töhötöm első szociális munkája ezeknek a nyomortelepeknek szociológiai felmérése – vagyis szociográfiája – volt az UNESCO megbízásából. A munka egy teljes esztendőre volt igénybe, és komoly lelki megrázkódtatást jelentett Töhötöm számára. – Mint később elmondta: „Elképzelnem sem tudtam ilyen nyomort és a lelki elesettségek ilyen mélységeit...” – El is határozta, hogy amint módja és lehetősége lesz rá, a KALOT Telepes Népfőiskolái mintájára megpróbál valamit tenni ezeknek a szerencsétleneknek érdekében. – Viszont Nagy Töhötömnek és családjának anyagi jövedelmet jelentett az UNESCO részéről ez a hallatlanul komoly szociográfiai munka. Különösen házasságuk első esztendeiben. – Ekkor szerezte be Töhötöm könyvtárának jelentős részét, egyben lakásukat is sikerült megfelelően berendezni. – (Egyébként magyar könyveinek jelentős részét és itthon maradt feljegyzéseit, kéziratait – P. Kerkai utasítására – 1947 júliusában – feleségemmel együtt mi ketten szedtük össze, csomagoltuk ládába, és a Nemzeti Bank engedélyével mi küldtük ki Argentínába.)

Az előbbieken említett szociográfiai felmérésnél lényegesen fontosabb és jelentősebb kezdeményezés volt, – évekkel később, – amikor Nagy Töhötöm egy indiai származású mérnök barátja és szabadkőműves társa segítségével – a magyar Telepes Főiskola mintájára – a nyomortelepekről kiválogatott 30 család számára telepes-képző tanfolyamot szervezett. – A kormánnyal történt tárgyalások eredményeként 180 hold földet, mezőgazdasági felszerelést és pénzügyi segítséget szereztek számukra, és vidékre telepítették őket. Mindez csak úgy sikerülhetett, hogy ILLIA köztársasági elnökkel – (akkor már nem a Peront megbuktatott katonai-junta uralkodott) – sikerült ismeretséget kötnie Nagy Töhötömnek, őt megnyerte a tervnek, és az ő segítségével tudta megindítani az egész telepes-képzést és létrehozni az első telepes-falut. – Az első 30 családból álló közösség kiképzésével és letelepítésével valójában még nem állt le a program. Kiválasztották a második 30 családból álló csoportot, az ő kiképzésük volt már a befejezés előtt, és a Köztársasági Elnök közbenjárására már a föld beszerzése is befejeződni látszott, – egy özvegy, egyedülálló hölgy ajánlotta föl a szükséges földterületet, – amikor az Állam-elnök által „argentín csodának” nevezett kezdeményezés egy katonai-puccs következtében az elnökkel együtt megbukott. Maga Nagy Töhötöm is gyanússá vált a katonai-junta szemében, úgyannyira, hogy a titkos-rendőrség hosszabb ideig figyeltette.

Nagy Töhötöm tragédiája teljessé vált: szociális törekvéseit nemcsak az Egyház, hanem az Állam is lehetetlenné tette. – Ezek alapján vont le Argentínában a végső konklúziót: „A szeretet gyakorlásához nem kellenek intézmények, csak princípiumok!...” Ezeket követően fogadta el a jezsuita Rendfőnökség és a magyar követség meghívását Európába.

NAGY TÖHÖTÖM ÉS A SZABADKÖMŰVESSÉG.

Nagy Töhötöm nemcsak önmagával és saját teljesítményeivel volt elégedetlen, hanem környezetével is. – Jezuita korában a Rendet ugyan teljesen magáénak tekintette, de sem a noviciátusban, sem a filozófián, sem a teológián, sem pedig a firenzei harmadik-probációban nem érezte igazán otthon magát: elégedetlen volt környezetével, elégedetlen volt társaival, elégedetlen volt lehetőségeivel. – P. Kerkai testvérének tekintette, a KALOTOT, mint mozgalmat, igen sokra becsülte, de soha nem érezte igazán magáénak: elégedetlen volt munkatársai jó-részeivel; valójában szűknek tartotta a kereteket önmaga számára, és csak akkor érezte igazán jól magát, amikor ő irányíthatta az eseményeket. – Legjobban az 1945. utáni „szabad-úszással” volt megelégedve, a fronton való átszökéssel, még az orosz fogsága ellenére is, mert úgy vélte, hogy tetszése szerint irányíthatja a dolgokat, és amikor úgy vélte, hogy tanácsokat adhat az események irányítóinak, és hallgatnak tanácsaira. – Rómában ezért értette úgy meg magát P. Leiberrel és a magyar Professzorokkal: P. Alszeghyvel és P. Mócsyval. – A jezsuita Rendből sorozatos csalódásai miatt lépett ki, annak ellenére, hogy a Rend Általános Főnöke elismerte képességeit, melyek valóban nagyok voltak, mondhatni: „kiemelkedően tehetséges és kreatív szellemiséggel” rendelkezett. – P. Jansens szeretettel intette türelemre, kérte megértését és áldozatkészségét, viszont nem volt hajlandó Töhötöm miatt egyetlen Egyházfejedelemmel – Bíborossal – sem szembefordulni, és harcba bocsátkozni.

Valljuk be őszintén: Nagy Töhötöm kiemelkedően tehetséges és kreatív, ugyanakkor türelmetlen és kevély egyéniség volt. Amíg P. Kerkai közvetlen hatása alatt állt, hibái nem ütköztek ki, annyira hatott rá Kerkai Atya józan meggondoltsága, akadályt nem ismerő kitartása, határozottsága és céltudatossága, mások személyiségének tisztelete, az ésszerű javaslatok mérlegelése és elfogadása, ugyanakkor előjárói iránti engedelmessége és alázatossága. Ebben az időszakban Töhötöm hibái nem ütköztek ki, de amint kikerült Kerkai Jenő hatása alól, hibái mindinkább előtérbe kerültek, és fokozatosan uralkodóvá váltak ebben a halhatatlanul nagy egyéniségben. (Mikor egy alkalommal – beszélgetésünk során – szóba került kilépése a Rendből, a következőket mondta: „Mit tehettem volna?... Elmentem volna Kanadába németet tanítani angolul valamelyik kollégiumban?...”)

Miután megszűnt számára az a közösség – a jezsuita Rend – amely felnevelte és nagyra tette: új közösséget kellett keresnie, mert valójában egyedül nem tudott létezni. – A családi élet viszonylag rövid ideig elégítette ki, bár Feleségét és Kislányát nagyon szerette. – Paulina asszonyt becsülte és nagyra tartotta – a maga módján, mert legalább is nekem az volt a benyomásom: az volt a meggyőződése, hogy valójában az ő hatására lett az, akivé lett. – Kislányával felhőtlen volt a viszonya, amíg felnőtté nem vált, és ugyanolyan erős egyéniség nem lett, mint ő. – Végül is a családi élet addig elégítette ki maradéktalanul, amíg úgy érezhette, hogy ő formálja, s így a családot saját kreativitásának eredményeként szemlélheti. De még ezt is ki kellett egészítenie az oktató, kutató és szociális munkával is bizonyos mértékig, gyakran túlzott energiával. – Amikor ez már nem volt elegendő számára, új közösség után nézett, amely – remélte – hogy leköti és kielégíti.

Nagy Töhötöm javára szól, hogy a szabadkőművességgel való kapcsolat-keresés előtt, megbeszélte az argentin jezsuita Tartományfőnökkel ezt a lépését, és – miután meggyőzte a Tartományfőnököt, – az ő beleegyezésével kereste, s miután megtalálta, kapcsolódott be a szabadkőműves mozgalomba.

Ha indokait elemezzük, a következőket állapíthatjuk meg.

– Először: Jezuita korából emlékezett, hogy a jezsuiták a szabadkőműveseket tartották az Egyház és a jezsuita Rend legnagyobb ellenfelének, – mondhatni: ellenségének.

– Másodszor: Utána nézvé az egyházi irodalomban a szabadkőművességnek, hihetetlennek és elfogadhatatlannak tartotta nagyrészt mindazt, amit ezekben a könyvekben „összehordtak”.
– Nem vitás, hogy ebben a megállapításában segítségére volt annak az ismerete, hogy az Egyház ellenségei mi mindent összehordtak az Egyházzal és a jezsuita Rendről.

– Harmadszor: A XVIII. században a szabadkőművesek kényszerítették ki a jezsuita Rend feloszlását: valójában ez volt a fő oka annak, hogy a jezsuiták annyira szabadkőműves-ellenesek voltak.

– Negyedszer: felmerül benne a gondolat, hogy milyen nagy dicsőség lenne az ő számára, ha ő lehetne a megszüntetője – vagy legalább is a megszüntetés kezdeményezője – a két nagy REND ellenségeskedésének.

Elég hosszú idő telt el, míg az egyik baráti család férfi tagjában megtalálta az egyik ajánlóját, aki aztán másik – vezető beosztású – ajánlót szerzett számára. – Egy-két hónap elteltével hívták be ismerkedésre, majd később első beavatásra. – Könyvében részletesen leírja: hogyan történt a beavatása, majd előbb lassan, később mindig gyorsabb tempóban haladt a szabadkőművesség fokozatain keresztül egészen a legmagasabb: a XXXIII. fokozatig.

Anyai nevén, mint Varga Sándor szociológus-doktor szerepelt új közösségében, ahol állandóan növekedett csalódása az egyházi irodalom képtelenségeit és valótlanosságait illetően.

– Nekem itthon már úgy nyilatkozott:

„Bizony, csalódtam!... Olyan ez az – úgyszólván „hírhedt” – egyesület és mozgalom, mint egy erős középiskola, vagy egy közepes főiskola „önképzőköre”, vagy – legjobb esetben – mint egy kis egyetem valamilyen szemináriuma. Sok jóindulattal, de – számomra – egy egész csomó primitívséggel...”

Így aztán nem csoda, hogy a „Kelet Csillaga” – „Estella del Oriente” – 27. számú páholyában az ő intelligenciájával, kreativitásával, vitakészségével Nagy Töhötöm megerőltetés nélkül végzett el minden kapott megbízatást, lett legyen az előadások tartása; más előadásokhoz történő hozzászólás, értékelés és kritika; jelöltek és fokozatokban előrehaladók meghallgatása; stb. – Így hallatlanul gyorsan érte el a legmagasabb fokozatot, és rendkívüli elismerésben és népszerűségben részesült. – Mikor pedig megírta könyvének a szabadkőművességről szóló részét, melyet Paulina asszony fordított le spanyolra, Páholyának Nagymestere a kéziratot egy ültő helyében olvasta el, utána pedig legmélyebb elismerését fejezte ki, hogy „a szabadkőművességről és róluk – mármint a páholyukról – ilyen értékes ismertetést és értékelést még nem olvasott”.

És a bajok a könyv – „JESUITAS Y MASONES” – megjelenésével kezdődtek. – És itt kell magával a szabadkőművességgel kapcsolatban egy komoly és megfontolandó megjegyzést tennem: a szabadkőművesség ugyanis két alapvető és jelentős részre szakadt az idők folyamán.

Első részük: A francia GRAND ORIEN NAGYPÁHOLY és a köré csoportosult szabadkőművesség – így a francia, olasz, spanyol, osztrák, magyar és részben a német páholyok – nemcsak vallástalanok, hanem kifejezetten ateisták és vallás-ellenesek voltak. – Valószínű oka az lehet, hogy az u. n. „ancien régime”-ben a francia Egyház teljesen összeforrt a királysággal, és a klérus irányította a szellemi, kulturális, gazdasági és politikai életben egyaránt. Ez ellen fordult a francia ateista szabadkőművesség, mely hatását kifejtette mindazokra a páholyokra, ahol az egyháziak jelentős hatalmat képviselte. Így, pl. Olaszországban az Egyházi Állam volt az olasz egység akadályja, ezért az olasz szabadkőművesek kifejezetten harcoltak az Egyház és az Egyházi Állam ellen.

Másik csoportja a szabadkőművesek angolszász orientációjú volt, ahol – mint Angliában – a király volt az egyház feje, vagy – mint az Észak-Amerikai Egyesült Államokban – az Állam és az Egyház eleve külön volt választva. – Vagyis a szabadkőművesség azokban az államokban követte ezt az irányzatot, ahol az Egyháznak hatalma – első sorban politikai hatalma – nem volt. Így az angolszász orientációjú szabadkőművesség nem volt vallás-ellenes és tagjai nem lehettek ateisták. – A dél-amerikai szabadkőművesség angolszász orientációjú volt, ezért ebben a kérdésben is követték az angolszász nagypáholyok irányítását.

Ezzel kapcsolatban két példát is fel tudok hozni.

– A „Kelet Csillaga” nagypáholy XXII. fokozatának utasítása kimondja: „Csupán azok alkothatnak maradandó és gyümölcsöző műveket, akik az erkölcsi és fizikai törvényeket teszik életük középpontjává; a többiek csak saját összeomlásukat készítik elő”.

Ugyanezen grádus szellemtörténeti összefoglalásából idézném:

„A keresztes-hadjáratoknak megvolt a maga értelme, haszna és nagysága. A keresztény erényeknek: az önmegtágadásnak és áldozathozatalnak csodálatos megnyilvánulásai voltak egy ideálért való – érdek nélküli – küzdelemben. Ezek rázták fel a középkort tespedéséből, hozták létre a lovagrendeket, kibontották a nagy keresztény haza gondolatát és érzéseit... Ha a szabadkőművességnek keresztes-hadjáratot kellene hirdetnie, azt csak a lelkiismereti szabadság nevében tehetné meg... Rendünk nem engedi meg az erőszak alkalmazását sem a vallás, sem valami más eszme érdekében.”

Hasonlítsuk ezt össze a „PACEM IN TERRIS” enciklika szavaival:

„Minden embernek megvan a természetes joga arra, hogy személyiségét tiszteletben tartsák, jó-hírnevét megőrizhesse, és legyen szabadsága az igazság keresésére, és az erkölcsi jó határán belül – a közjót soha nem sértve – kifejtetni és megvédeni saját elveit.”

És pár sorral lejjebb:

„Az ember jogai közt el kell ismernünk azt, hogy Istent saját lelkiismerete szerint tisztelhesse.”

– A „Kelet Csillaga” elutasította egy orvos jelentkezését, mert egyszer volt már szabadkőműves, mégpedig a francia GRAND ORIENT nagypáholy tagja, és mint ilyen: kifejezetten ateista volt. A „Kelet Csillaga” angolszász orientációjú volt, ezért tisztelte Istent, mint a Világ Nagy Építőmesterét, a GRAND ORIENTET pedig – éppen harcos ateista volta miatt – mint szabadkőműves eretnokséget ítéli el, és megtagad vele minden közösséget.

Többek között – egyéb más okok mellett – ezek az okok is érthetővé teszik, hogy Nagy Töhötöm VI. Pál Őszentségéhez – az általa jól ismert, és vele több ízben hasznosan és eredményesen tárgyalt Msg. Montinihez – fordult azzal a kéréssel, hogy az angolszász Nagypáholyhoz tartozó katolikus szabadkőműveseket mentse fel a kiközösítés alól, és fogadja vissza az Egyházba. – Így szeretett volna – legalább részben – megszüntetni egy ma már aktualitását veszített meggyőződésbeli ellentétet Nagy Töhötöm, mely a katolicizmus és a szabadkőművesség között fennáll.

NAGY TÖHÖTÖM KÖNYVEI.

Nagy Töhötöm első könyve: JASUITAS Y MASONES – Jezsuiták és Szabadkőművesek – 1963-ban jelent meg spanyol nyelven. Íróként Töhötöm Nagy van megjelölve. – Három kiadást ért meg, az 1963. 1965. 1966. években, nagyon különböző hatással.

Az egyháziak és szabadkőművesek részéről igen sokan lelkesedtek érte:

- az egyháziak a jezsuitákat őszintén és kimerítően bemutató volta miatt;
- a szabadkőművesek, mint páholyuk Nagymestere is mondta: „Ilyen objektíven és szépen még nem írtak rólunk soha”.
- A hivatalos Egyház és a jezsuita Rend hallgatott, nem nyilatkozott. Töhötöm VI. Pál pápa és a Vatikán részére fehér selyembe kötött példányt küldött, a jezsuiták Általános Főnökének ugyancsak különleges gonddal kiállított példány érkezett. Mindkét részről köszönettel nyugtázták a küldeményt. – A Vatikáni Rádió pedig dicsérettel emlékezett meg a könyvről – ezt P. Kerkai említette meg Töhötömnek, amikor felvették a kapcsolatot újból egymással.

A magyar emigrációs papi vonal erélyesen tiltakozott a könyv ellen, melynek fő oka a Bíborosunkat ért kritika volt.

Pedig, mint ahogy Nagy Töhötöm mondta:

„Évekig töprengtem azon, hogy valaha is megírjam az igazságot úgy, ahogy megtörtént, mert nem akartam a széles emigráns réteg bálványát, vigasztalását és – főleg – öngazolását letörni. Számukra ugyanis a Bíboros hős volt, és ennek a fénye reájuk is esett, és igazolta őket, amiért kint vannak az emigrációban. Úgy éreztem, nincs jogom ezt az álmukat eloszlatni... Bár a Bíboros magatartása miatt, azt követve, ezrek jutottak börtönbe és elhurcoltatásba, fiatal gyerekek haltak halált 1956-ban, ő pedig sürgősen bevonult az amerikai követségre, és bánatlatlanul tölti ott éveit...”

Ugyancsak szemére hányták az egyháziak, hogy kereten kívül végzett évekig oktató és szociális munkát, ugyanakkor szellemileg csatlakozott az egyház által elítélt és kiközösített szabadkőművességhez.

Szabadkőműves részről viszont rosszallásuknak adtak kifejezést, hogy szinte mindent megírt róluk, félrevezette őket, mert más néven szerepelt, és letagadta jezsuita múltját. – A harcos ateisták legfőbb kifogása az volt, hogy Nagy Töhötöm hisz az Egyház őszinteségében. A másik vád pedig az, hogy az Egyház közeledik a kommunizmushoz, és egyezkedni próbál vele.

Ezekkel szemben Nagy Töhötömnek két érve van:

- Élt azzal a sokat hangoztatott szabadkőműves-elvvel, hogy a szabadkőműveseknek az a titkuk, hogy nincs semmiféle titkuk. Egyébként saját páholya Nagymesterétől felhatalmazást kapott a dolgok megírására, és nyomdába kerülése előtt a Nagymester ellenőrizte írását.
- Másrészt ő három ellenség – gyűlölet?... gondolkodásmód?... felfogás?... – megszüntetését kívánta szolgálni: az Egyház – a Szabadkőművesség – a Kommunizmus között. (Egyébként második könyve kifejezetten ez utóbbi célt szolgálta.)

Mindenesetre: első könyvére másként reagált a jezsuita Rend és a Vatikán, egészen másként a szabadkőművesség, és másként a kommunizmus.

- A jezsuita Rend és a Vatikán 1966-ban meghívta Rómába. – Itt – sajnálatos módon – az a csalódás érte, hogy egyáltalán nem reagáltak könyvére, szinte tudomásul sem vették kérését,

hogy vizsgálják felül az Egyház és a Szabadkőművesség viszonyát. Úgy tapasztalta, hogy Rómát a kérdés nem érdekli. – (Mint nekem mondta 1975-ben, Rómában Alszeghy Zoltán barátom, a Gregoriana Egyetem professzora: „Rómát az érdekli, ami Rómában történik...”)

– A kommunista Magyarország nagykövetsége Buenos Airesben meghívta Nagy Töhötömöt – családjával együtt – 1966-ra, magyarországi látogatásra.

– Az ateista szabadkőművesség egyszerűen elítélte Nagy Töhötömöt: a magyarok Kossuth-páholya, mely időközben adoptálta Nagy Töhötömöt, most kizárta soraiból; a Grand Orient Nagypáholy pedig egyenesen bosszút helyezett kilátásba. –

(Hogy ezt a bosszút milyenek szánták, nem lehet tudni. Nagy Töhötöm azonban komolyan vette, és el volt készülve a legrosszabbra is. Mindenesetre – 1968. évi végleges hazatérése után – amikor 1972-ben meghívta a frankfurti páholy előadást tartani számukra, elutazása előtt – titokban – megkért, hogy „amennyiben vele valami nem-várt szerencsétlenség történe”, ne hagyjam magára Feleségét és Leányát. – Természetesen megígértem, bár igyekeztem megnyugtatni őt.)

Egyébként az első könyve spanyol nyelven kívül – 1965-ben – megjelent magyarul 500 számozott példányban még Buenos Airesben, melyből az első három számozott példányt hozzám küldte el Nagy Töhötöm: az 1. számút P. Kerkai részére; a 2. számút húga, Biharyné részére Mezőtúrra; a 3. számút legközelebbi volt KALOT munkatársa, Meggyesi Sándor részére Budapestre. – Az én birtokomban – sajnos – csak egy spanyol nyelvű kiadás, és az 1990-ben magyar nyelven történt utánnomlás van. – (Egyébként – érdekes módon – a Pártállam itthon Magyarországon kisszámú kiadást készítettett belső használatra, azzal az indokkal: „Tanulják meg, hogyan kell szervezni.”)

Második könyve: „IGLESIA Y COMUNISMO” – Egyház és Kommunizmus – címen Santiago de Chilében jelent meg ugyancsak spanyol nyelven. Magyarra nem történt meg a lefordítása és kiadása. Feleségemmel együtt csak magyar nyelvű kéziratát ismerjük, melyet ugyancsak Paulina asszony fordított spanyolra. Ez a kötet csak egy kiadást ért meg. – Külön öröm, hogy eredeti nyomdai példánya birtokomban van.

A könyv valójában egy elképzelést tartalmaz: a II. Vatikáni Zsinat „Elmaradt – harmadik – ülészakaról” szól, annak az elképzelt beszédeit, hozzászólásait tartalmazza:

- az ateista és államkapitalista kommunizmusról;
- a liberalizmusról, a kapitalizmusról és a szabad-kereskedelemről;
- az Egyház viszonyáról mind a két társadalmi és gazdasági rendszerhez;
- a közeledés lehetőségéről és feltételeiről; stb.

Mindezeket alátámasztva a legmodernebb keresztény, marxista, harmadik-utas és liberál-kapitalista közgazdászok véleményével; a filozófusok és szociológusok megállapításaival; konzervatív és haladó teológusok állításaival. – Nyitva hagyva a kérdést, hogy az olvasó döntse el: kinek és miért van igaza; mire vezet – ha egyáltalán vezet – a közeledés és a megegyezés útja...

Aktuálissá az teszi a könyvet, hogy előző évben – 1967-ben – jelent meg VI. Pál pápa „Populorum Progressio” című enciklikája.

Egyházi részről – tudomásom szerint – valójában nagyon kevés megnyilatkozás történt ezzel a második könyvvel kapcsolatban. – A marxista megnyilatkozások pozitívak voltak. – A szabadkőművesek reagálása megosztott volt: Chilében, Argentínában, mondhatni egész Dél-Amerikában megértéssel és helyesléssel fogadták, annak ellenére, hogy a kommunizmus volt

a szabadkőművességnek szinte legnagyobb ellensége, hiszen a kommunista országokban betiltották és üldözték őket.

Az ateista szabadkőművesek viszont frontális támadást indítottak Nagy Töhötöm ellen. Szemére vetették, hogy az Egyházzal és a kommunizmussal egyaránt ki akar egyezni; azt is bűnéül rótták fel, hogy könyvében egyetlen szabadkőművest sem szerepeltetett; továbbá arra is nyomatékosan felhívták a figyelmet, hogy az előadó „püspökök” közül egyetlen egy sem képvisel szabadkőműves szempontokat, holott köztudomású, hogy vannak erősen liberális felfogású püspökök is... Végül azzal a váddal illették Nagy Töhötömöt, hogy Magyarországra történő visszatelepülését készíti elő ezzel a könyvvel.

Nagy Töhötöm a dél-amerikai reagálásokkal meg volt elégedve. Az ugyan bántotta, hogy egyházi részről alig kapott kielégítő megnyilatkozást. – (Mint nekem később elmondotta: szüksége lett volna pozitív egyházi megnyilatkozásokra, mert valójában ez a könyv is bele tartozott a tervezett „Három életem” című nagy munkájába.) – Az ateista szabadkőművesek vádjaival viszont már nem törődött. Valójában minden gondolatát az esedékes európai útja kötötte le.

NAGY TÖHÖTÖM EURÓPAI ÚTJA 1966-BAN.

Már az előzőekben említettem, hogy Nagy Töhötöm – családotól – meghívást kapott Rómába és Magyarországra. – Ezen utazás alkalmával két hónapot töltött Rómában, két hónapot Magyarországon, továbbá több mint egy hónapot Európa több országában: így Franciaországban. (Spanyolországba – a Franco-diktatúra miatt – mint szabadkőműves, nem mehetett, így Felesége és Leánya sem.) – Az utazáshoz a jezsuiták Általános Főnökségétől kaptak egész Európára érvényes vasúti-jegyet.

Mindenek előtt Rómában töltöttek kb. két hónapot. Kriszti és Muschi – Rómán kívül – végigjárták Olaszország legfőbb helyeit és műemlékeit. – Töhötöm legtöbb idejét Rómában töltötte, ahol egyrészt felújította régi ismeretségeit, továbbá az új jezsuita Rendfőnökön kívül megismerkedett a legfontosabb jezsuita Professzorokkal. Felújította barátságát Alszeghy Zoltán professzorral és Varga Andor new-yorki professzorral, aki abban az időben – az utolsó Általános Rendi Gyűlés határozata szerint – a jezsuiták Általános Rendfőnökének első helyettese volt. Rajtuk kívül ismeretséget kötött a Vatikán külügyekkel foglalkozó legfőbb tisztviselőivel, első sorban a Keleti-ügyek intézőjével; megérdeklődte tőlük, hogyha úgy adódik, hogy visszatelepül Magyarországra, mire számíthat tőlük.

A dolgok ismeretéhez hozzátartozik, hogy VI. Pál – a Montini-pápa – uralkodása alatt fokozatosan győzött a Vatikánban az u. n. „keleti-politika”, melynek egyik legfontosabb lépése a Magyarországgal való kapcsolat-kiépítés volt. – Nagy Töhötöm megállapodott a külügyekért felelős államtitkár-helyetttel, hogy – Magyarországra történő visszatelepülése esetén – félévenként kimerítő beszámolót küld a Vatikánnak és a jezsuiták Általános Rendfőnökének a magyarországi helyzetről és kilátásokról. – Valójában ez volt Nagy Töhötöm római tartózkodásának célja, a műemlékek megtekintése csak ürügy volt.

(Különben még egy – a számára lényeges – dolgot megbeszélt Varga Andorra: mi legyen a teendője, ha beteg Felesége – ne adj’ Isten – időközben elhunyna? – P. Varga felvilágosította Töhötömöt, hogy változatlanul továbbra is érvényben van a jezsuita Alkotmány az a szabálya, mely szerint a négy-fogadalmas professzusokat, ha – kilépésük után – bármikor

vissza akarnak térni a Rendbe, köteles a Rend teljes joggal visszavenni. – Ez megnyugtatta Töhötömöt, mert azt hitte, hogy Felesége hamarabb meghal, mint ő. – Nem tudhatta persze, hogy Isten majd másképpen rendelkezik...)

Magyarország volt – Róma után – a következő állomás. – Akkor én csak annyit tudtam, hogy Nagy Töhötöm hazalátogatott, de nem találkoztam vele, majd csak hazatelepülése után. Családját is csak akkor ismertem meg Feleséggel együtt. – Látogatásáról csak annyit tudok, hogy a Külügy- és a Belügy-minisztériummal történt tárgyalásain kívül meglátogatta Lékai püspököt, aki Bíborosunk utódául volt kiszemelve. Ugyancsak találkozott P. Kerkai Jenő atyával, aki akkor már a pannonhalmi Szerzetesi Szociális Otthon lakója volt. Vele azonban Győrött, Papp Kálmán püspöknél találkozott.

Itthoni tartózkodása során nemcsak a magyar hatóságok, hanem a Püspöki Kar tagjai is, akiket sorra látogatott, mindenképpen szerették volna rábeszélni, hogy jöjjön vissza Magyarországra. Az Állam mindent megígért: megfelelő lakást, jó állást neki is, leányának is, könyvének – illetve könyveinek, mert már akkor második könyve is magyar kéziratban megvolt – kiadását, sőt azt ígérték, hogy gondoskodnak németre és a környező népek nyelvére történő lefordításáról és kiadásáról. További írásit is megjelentetik. Szabad utat biztosítanak számára és családtagjai számára egész Európában, stb., stb. – Mindent megígérték, csak hogy rábeszéljék a hazatérésre. – Nagy Töhötöm – sajnos – nem volt tisztában az állami ígéretek hazug voltával, pedig figyelmeztette Kerkai Atya. – (Ha én már akkor kapcsolatban lettem volna vele, mindenre figyelmeztettem volna, mint ahogy hazatérése után teljes felvilágosítást adtam számára az itthoni állapotokról. De akkor már késő volt, és akkor már a saját bőrén is megtapasztalta, hogy mennyit érnek az Állam ígéretei...)

Töhötöm ígéretet tett a hazatérésre, miután kivette az Állam hazug ígéreteit...

További útjait Európában éppen csak megemlítem. Végigjárták a leghíresebb műemléki helyeket, további tárgyalásairól azonban nem tudok. Csak sejtem, hogy felvette a kapcsolatot az angolszász érdekeltségű szabadkőművesekkel, erre enged következtetni 1972-es meghívása a frankfurti páholyba előadás megtartására. – De sem erről, sem másról nem szereztem tudomást.

Egyet azonban tudok: Nagy Töhötöm azért akarta megpróbálni a „vasfüggöny-mögötti” életet, hogy majd megírhatta főművének szánt könyvét: „Három életem”, mely összefoglalása lett volna a jezsuitáknál, szabadkőműveseknél és kommunistáknál megélt eszmékről és eseményekről. – Hazatérése után erről többször is beszélte velem, lehet, hogy jegyzetei vagy kész írásai is voltak ezzel kapcsolatban, de azokkal nem találkoztam. Nagy kár lenne, ha léteztek volna, és megsemmisültek...

V. MINDEN ÚT HOZZÁ VEZET...

Dr. Nagy Töhötöm életének 1968-tól 1979. elejéig, vagyis haláláig terjedő időszakról szeretnék beszámolni a következőkben.

Argentínába történt visszatérésük után az idő egyrészt második könyvének kiadásával, másrészt anyagi-, szellemi-, kapcsolati-életének felszámolásával telt el. – Elintézték kettős-állampolgárságukat, és készültek Dél-Amerika végleges elhagyására.

1948-tól 1968-ig 20 esztendő telt el...

X X X

Ha valaki figyelmesen olvasta a „JESUITAS Y MASONES” című könyvét akár az 1965-ös argentinai fordításban, akár az 1990-es itthoni utánnyomásban, akkor joggal felmerült benne a kérdés: mi lett a sorsa a „Jezsuiták” két főszereplőjének? – Nagy Töhötöm életét 1968-ig végig kísértük, de mi történt P. Kerkai Jenővel? – ami azt illeti, mindkettőjük sorsa be-teljesedett, csak nem úgy, ahogy annyi munka, erőfeszítés és küzdelem után az ember várta volna...

Kezdjük talán P. Kerkai sorsával.

Ebben a kérdésben teljesen kompetensnek tartom magam, mivel nemcsak közvetlenül ismertem mindkettőjüket 1939. és 1943. között; nemcsak közvetlen és utolsó munkatársa voltam Feleségemmel együtt P. Kerkainak az 1947. és 1949. közötti években, mint a magyar jezsuita Rend polgári alkalmazottja tudományos munkára; s mint ilyen a magyar Rend-tartomány Szociális Központjának vezetője, a KALOT Népfőiskolák helyett és helyén szervezett Falu-Manrézák és a Somogy megyei Egyházközösségi Lelki-napok programjának kidolgozója voltam; hanem Kerkai Atyának az 1949-es koncepció perben letartóztatott-társa, vádlott- és elítélt-társa, majd hónapokig fegyenc-társa is lehettem.

Itt néhány megjegyzést kell tennem.

1. Megjegyzés: A Szociális Központ – CENTRUM SOCIALE – létrehozást az 1946. évi jezsuita Általános Rendi Közgyűlés rendelte el minden Rendtartomány számára. Ezt vezettem én P. Kerkai Jenő és Dr. Kovrig Béla professzor irányítása mellett. Itt szociológiai könyvtárat és folyóirat-tárat hoztunk létre; évi 8-10 alkalommal „Élet a betűk mögött” címmel 120-150 oldalas világnézeti és szociológiai áttekintést jelentettünk meg a világ és hazánk világnézeti, kulturális és szociális cikkeinek, könyveinek ismertetésével. – A CENTRUM SOCIALE valójában a „MŰHELY” volt, amely minden általunk irányított munkához az adtagyűjtés, szerkesztés, szervezés, kipróbálás és értékelés munkáját végezte.

2. Megjegyzés: A Falu-Manréza mozgalom révén, 1948. elején 9 egyházmegyében 4-5 napos zárt lelkigyakorlatot valósítottunk meg falusi legények számára a várható több évtizedes vallási elnyomás és ateista terror elleni védelméül. A Falu-Manrézák hatékonyságára jellemző, hogy 1948-ban 12 ezer, 1949.-ben pedig 10 ezer legény végezte el a lelkigyakorlatot.

3. Megjegyzés: Somogy megyében – Dr. Bánáss püspök úr támogatásával – központként az új kaposvári jezsuita rendházzal, melynek házfőnöke P. Kerkai lett, – új pasztorációs kísérleti

munka kezdődött: a falu újra történő evangelizálása, 15 évvel a II. Vatikáni Zsinat előtt. – Ennek keretében Somogy megye minden községében Egyházközségi Lelki-napot tartottak, azt követően felnőtt és ifjúsági, férfi és női lelkigyakorlatokat. – A tervezés és az előkészítő munka a CENTRUM SOCIALEBAN készült. – Az eredmény olyan szép volt, hogy – amennyiben sikerül az álammal a „modus vivendi” létrehozása – az egész országra kiterjeszhető lett volna az új evangelizációs program.

4. Megjegyzés: Ugyancsak Somogy megyében sikeresen alkalmaztuk a telepes-pasztoráció eszközeit, melynek révén – a templommal, mint középponttal – sikerült békét teremteni a régi és az új gazdák között. A telepes-pasztoráció módszerét ugyancsak a CENTRUM SOCIALE dolgozta ki.

Letartóztatásunk okairól – 2 év fegyház és ezt követő 3 év recski kényszermunka-tábor alatt – volt időm töprengeni, és arra a meggyőződésre jutottam, hogy azért került sor letartóztatásunkra, mert

– Kerkai Jenő kikapcsolásával reális és objektív tanácsadó nélkül maradt a magyar Püspöki Kar. Ha a kommunista állam az Egyházat térdre akarta kényszeríteni, akkor egy ilyen nagy tudású, nagy tapasztalatú, nagyhatású embert, aki a püspökök jelentős részének bizalmas tanácsadója volt, mint P. Kerkai, akkor bármilyen eszközzel félre kellett állítaniuk.

– Kerkai Jenő kikapcsolásával a Falu-Manréza és az u. n. Somogyi-kísérlet a falu evangelizálására halálos ítéletét is meghozták, s valóban mindkettő 1950-ben megszüntette működését.

– Kerkai Jenő kikapcsolásával megszűnt az utolsó akadály a falvak kolhozosítása előtt, mert a KALOTBAN és a Falu-Manrézákban nevelkedett fiatal parasztságot csak a legnagyobb kényszerrel és legutolsóként tudták a termelőszövetkezetekbe bevinni.

Mіндеzen okok mellett én csak kis mellékszereplő voltam: Kerkai Atya helyettesítése, a CENTRUM SOCIALE vezetése, az „Élet és betűk mögött” szerkesztése, a feltételezett főpapi és nyugati-követségi kapcsolataim volt letartóztatásom oka.

Kerkai Jenőt 1949. február elején tartóztatták le Kaposváron, Pestre szállításakor – autókarambol következtében – koponya- és agysérülést szenvedett, eszméletlen állapotban szállították a rabkórházba. Így ugyan elkerülte az Andrassy út 60. „súlyos kellemetlenségeit”, de ez lehetett az egyik oka halála előtti sok-hónapos embertelen szenvedéseinek és viszonylag korai halálának. – 1949. február elejétől 1956. október végéig, majd 1957 áprilisától 1959. szeptember közepéig, összesen 10 teljes esztendőt töltött fegyházban. Fegyházélete alatt átélt 2 infarktust, melyet további egy, az Államegyházi Hivatalnál foganatosított kihallgatás alkalmával bekövetkezett szívinfarktus követett. – 1968-ban a „Prágai tavasz” alkalmából Csehszlovákia lerohanásakor eszméletlen állapotban szállították kórházba, ahol hetekig feküdt megnémultan. – 1969-ben agyér-elzáródást kapott, melynek következtében fokozatosan megvakult, megnémult, megbénult...

Meggyőződésem, hogy a letartóztatásakor elszenvedett fej- és agysérülésnek volt legnagyobb szerepe, melyet csak fokozott a 10 esztendei fegyház embertelen bánásmódja. – Súlyos betegségében semmire sem panaszkodott, feküdt tehetetlenül és mindent eltűrt, elfogadott. – Halála előtt két nappal az egész éjszakát mellette töltöttem. Eszméletén volt. Úgy kulcsolta kezét a kezembe, mint amikor annyiszor össze voltunk láncolva. – Hosszasan imádkoztunk, ajka mozgásán láttam, hogy velem mond mindent. Utolsó érthető szavai ezek voltak hozzám:

„Tőhit rád hagyom!... Ne hagyj el soha!...”

Amikor ezt megígértem, megnyugodott és elaludt. – Ekkor forrott össze életem Dr. Nagy Töhötömmel, egészen haláláig.

1970. november 8-án halt meg Kerkai Atya. – A magyar keresztény szociális mozgalom apostola, a magyar nép és a magyar haza szerelmese, akinél nagyobb magyart – szerintem – Széchenyi óta nem hordott ez a magyar föld, a Szenvedő Krisztus hűséges társa befejezte földi küldetését, hogy most már „odaátról folytassa a földi feladatok szolgálatát”, mint lelki végrendeletében írta...

X X X

Kötelességem megemlékezni Nagy Töhötöm további életéről és haláláról.

Mint már megírtam: 1966-ban jó 2 hónapot töltött itthon Magyarországon családotól. Ismerkedett a magyarországi viszonyokkal, végiglátogatta volt barátait és ismerőseit, tárgyalt a Külügyi- és Belügyi-minisztériumok illetékeseivel hazatelepülésük ügyében. – Miután kötelező ígéreteket kapott arra nézve, hogy lakást és képességeinek megfelelő állást biztosítanak számára, továbbá garantálják, hogy könyvei – az 1990-ben utólag kiadásra került „Jezsuiták és Szabadkőművesek”, valamint az 1968-ban, Chilében kinyomtatott „IGLESIA Y COMUNISMO” c. könyve kiadásra kerül itthon és a környező országokban, mindezek után visszautaztak Argentínába, hogy 1968-ban, – mint kettős-állampolgárok, – hazatelepüljenek.

Hazatelepülésük után azonnal felújítottam vele 1939. és 1943. közötti ismeretséget. Eleinte 2-3 havonta, később mindig gyakrabban találkoztunk. Én biztosítottam a kapcsolatot közte és P. Kerkai között, bár néhány alkalommal személyesen is találkoztak egymással.

Kerkai Atya halála mélyen megrendítette Nagy Töhötömöt. Pedig nem is tudta, hogy P. Kerkai mindig úgy emlegette: „Lelkemnek fele.” – Azt sem tudta, – még haláláig sem tudta meg, – hogy 1947-ben, mikor Dr. Nagy hitesezgetten elhagyta a jezsuita Rendet, Kerkai Atya egész hátralevő életét – a magyar népen és a magyar nemzetén kívül – Nagy Töhötömért ajánlotta fel. – Hogy aztán az Úr Isten milyen mértékben fogadta el Kerkai Atya áldozatát, arról az előzőekben beszámoltam. – Viszont azt nem tudta meg soha, hogy P. Kerkaitól én örököltem meg őt, és – ígéretemhez híven – haláláig el sem hagytam.

Visszatérve Dr. Nagy visszatelepüléséhez: a kötelező ígéretekből és garanciákból alig váltott valóra valamit az Állam. – Igaz, Budapesten, a Pusztaszeri úton kapott egy 3 szobás lakást, de beköltözésük előtt villanyszerelők dolgoztak hosszabb ideig a szobákban, hogy mit szereltek, csak sejteni lehetett. Ennek következtében bizalmas beszélgetést csak a konyhában mertünk folytatni. – Igaz, az Akadémia Lexikon Szerkesztőségében kapott Dr. Nagy fél-munkaidős és fél-fizetéses állást, mint az Irodalmi Lexikon egyik szerkesztője, de a jövedelme közel sem volt elegendő családjá eltartásához. – Könyveit sem jelentették meg, később, 1969-ben sikerült Bécsben a Frick-kiadónál német nyelven a „Jezsuiták és Szabadkőművesek” c. könyvét megjelentetnie, ezt egyáltalán nem vették jó néven a magyar hatóságok. – Való igaz, hogy igen magas szerzői jogdíjat és példányszám utáni járulékot, valamint több idegen nyelven történő megjelentetést ajánlottak fel Dr. Nagynak, ha ír egy Mindszenty-ellenes könyvet, de mivel erre nem volt hajlandó, megkezdték a „kiéheztetési-taktikát”. A szó szoros értelmében! – (Egy alkalommal, Feleségemmel együtt meglátogattuk őket, mikor is szegyenkezve mondták: „Ne haragudjatok, hogy nem kínálunk meg semmivel benneteket, de csak egy szelet kenyerünk van, és azt Krisztinek tettük félre.”)

Valójában az volt Töhötöm elhallgattatásának az oka, hogy se a magyar nép, se a környező államok lakossága ne tudja meg: volt egy igen hatékony mozgalom Magyarországon már a

Termelőszövetkezetek bevezetése előtt, melyet a parasztság felemeléséért az Egyház és a jezsuiták irányítottak, a KALOT, félmillió parasztleánnyal, 20 népfőiskolával, telepese-faluval.

Ebben az időben hónapokig a lét-minimum alatt éltek. Ekkor adta el Nagy Töhötöm archívumát – és vele irattárát – a Széchenyi-könyvtárnak, azzal a kikötéssel, hogy 50 évig nem lehet hozzáférni. – Végül is a latin-amerikai államok Nagykövetségei segítettek rajtuk. Töhötöm először a perui és a venezuelai, majd a kolumbiai Nagykövetségen volt fél-munkaidőben – kulturális ügyek referense magyar részről; Felesége az argentin Nagykövetség protokoll-titkárnöje; Leányuk pedig – idővel – a perui Nagykövetség titkárnöje lett, míg aztán egyedül visszatért Argentínába, mint mondta: „Igazi hazájába.” – Anyagi helyzetük ilyen módon, fokozatosan stabilizálódott.

Ha már szó esett a kolumbiai Nagykövetségről, el kell mondanom egy – nem akármilyen – megtörtént dolgot. – Egy alkalommal Nagy Töhötöm társaságában meglátogattam bennünket a kolumbiai Nagykövet, aki egyébként az össz-amerikai Jogász Szövetségnek volt az elnöke 10 éven keresztül. A spanyolon kívül angolul és franciául beszélt – németül, sajnos, nem – így Töhötöm és vegyész-mérnök lányom – aki beszélt angolul – tolmácsoltak. – Tekintettel arra, hogy a megye nagy építővállalatánál voltam a termelés-előkészítés és a termelés-programozás vezetője, először az építőipar helyzetéről beszélgettünk, különös tekintettel a lakásépítésre és a lakásépítési programra. – Közben szóba jött az – annak idején – a jezsuiták számára végzett tudományos munkám, és a Kerkai Atyával történt letartóztatásom, elítélésem, a fegyház, Recsk, stb. – Ezekkel kapcsolatban felmerült Bíborosunk neve. – A Nagykövet felháborodottan mondta, hogy amikor a magyar-ügy lekerült az UNO napirendjéről, egy idő után a Bíboros levelet írt az Egyesült Államok Elnökének, kérve Magyarországot az USA beavatkozásától, akár katonai téren is, egészen az atom-bomba bevetéséig a Szovjetunió ellen. –

„Ép ésszel és erkölcsi felelősség-tudattal hogyan lehet bárminek az érdekében is atom-háborút kívánni?! Pláne egy Főpapnak!” – mondta, szinte magából kikelve a Nagykövet. – Én érdeklődtem ennek az információnak a forrása felől, mire a Nagykövet azt mondta, hogy magának az Egyesült Államok Követségének Vezetőjétől személyesen tudja a dolgot. – De hozzáfűzött mást is: ugyanebből a forrásból tudja azt is, hogy a Bíboros – egy időben – megfogadta, hogy nem mosakszik és nem vált fehérneműt addig, amíg az oroszok el nem hagyják Magyarországot. Így aztán – kénytelenek voltak – 2-3 hetenként erőszakkal megfürdetni, fehérneműt cserélni, a régit pedig elégetni. –

Mindezt először spanyolul mondta el Dr. Nagy tolmácsolásával. De ugyanezt megismételte angolul is, amit leányom fordított le számomra. – Próbáltam Bíborosunkat hosszú börtön-éveivel, mérhetetlen csalódásaival mentegetni, mire a Nagykövet csak legyintett, és azt kérdezte: hogyan tudok én mindazok után, amin átmentem, fél szemmel, rokkant egészséggel, ilyen megfeszítetten dolgozni, és mellette még rendszerelméleti tudományos munkát is végezni?... Erre én csak annyit tudtam mondani: „Különbözőek az adományok...” – és el kezdtünk másról beszélni.

Ennyit a Nagykövet látogatásáról...

Egyébként állandó és mindig szorosabb kapcsolatban voltam Nagy Töhötömmel. Kölcsönösen becsültük, és nagyon megszerettük egymást. – Először Teilhard de Chardin filozófiája volt a szoros összekötő kapocs. – Később a II. Vatikáni Zsinat dekrétumai. – Társalgásunk mindinkább a kereszténység alapvető kérdései felé fordult: a „Holland-katekizmus”, később pedig az u. n. „felszabadítás-teológiája” képezte a megbeszéléseink tárgyát.

Egy napon Töhötöm azzal állt elő, hogy elkészítette a „Spanyol-katekizmus” vázlatát, amelyet Dél-Amerika számára készülni megírni, és kérte közreműködésemet. – Magam is nagyon örültem a gondolatnak, mert

– egyrészt a „felszabadítás-teológiája” rokonszenves volt számomra, a Latin-Amerikával kapcsolatos relációt pedig elsődlegesen fontosnak tartottam;

– másrészt, magam már egy jó ideje dolgoztam egy „szociális katekizmus” megírásán, akkor már kb. a 95-100 oldalnál tartottam, melynek egy részét bedolgozhatónak tartottam a „Spanyol-katekizmusba”.

Elég hosszú dialógus indult meg közöttünk, melynek eredményeként az a közös álláspont alakult ki: elegendő az 1967-ben megjelent „Populorum Progressio” című – a népek fejlődéséről szóló, mindeddig legradikálisabb – szociológiai pápai enciklikát tenni meg a feudalizmus, a kapitalizmus és a liberalizmus kritikájának alapjává, nincs szükség a marxista kritikára, amely végső soron a kereszténységtől idegen osztályharcba és kommunista diktatúrába torkollik.

Mindez 1976-ban volt, amikor a Vatikántól még távol állt a „Forradalmi-teológia” elfogadása, és Rómában sokan még a Pápai Bizottság által javított és elfogadott „Holland-katekizmusra” is ferde szemmel néztek. – A munkát meg is kezdtük: magam a bevezetésből – a keresztény fejlődés-elvének problematikáját – 8 fejezetben megírtam, Nagy Töhötöm további 12 fejezettel készült el. – Munkánk azonban abba maradt, egyrészt mindketten túlságosan le voltunk terhelve, másrészt egészségi állapotunk sem engedte meg a túlfeszített munkát. – Véglegesen azonban nem ejtettük el az elgondolást.

Sajnos, hogy Dr. Nagy hagyatéka között sem ennek a tervezett katekizmusnak a vázlatát és a már kidolgozott fejezeteket nem találtuk meg, sem pedig – Töhötöm már említett főművének: „Három életem” – vázlatát és feldolgozott részeit.

Ebben az időben Nagy Töhötöm többször járt Rómában. Minden alkalommal felkereste a jezsuiták Kúriáját, a Vatikánban pedig a magyar ügyekkel foglalkozó államtitkár-helyettest, és beszámolt a magyarországi egyházpolitikai helyzetről. – Egy alkalommal megkért, hogy én készítsem el ezt az írást a magyar helyzetről, amit én kb. 35 oldalas jelentésben meg is tettem. – 1975-ben egy hónapos nyugati úton voltam Németországban, Ausztriában és Rómában, akkor én vittem el Töhötöm beszámolóját Rómába, és adtam át Alszegehy professzornak továbbítás céljából.

Töhötömnek a barátsága Alszegehy Zolival továbbra is változatlanul megmaradt. Itthon azonban csak az 5 doktorátussal rendelkező, volt Gregoriana professzorral, Mócsy Imrével maradt töretlen a barátsága a jezsuiták közül. A többi jezsuita elhidegült tőle, sőt voltak, akik gyanakodtak rá, hogy az Állam megbízottja, azért települt haza. – Ez nagyon bántotta Töhötömöt, hiába mondtam, hogy ne törődjön velük, itthon olyan gyanakvó a légkör, amin – persze – nem is lehet csodálkozni. – Megjegyzem, a lecsukott szerzetesek közül a legtöbb jezsuita volt: a jezsuita bátyámat, pl. kétszer is elítélték, összesen 6 és fél évet ült; Mócsy Imre barátunk pedig két ítélettel összesen 12 évet kapott, melynek több mint a felét leülte. – Ilyen körülmények között nem csoda, ha egyes jezsuiták mindenkire gyanakodtak...

Azt azonban bizonyosan állíthatom, hogy beszélgetéseink, megbeszéléseink, közös munkánk során nemcsak egymáshoz kerültünk közelebb, hanem Nagy Töhötöm mindinkább visszanyarodott a hithez. – Magam a Szent Ignáci Lelkigyakorlatok Fundamentumát – megalapozását – és a legfontosabb elmélkedéseket: Krisztus Királyról; A két zászlóról; A három ember-

csoporthól – modern formában, a mai ember számára értelmezhető módon – kidolgoztam. – Egy alkalommal három napig együtt voltunk Töhötömmel egy ismerős villájában, és közös lelkigyakorlatot végeztünk. A végén – minden póz és nagyképűség nélkül – őszintén mondta: „Gusztí! Én is hiszem mindazt, amit te hiszel!” – Kimondhatatlanul örültem ennek a kijelentésnek. Kértem tőle: kérje a Szentszéktől házassága rendezését. – VI. Pál pápasága alatt viszonylag könnyű volt a kilépett és megnősült papok státusának rendezése. – Töhötöm hosszú ideig gondolkodott, de nem adott egyenes választ, csak célzott arra, hogy szeretne visszatérni a Rendbe Felesége halála után...

A Sors azonban másként rendelkezett...

Ki tudja Isten útjait?...

1979. január elején a TV megkereste, mert interjút szeretett volna készíteni velem. – Dr. Nagy nem zárkózott el az interjú elől, azt azonban kikötötte, hogy sem önmagáról, sem egyetlen ismerőséről – beleértve az akkor már halott Mindszenty bíborost is – nem hajlandó félreérthető vagy dehonesztáló dolgot mondani, kijelentést tenni. – A TV ezt a feltételt elfogadta. Kitűzték a két – egyenként egy óra időtartamú – interjú időpontját. És az interjú meg is történt...

Azonban a második interjú után, 1979. február 21-én, – mondta el aztán Felesége, – nagyon kimerült volt. Sőt, felettébb ideges és elégedetlen. – A felvétel során ugyanis olyan kérdéseket is feltettek, amelyek az eredeti megállapodás szerint nem is szerepelhettek volna az interjúban. – Természetesen Töhötöm – az eredeti megállapodás szerint – kitért a válaszadás elől, ami miatt viszont vita alakult ki. – Töhötöm abba akarta hagyni az egész interjút. – Végül hosszú kérések és egyezkedés után folytatták, és befejezték a felvételt.

Mindez azonban annyira igénybe vette Dr. Nagyot, hogy az interjú követően – egy órán belül – rosszul lett. Szívgyengeség miatt néhány éve már folyamatosan kezelték. Egy alkalommal – elég hosszú ideig – trombózisa is volt. – Most is a szívére panaszkodott: baloldalon erős mellkasi görcsöt érzett nagy fájdalommal. – Felesége orvosért telefonált.

Töhötöm pedig csak feküdt... feküdt mozdulatlanul... lehunyta szemmel...

Aztán néhány szót mondott. – Felesége föléje hajolt, mert nem értette a szavakat. Kérdésére egészen halkán újra megszólalt:

– „Hiszen ez nem is olyan nehéz... olyan könnyű...” – mondta.

– „Micsoda?...” – kérdezte riadtan a Felesége.

– „A halál...” – És többet nem szólt.

A telefonon kihívott orvos hamarosan megérkezett, de már csak a beállott halált állapíthatta meg.

X X X

A dacos és sokszor engedetlen, a sok igazságtalanságot elszenvedett és meg-nemértett, a sokszor megtaposott és sokszor nagyon elkeseredett, de soha végleg meg-nem-tört gyermek végre hazatért „az atyai Házba...”

X X X

A vele felvett interjút viszont soha nem közvetítették.

EPILOGUS

Amikor Feleségemmel ott álltunk ravatala mellett, és könnyeimen keresztül néztem megbékélt, nyugodt arcát, első találkozásunk és megismerkedésünk jelent meg előttem.

A kalocsai Jezsuita Gimnázium udvarán voltunk 1937 őszén. – Egy fiatal jezsuita pap jött le közénk, aki reggel nekünk misézett. – Megszólította az egyik kis srácot:

– Hogy hívnak, Öcsi?

– Hubának – mondta a gyerek.

– Na, akkor majdnem rokonok vagyunk, mert én meg Töhötöm vagyok: Nagy Töhötöm.

Aztán hozzám fordult:

– Hát te ki vagy, Nagy-legény?

– Ágoston vagyok – feleltem.

– Ó, Ágoston! Hiszen én nagyon szeretem Szent Ágostont! – Aztán tudod-e, Öcskös, mit jelent Védőszenteknek ez a mondása: „Inquietum est cor nostrum, Domine, donec requiescat in Te!”

– „Nyugtalan a mi szívünk, Uram, amíg meg nem nyugszik Tebenned!”

És most itt nyugszik az örök nyugtalan jó-barát: lehunyt szemmel és kisimult arccal...
Szent Ágoston után Szent Pál jutott az eszembe:

„... fölkarollak benneteket, és atyátok leszek,

ti pedig fiaim és leányaim lesztek,

– mondja az Úr, a Mindenható”. (2. Kor 6. 17-18.)

Feleségemmel megszorítottuk egymás kezét, és – mint utólag megállapítottuk – ugyanaz a portugál közmondás jutott az eszünkbe:

„Isten egyenesen ír görbe vonalakon.”

Bizonyos vagyok benne, hogy Töhötöm futása nem volt céltalan...
és a görbe vonalakon történő írás egyenessé változott...

I. sz. Melléklet.

VÁZLAT: MINDSZENTY JÓZSEF PÜSPÖK esztergomi érsekké való kinevezésére történő javaslatához.

Mellette szóló érvek:

1. Következetes, szilárd és semmi nehézségtől meg nem riadó férfi. Évek alatt számos vármegyét megszervezett, hogy azok nyíltan követeljék a polgári házasság törvényének megváltoztatását. A polgári házasságok igazságtalan rendelkezéseit keményen elítélte. Amikor egy miniszter ezek miatt neki, aki még csak plébános volt, szemrehányást tett, és saját hatalmát hangoztatta előtte, így válaszolt: A te hatalmad nagyobb, de az enyém tovább tart. Mint esperes 20 év alatt tizennyolc plébániát alapított, és szerelt fel, és több mint 12 katolikus iskolát nyitott meg. – Mint veszprémi püspök az első évben már 16 új plébániát alapított. A második évben is készen voltak részleteiben a tervek a munka folytatására, de bejöttek az oroszok és minden elakadt.

2. Kiváló szervező tehetség.

Mint zalaegerszegi plébános a város minden társadalmi rétegét példaszerűen külön katolikus szervezetbe tömörítette.

3. Szociális szellem jellemzi.

Sok éven át fáradozott a szegény cigányok segítésén. Pár hét után, hogy püspökké lett, fölemelte az egyházi birtok napszámosságainak bérét, akik addig valóságos nyomorban éltek.

4. Példás életű pap.

Szegény családból származva, amikor püspökké lett, minden privát vagyonát elosztotta rokonai között, figyelmeztetve őket, hogy a jövőben tőle semmi anyagi segítséget ne várjanak.

5. Képzett ember.

Több könyvet írt: kisebb jelentőségű történelmi tanulmányok mellett egy három kötetes, jámborsággal teli monumentális munkát a keresztény anyák kötelességeiről.

6. A kommunisták is nagyra becsülik, mivel a nácik elhurcolták őt.

Ellene szóló érvek:

1. Túlságosan rideg (szigorú).

A városban működő papokat, hittanárokat valósággal kényszerítette, hogy a kibővített plébánia épületében közösségben éljenek, és ott oly szigorú fegyelmet tartott, hogy a plébániáját elnevezték „pehmináriumnak” (akkor még Pehm volt a neve).

2. Az igazságot néha túlságosan nyersen mondja meg, amely oly gyakran fordul elő, hogy példákat felhozni rá felesleges. Ezért sokan félnek tőle, és bár tisztelik, de nem szeretik.

3. Akaratereje túlságosan nagy.

Amit igaznak ismer meg, mindenkivel szemben kíméletlenül végrehajtja. Egy vármegye alispánját, mert megakadályozta őt a polgári házasság elleni küzdelemben, állásából elmozdította, így politikai pályáját tönkretette.

4. A vend területeknek Magyarországhoz való csatolásában részt vett, amely most vissza került Jugoszláviához.

5. Köztudomásúan királypárti.

Szobájában állandóan ott volt kifüggesztve Habsburg Ottó örökös király arcképe; IV. Károly utolsó magyar király halálának évfordulóján minden évben ünnepélyes gyászmisét mutatott be.

6. Újabban a kommunisták méltatlankodnak ellene, mivel tekintélyét a kommunisták saját javukra akarták felhasználni, ő szándékaikat megghiúsította.

Végső következtetés:

Mindszenty Józsefben a jeles és kiváló férfiak minden erénye és hibái vegyülnek össze.

Róma, 1945. augusztus 4.

Nagy Töhötöm S. J. s. k.

II. sz. Melléklet.

IGAZOLÓ JELENTÉS MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS-HERCEGPRÍMÁS a püspök-kari konferencia elnöke részére

Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr!
Eminenciás Uram!

Ft. Páter Kerkai 1946. június 13-i levelében már jelezte Eminenciádnak, hogy a kért igazoló jelentés hamarosan készen lesz. Íme, ezennel felterjesztjük Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr elé, de mivel a téma nem elszigetelten magyar ügy, hanem részlete egy általános európai helyzetnek, és összefüggésben van a Szentszék kelet-európai elgondolásaival, ezért úgy határoztunk, hogy a jelentést Eminenciádnak én írom meg, mert a Vatikán részéről csekély személyem lett bizalmasan kiküldve bizonyos ügyek elintézésére.

Az igazoló jelentés kérdésének részletei a következők:

A KALOT Mozgalom vezetői lelkiismeretük szavát követve az oroszok és a kommunisták felé a merev szembehelyezkedés politikája helyett az életlehetőség keresésének politikáját folytatják. Ennek egyik ténye ellen, a MIOT-tal közösen tett nyilatkozat ellen Eminenciád előszóval a Páter Provinciálisnál lépéseket tett. Objektíve a nyilatkozat szövege olyan volt, hogy amikor aláírtuk, bízunk Főmagasságú Bíboros Úr részéről annyiszor tapasztalt jóindulatában, s ebben a feltevésben méltán remélhettük, hogy a semleges szöveget, amely az olvasó beállítottsága szerint különféleképpen magyarázható, nem fogja Eminenciád rosszra értelmezni. Bár P. Kerkai – a figyelmeztetésnek megfelelően – határozott és többé félre nem ismerhető formában nyilatkozatot hirdetett meg a tiszta katolikus álláspont mellett, mégis a Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr ugyanebben az ügyben levelet intézett hozzá, amely levélben tudatja vele egy rendkívül szigorú büntetésnek már megtörtént végrehajtását; és egyben felszólítja, hogy tegyen igazoló jelentést. Mélyen elszomorított ez bennünket, mert éppen Eminenciádtól ezt nem vártuk, hogy előbb súlyosan büntessen, s csak azután kérje az igazolást, hiszen eddig a Főmagasságú Bíboros Úr oly igazságos volt velünk szemben.

Azért mertük volna az igazságosságnak ezt a legelső követelményét Eminenciád részéről remélni, mert mi sem akarjuk elhinni, hogy Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr kételkedni tudjon a jezsuiták egyházhűségében, amelyet a Rend négyszáz éves múltja különleges érdemekkel igazolt eddig. Nagy zavart keltene a lelkekben, ha lassan az a látszat támadna, hogy Eminenciád nem bíz a jezsuiták egyház- és elhűségében, mert mint többen tudják már, hogy ugyanazok a Páterek, ugyanabban a kérdésben Őszentsége XII. Piusz pápa különleges bizalmát élvezik.

Az az érzésünk, hogy Eminenciád nem ismeri lelkiismeretünk állapotát, és nem ismeri azokat a szempontokat, amelyek elhatározóan befolyásolták cselekedetünket. Jelenleg is kínzó felelősséget érzünk, hogy ezekről beszámoljunk a Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úrnak, mert ismerjük Eminenciád bölcsességét, és tudjuk, hogy okainkat megfontolás tárgyává teszi. Legyen szabad az inkriminált konkrét eseten túl az egész elvi kérdést előadni.

Mindenek előtt szükséges leszögeznünk a változatlan és egyetlen nagy célt, amelyet kizárólag szemünk előtt tartunk, s ez a kereszténység és magyarság értékeinek megmentése és szolgálata. Veszélyesnek tartunk az eszközök rangjáról a célok közé felemelni minden más tervet

és szándékot, még ha magának az államformának, vagy egyes társadalmi rétegek kiváltságos helyzetének ügyeire vonatkoznék is. Az érdekek, célok és eszközök e helyes rendjének a megtartását a teológiából, filozófiából és Szent Ignác Atyán lelkigyakorlataiból tanultuk meg, tehát egész fejtegetésünkben kizárólag ezt az egyetemes magyar célt tartjuk szem előtt, és ehhez mérjük módszereinket is. Mindent lehet kockáztatni, csak magát a nemzetet nem. Az eszközök között pedig nem tudunk elismerni egyedül célravezetőt. E kérdésben azok a nagy magyarok állnak előttünk, akiket a történelem máig igazolt: Szcitovszky prímás, Pázmány Péter, Martinuzzi György és mások, akik páratlan diplomáciai érzékkel, egyszerre különböző utakat végig próbálva, szolgálták nemzetünket.

A mai idők egyik lehetséges taktikája, amelyet a magyar katolicizmusnak követni lehet, a merev szembehelyezkedés, a teljes bizalmatlanság és állandó tiltakozás módszere. Nyugodtan nevezhetjük ezt, a szót nemes értelmében használva, az indulatok módszerének, mert nem a külső és belső, sokszor igen szomorú reális tények hideg mérlegelésére támaszkodik, hanem a mélyen megsebzett lelkek ösztönös felfordulásából fakad, egy végigpusztított és meggyalázott ország keserűség tengeréből nőtt ki, és állandó táplálói között a naponta halmozódó bűnök, és gonoszságok sorozata vonul fel. Akiben van nemes együttérzés és fajtájának ösztönös, mondhatni anyai szeretete, abban a sok szenvedés, becsapás, hazugság és igazságtalanság láttára nagyon is érthetően olyan indulat-komplexum támad fel, amely őt e módszer, az indulatok módszerének merevsége felé sodorja. Ennek a magatartásnak egyik legfőbb jellemzője a hősi lelkület és a halálra elszántság.

Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ezt az ösztönös indulatok módszerét a józanész számára egyedül az teszi megokolttá, hogy egy közeli nagy változásra, háborúra, felszabadulásra, oroszok kivonulására, angolszászok lényeges segítségére, belső forradalomra vagy valami hasonlóra, de mindenesetre nagy változásra épít. E nélkül a vak indulatok taktikájának lehetne csak nevezni.

Az egyetlen döntő kérdés tehát, amelyik az észhez és nem az indulatokhoz szól, és amelyen az egész módszer jogosultsága áll vagy bukik az, hogy valóban lesz-e gyökeres változás vagy sem? Mert aki ebben nem teljesen és feltétlenül, százszázalékosan biztos, az már nem követheti kizárólag az indulatok politikáját, mert egészen szilárd alapok nélkül indulatokat követni vakmerőség, és mert egy egész nép életéről van szó, igen nagy felelősség is. Nem tudom, ki meri vállalni a felelősséget, hogy a merev elzárkózás és szembehelyezkedés politikáját folytassa, ha nem abszolúte biztos abban, hogy már útban van a segítség. A küszöbön álló biztos segítség nélkül ez csak provokálása a még keményebb elnyomásnak, üldözésnek és elpusztításnak, sőt épp az ilyenek vértanúi lendülete mutatja, hogy a halál sincs olyan messze ettől a módszertől; már pedig, ha egy embernek még joga is van, hogy vértanúi lelkülettel a halálba menjen, de semmi joga sincs egy egész nemzetet erre az útra vezetni. Ismét leszögezem: aki nem abszolúte és tökéletesen biztos a közeli nagy változásban, annak igen nagy a felelőssége, ha mégis egyetlen taktikát követ, különösen, ha ez a taktika provokáló jellegénél fogva súlyos következményekkel jár. Halált a magyar katolicizmus ügyéért vállalhatunk, de a magyar katolicizmus ügyét idő előtt a halálba nem vihetjük.

A legkevesebb pedig, amit megállapíthatunk az, hogy az indulatok módszerének ez az egyetlen alapja, t. i. a közeli nagy változás legalább is nagyon kétséges. Ezt a taktika követőinek maguknak is már érezniük kell, hiszen jól emlékszünk arra az időre, amikor csak egy-két hetet jósoltak az újabb háború kitöréséig, ma újabb hónapokkal toldják meg a már lejárt terminusokat, de előre megmondhatjuk, hogy ez így fog tovább tartani, amíg a tévedés egészen nyilvánvalóvá nem lesz. Ilyen labilis talajra építeni a következményeiben egészen végzetes

taktikát, nagyon súlyos felelősség. A történelem nem ismer csak egyetlen utat, s aki mégis ezt választja, és egyedül elbukik, azt hősként tiszteljük, de aki egy nemzetet is magával ránt, azt a történelem elmarasztalja. Csak egy év óta nem szabad nálunk Kossuth Lajosról megmondani, hogy Széchenyi bölcsességével szemben az ő makacs merevsége vezette a nemzetet Világosig, ahonnan egy Deák Ferenc bölcs kiegyezése mentette meg a nemzetet. Pedig azokban az időkben kevés magyar ember volt, aki másként vélekedett volna a 13 aradi vértanú hőhírjairól, magáról az egész osztrák népről, a nyakunkra ültetett hivatalnokokról, Haynauról és császárról, mint ahogy ma vélekedünk az oroszokról. De a bölcs Deák Ferencben volt bátorság egyezkedni, holott a legendás és körülrajongott Kossuth Lajos Amerikában járt segítségért, de ő sem kapott egyebet már akkor ígéreteknél. A történelem sokszor megismétli önmagát.

Tehát amerikai segítség. Ez az egyetlen logikus alapja a mai merev szembehelyezkedésünknek. Nézzük ezt most meg közelebbről. Kb. összesen féléves legutóbbi külföldi tartózkodásom nagyszámú és különböző információi, kiépített és sokféle ágazó, igen értékes kapcsolataim egymással tökéletes összhangban állandóan és következetesen azt hangsúlyozzák, hogy se háborúra, se változásra nem számíthatunk, és vegyük tudomásul, hogy oda vagyunk ítélve orosz érdekerületnek. Ugyanakkor arra is figyelmeztetnek, hogy készüljünk fel egy hosszú hidegháborúra, amelyet – úgy látszik – itthon sokan összetévesztenek a valóságos háború közvetlen előjeleivel. A vak reménykedésnek ezt a lelki magatartását jól ismerjük már a német titkos-fegyverek legendákkal terhes idejéből. Arany János pedig így mondotta a Nagyidai cigányokban: „Ezer ébrenlétnél többet ér egy álom!”

Az angolszász politika most nem akar háborút, mert a szovjet belső fejlődése biztosan meghozza 5-10 éven belül az ő számára fontos eredményeket, de ezek majd nem jelentik egyúttal a mi számunkra is, a most annyira óhajtott változásokat. Ismételten és újra hangoztatják a Nyugati Nagyhatalmak, hogy saját erőnkre és okosságunkra vagyunk hagyatva. A maximum, amit az angolszászok el akarnak és el is fognak érni, hogy a Duna nemzetközi úttá legyen, ritkább gazdasági kincseinkből (bauxit, olaj) ők is részesedjenek, és az orosz hadsereg részben vagy talán egészben kivonuljon. De ez távolról sem jelenti az orosz hatalmi érdekszférából való kiemeltetésünket. Itt továbbra is az orosz befolyások érvényesülnek, és ne reméljük, hogy belső életünk szabadságáért a külföldi hatalmak komoly lépéseket tegyenek. Egyéb más kérdésekben és a nagy világ-viszonylatban ezek a nyugati hatalmak olyan fölényben vannak, hogy háború nélkül is biztosítani tudják érdekeiket. Külföldi tartózkodásom egyik nagy tapasztalata, hogy mindig világosabban látom, mennyire szeretjük és tudjuk önmagunk jelentőségét messze a valóság fölé túlértékelni. Elég egy angol diplomata érdeklődő arckifejezése, és mi ebből már nagy illúziókat teremtünk magunknak.

Tehát, ha komoly információ, komoly érvei csak ennyire megingatják a közeli változásban való reménykedést, nagy felelősség kell ahhoz, hogy valaki mégis erre az egyetlen kockára tegyen fel szinte mindent. Kifejezetten ezért tartanak ma bennünket az angolszászok politikailag kevésbé tehetséges, egyensúlyát veszített népek, s ezt így, ezekkel a szavakkal meg is mondják, mert vezetőink vagy a feltétel nélküli behódolás, sőt túllícitálás szégyenletes módszerére térnek át, vagy pedig, ha nem hódolnak be, akkor ezt is csak szélsőségesen és ösztönös indulatok levezetésével tudják megtenni, és még csak meg sem kísérik a kis népek egyetlen fegyverét alkalmazni: a prudenciát, amely megtalálja az utat az elvek feladása nélküli megegyezéshez. Hidegfejű angolszászok, akik a helyzetek felmérésének mesterei, ezt az érzelmi illúzió-politikánkat, amint ők nevezik, soha sem megérteni, sem támogatni nem fogják.

Erre a merev szembehelyezkedési taktikára a legjellemzőbb, hogy a kis nemzeti óhajt nem tuják beleilleszteni a nagy nemzetközi relációk és realitások közé, pedig e nélkül nem lehetünk soha reálpolitikusok. Vágyainkat és nemzeti kívánságainkat angolszász érdekké transzformáljuk, holott külföldön gyakran járó és ott sokakkal érintkező emberek előtt világos, hogy ma földrészekért és világtengerekért megy a harc, és ez fegyverek nélkül fog nyugvópontra jutni; a kis balkáni és közép-európai államokért pedig nem fognak egyetlen komoly lépést sem tenni. De ha csak négy-öt évet kellene is várnunk a nagy fordulatra, máris óriási a felelőssége annak, aki nem tűrve meg más módszert, egyedül a merev szembehelyezkedés taktikájával provokálja ki a nagyobb üldözést és nagyobb elnyomást, amely nélkül, vagy amelyek késésével maga a nemzet egyetemes katolicizmusa tudná sokkal valószínűbben átvészelni a válságos éveket. Már csupán ez a nagyobb valószínűség is jogossá, sőt szűkségessé teszi a kettős taktikát.

De más nehézségei is vannak a kizárólagos szembehelyezkedési politikának. A tömegek helyes ösztönrel megérzik, hogy ennek a taktikának egyetlen logikai alapja és egyetlen ésszerű igazolása csak az lehet, ha a várva várt fordulat valóban közel van. Igen sokszor hallani az emberektől, hogy Eminenciád egész bizonyosan pozitív üzenet alapján tudja az angolszászoktól, hogy már készülődnek és jönnek. Ezzel az elterjedt legendával nyugtatják meg magukat az emberek, akik ösztönösen érzik, hogy ilyen vagy hasonló abszolúte komoly bizonyítékok nélkül ez az egész taktika csak tragikus kimenetelű lehet. És mi lesz, ha az angolszász segítség nem érkezik meg? Nem hiszem, hogy Eminenciád annyira bizonyos lenne ebben a segítségben, mint ahogy ezt a tömegek önmaguk megnyugtatására a Főméltóságú Bíboros Hercegprímás Úrban feltételezik. Az Atyával szemben érzett fiúi féltéssel látjuk, hogy lassan, saját akarata ellenére Eminenciád személyéhez fűződik az, hogy a nemzet lelkében ilyen hamis reménység ver mély gyökeret épp azért, mert az emberek még csak nem is merik feltételezni, hogy Eminenciád folytatni merné jelen politikáját a külső segítség százszázalékos, abszolúte biztos tudata nélkül. Elfogódott érzéssel gondolunk arra, mi lesz, ha a történelem Eminenciádat teszi felelőssé, hogy a nemzet lelkében ekkora irracionálé nőhetett naggyá. Mert sajnos egészen valószínűtlen ez a fordulat. Sőt biztos, hogy éveken belül nem fog bekövetkezni. S ebben az esetben már most félünk, hogy az Egyházra milyen nagy kár háramlik majd abból, hogy az emberek Eminenciádat fogják vádolni azért a letörtségért, amely a lélektan törvényei szerint, az összeomlott reménykedések után feltámadni szokott. Pedig ez a lelki összeomlás be fog következni, amint nyilvánvalóvá lesz, hogy a nagy fordulat elmarad, mert az emberek ma annyira mindent erre az egy álomra tettek fel.

Fokozni fogja ezt a lelki meghasonlást az is, hogy a mai B-lista rendeletet gonoszul arra használják fel, hogy nagyon sokat a Bíboros Úr hívei közül, vagy azok közül, akik csupán csak – lelkesedéssel – néhányszor „elszólták” magukat elbocsátanak az állásukból. Mélységes szomorúsággal hallottuk, hogy az ilyen irányú bizalmas rendeletek már szét is mentek. Ezekről az elbocsátásokról bizonyára Eminenciádnak is tudomása van. Az így üldözöbe vett hívekről pedig határozottan állíthatjuk, hogy hűségük legfőbb alapja a közeli nagy fordulatban való reménykedés. Mert senki sem vállal anyagi hátrányokat öt-tíz éves távlatok miatt, úgy gondolván, hogy két-három hónapig mégis csak érdemes üldözést elszenvedni, különösen, ha utána ennek jutalmát veheti, de nyomorogva és üldözve sokáig kitartani csak igazi hősök tudnak. Igazi hős pedig nagyon kevés van. A többség az egyszerű lelkialkatú kis-ember, akikben ma Főméltóságú Bíboros Hercegprímás Úr tartja fenn a közeli hónapok nagy fordulatában való reménykedést. Most a hitükben erősödnek meg a felcsigázott reménység miatt, akkor azonban a csalódás majd a hitüktől fosztja meg őket.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy a merev szembehelyezkedés politikája, amely a közeli fordulat reményét táplálja, és különösen, amely semmi más taktikai megfontolást nem engedélyez, a tömegek között lélektanilag egészen érhetően egyesekben az indulatokat a fanatikus tettekig feszítik. Megdöbbenéssel halljuk sokfelé egészen komoly emberektől is a csendes megjegyzést, hogy ezek az u. n. „összeesküvések, amelyek közül többnek valamelyes alapja van, eltévedt, végső fejleményei és oldalhajtásai Eminenciád politikájának”. Annyi legalábbis igaz, amit közvetlen tapasztalásból tudunk, hogy ezek az emberek sokszor szubjektíve Eminenciád taktikai felfogásával igazolják magukat önmaguk előtt.

Ugyanakkor az Egyházunk iránti szeretet leszögezteti velünk azt a megállapítást is, hogy a valódi és bűnös reakció, amely a maga antiszociális felfogásával nekünk magunknak is mindig ellenségünk volt, és ma is az, erre a merev szembehelyezkedési politikára spekulál. Ezzel kompromittálja Eminenciádat, és alapot nyújt arra az elterjedt vádra vonatkozóan, hogy az általunk is bűnösnek tartott reformellenes reakció az Egyház mögé bújt el.

Mindezek együttvéve felidézői lehetnek egy erőteljesebben végrehajtott egyházellenes támadásnak. Meggyőződésünk, hogy Eminenciád bölcsessége látja azt, hogy az oroszoknak nagyon is jól jön ez a merev szembehelyezkedés, mert így támadási felületet nyújt neki, de Eminenciád más elvek miatt mégis megkísérli ezt a taktikát. A Szovjetunióról tudjuk, hogy egész beállítottsága egyházellenes, de azt is ezerszer hallottuk tőle magától, hogy ő az Egyházat bántani nem akarja, ezért számára az igazi veszedelmes ellenfél mi vagyunk, akik az elveket fel nem adva a modus vivendi álláspontját követjük, és így, mintegy szaván fogva kikényszerítjük, hogy vagy ígéreteiből váltson be minél többet, vagy pedig nyílt szószegéssel tudjon ellenünk fellépni. Ellenben Eminenciád a legnemesebb szándékkal még azt sem akarja eltűnőni, hogy valaki vele tárgyaljon, s ezért feljogosítva érzi magát korábbi ígéreteinek be nem váltására. Ezt a nagy előnyt nem szabad megadnunk neki.

Tudjuk, hogy erre azt válaszolják egyesek, hogy a modus vivendi hívei az elveket is feladják, sőt Eminenciád környezetéből volt, aki azt állította, hogy aláírt nyilatkozatokkal a püspökök jogkörét bitoroltuk, amennyiben hit és erkölcs dolgába avatkoztunk bele, sőt ott tévesen nyilatkoztunk. E vádra vonatkozóan csak azt szeretnénk mély tisztelettel kérni az illetőktől, hogy olvassák át újra a nyilatkozatok szövegét, és mérjék össze a hit és erkölcs tanításával, és látni fogják, hogy semmi tévedés nincs bennük. Arra nézve pedig, hogy a püspöki kar tekintélyét szeretnénk birtokolni, nem érdemes reflexiókat fűznünk, mert egész bizonyosan, aki magát a gondolatot felvetette, az sem hiszi ezt el.

Végezetül Eminenciád vonalvezetésével kapcsolatban még csak egy tényt kell megemlítenünk. Mélyen megértjük Főmagasságú Bíboros Hercegprímás Úr szomorúságát, amelyet kicsendülni éreztünk néhány alkalommal tett kijelentéseiből, mely szerint már Eminenciád is tudja, hogy saját papjai mind nagyobb számmal más véleményre tértek. A legközelebbi munkatársak is vonakodnak hűségnyilatkozatot tenni. Mi pedig nem tudjuk, hogy részünkről nem súlyos sértés-e, sőt rágalom feltételezni, hogy valamennyien megalkuvó emberek, akik félelemből nem mernek az elvek mellett kiállni.

A merev szembehelyezkedés politikája mellett a mi szerény felfogásunk szerint szüksége van a magyar katolicizmusnak a modus vivendi taktikájára is. Bizonyára Eminenciád is úgy ítéli meg, hogy ilyen ezerszövedékű harcban, amikor az ellenfél maga is különféle módokon fogható meg és ellensúlyozható, súlyos hiba volna csupán egyetlen kártyalapra játszani. De a katolikus politika célja is végső soron a lelkek szolgálata. Éppen ezért nem engedhető meg, hogy ez a politika csupán egyetlen nagy hangulattá legyen. Ma pedig sajnos a tömegek

számára az lett. Napjainkban különösen áll a mondás, hogy könnyű hősnek, de nehéz bölcsnek lenni. Mi szeretnénk valahogy ezt a bölcs típust megközelíteni, amelyről az evangélium is szól a király példabeszédében, aki látja, hogy tízezerrel nem szállhat szembe azzal, aki húszezerrel jön ellene, tehát békét kér. Békekérés. Nem barátkozás, nem elvfelelés, nem behódolás, de nem is szurkálása annak a fenevadnak, amellyel egy ketrecben vagyunk összezárva. A történelem kész helyzet elé állította a magyar katolicizmust. S most nekünk minden eszközt, s nem csak egyetlen egyet, meg kell ragadnunk, hogy értékeinkből mentől többet megmentünk. Az egyik legnagyobb eszköz pedig az időnyerés, a modus vivendivel pedig legalább ezt érhetjük el. Ha elfogadjuk is, hogy a Szovjet a katolicizmust nálunk Magyarországon egészen fel akarja számolni, bizonyos az, hogy most még nem akarja. Modus vivendi nélkül pedig könnyebben adunk okot arra, hogy a kitervelt taktikai időt megrövidítse. Ezt az időt ügyeskedéssel – a kis népek szinte egyetlen fegyverével – ki tudjuk húzni, és közben sok minden történhetik, legfőképpen pedig a Szovjet belső átalakulása, amelyik tételre építik fel az angolszászok is politikájukat.

Eminenciád megérti a mi lelkiismereti vívódásunkat, amikor egyénileg a vértanúságra is felkészülve, minden eszközzel ugyanettől a vértanúságtól magát a nemzetet akarnánk megmenteni. A halálos ítéletnél mindig jobb az életfogytiglani börtön. Az előbbit végrehajtják, amelyre készen áll a Szovjet minden órában, ha neki nem tetsző és még a tárgyalásokat is elutasító politikát folytatunk; az életfogytiglani börtön legalább is időnyerést jelent, s közben sok minden változhat. Nálunk utoljára Szálasiéknak volt sokszor meghirdetett alapelvük, hogy inkább a halál, mint az egyezkedés. Az indulatoktól megtisztított keresztény etika mást mond. Az egyik módszerrel már most biztosan veszünk, a másik módszerrel talán nem veszünk, s ezért a „talán”-ért mindent meg kell kísérelnünk. Nem az a bölcs, aki az orosz haragban tud maradni, az legfeljebb nemzeti hős, hanem aki az orosz magá mellé tudja állítani. S ez elérhető, de csak úgy, ha a magyar önértékünk mellett komoly katolikus aszkézis is van bennünk. A KALOT már elérte azt, hogy a magyar kommunisták, akik az oroszoknál, a mi igazi veszedelmes ellenfeleink, valóságos féltékenységgel nézik, hogy a KALOT kiépített orosz kapcsolataival, egyrészt saját védelmét biztosította velük szemben, másrészt pedig megdönti az ő eddigi, egészen monopolizált orosz kapcsolatait. Ezért érik újabban a KALOT mozgalmat magyar kommunista részről sorozatos támadások, mert szeretnél lerontani a mozgalom hitelét az oroszok előtt.

Nekünk is könnyebb lett volna és az indulatokkal fűtött mai közvélemény előtt dicsőségesebb is, ha az orosz haragot tartunk, mereven szembe helyezkedünk, de akkor egyrészt már régen feloszlattak volna bennünket, s nem hiszem, hogy ezt katolikus részről valaki előnyösnek tartaná; másrészt pedig nem játszhattuk volna ki kártyánkat egy magasabb diplomáciai érdek javára. Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy a Szovjetben megvan a felfedezhető szándék, hogy itt nálunk Magyarországon kirakatpolitikát folytasson. Nyugatnak be szeretné mutatni, hogy ő mennyire türelmes, mennyire szabadon engedi az erők kibontakozását; egy zseniális és ügyes politikával mi ezt a szovjet szándékot kimélyíthetnénk; javunkra minden előnyt kihasználhatnánk, de ennek legelső feltétele, hogy szóba álljunk vele, még akkor is, ha alázatosságba kerül. Pozitíve tudjuk, hogy a Szovjet belemenne ebbe a politikába, mert neki is nagyon jól jönne, mi pedig közben átvészselhetnénk a legválságosabb időket, és erőt gyűjthetnénk, de ehhez a helyzetek felismerése szükséges, bennünk azonban sokszor egész világos jelek szerint az a lelkiület uralkodott el, hogy valósággal örülünk, ha egy-egy közeledés nem sikerül, mert azt hisszük, hogy ezzel mentjük a magyarságot. Pedig pozitív építőmunkára ez a taktika alkalmatlan. Ezzel csak egy nagy negatívumot, a teljes törést készítjük elő.

Íme, most Eminenciád elé tárjuk egész belső vívódásunkat, s tudjuk, atyai bölcsességgel megért bennünket. Látjuk világosan a Vatikán nagy kelet-európai terveit, tudjuk, hogy milyen nagy készülődés folyik ott, az egyháztörténelemnek talán második nagy térítő munkája, s a Vatikánból magából tudjuk, hogy ebben mily előkelő szerep jutna a csöppnyi, de mélyen hithű magyarságnak, amely beékelt előőrs az ortodoxia tengerében. Ennek a nagy világtörténelmi jelentőségű munkának vannak előfutamai. Vannak előkészítő hadmozdulatai. Igazi gaudium logicum Rómából látni ezt az Egyházhoz valóban méltó stratégiát, amelyben a KALOTNAK is megvan a maga kiszámított küldetése, s tudjuk azt, hogy mit kell ebből majd nyernünk, amikor újabb lépésekre kerül a sor. A magyarság kulcspozíciója egy zseniális egyházi vonalvezetéssel teljesen kibontakozhatna, rajta keresztül bonyolódna le az egyháztörténelem nagy változásai, amelyek bennünket is eredményesebben megmentenének, mintha csak így a magunk kitervelte utainkon kísérletezünk. S ugyanakkor Rómából hazajöve szomorúan rájövünk arra, hogy törpe nép vagyunk, amely lehetőségeit is csak törpe keretek közt tudja elképzelni. Úgy próbáljuk menteni magyarságunkat, hogy közben Egyházunk veszélybe jut. Pedig a megfordított sorrend járhatóbb lenne, menteni minden eszközzel, még megalázkodással is az Egyházat, hogy aztán az Egyház lehessen, mint a török időkben is volt, a magyarság megmentője és egyetlen fellegetője. Néha megtörténhetik, hogy e világi politikáért tisztán egyházi ügy is veszendőbe megy.

A modus vivendi keresése és az alkalmazkodás nem ismeretlen az Egyház történetében. Klasszikus példája ennek a híres kínai rítusvita. Nem egészen véletlen, hogy ott is a jezsuiták lettek sokak szemében botránykő, mert a lényegtelen kérdésekben alkalmazkodtak, hogy megnyerjék ezzel magát a lényegét. Akkor a kínai rítusvitában a merev álláspont győzött, és bennünket visszaparancsoltak, de a késői szomorú megbánás már nem tudta feltámasztani az elpusztított missziót. A vita elült, és nyomában több százados csend támadt, de mint Wolkenberg Alajos könyvében megírta, ez a csend a halál csendje lett. Összeomlott az egész gyönyörűen fejlődő kínai misszió, hogy megvárja azt a pápát, aki néhány évtizeddel ezelőtt hivatalosan is előírta az egykor elítélt jezsuita módszert. Ezt az egész kérdést az egyháztörténelem osztatlanul ma úgy regisztrálja, hogy ma már egész Kína katolikus lenne, ha akkor törpe elgondolások nem akadályozzák meg a jezsuiták működését.

A szegény magyarság ma olyan, mint egy bekerített hadsereg, amely sajnos nem tudja önmagáról, hogy be van kerítve, épp ezért nem is úgy viselkedik. Saját erőnk nem elégséges, hogy diadallal kivágyjunk magunkat, a felszabadító hadsereg pedig csak vágyainkban él; reális taktika tehát ez, hogy nagy okossággal valami életlehetőséget teremtsünk magunknak. Miben áll ez az életlehetőség? Ez a modus vivendi.

Már a neve is mutatja, hogy itt nincs szó sem beolvasásról, sem elvi megalkuvásról, de még barátkozásról sem, mert akkor nem keresnénk a modus vivendit, hanem egyszerűen velük menetelnénk az új utakon. A megegyezés politikájának nem az a lényege, hogy eladjuk magunkat, hanem hogy nem hagyunk szabad felületet a támadásokra. Épp ezért nemzetpolitikai vonatkozásban tűrhető szomszédságot jelent. Ha megegyezünk velük, sokkal nagyobb a valószínűség, hogy a számtalanszor emlegetett demokráciából és szabadságból nekünk is juttatnak, és feltétlenül többet juttatnak, mintha ellenségnek vagyunk kikiáltva. A két felfogás között az elvi ellentét legmélyebb pontja épp itt van; a merev álláspont hívei azt mondják: vagy a teljes szabadság, vagy állandó harc; mi pedig így szövegezzük meg: állandó harccal még ezt a keveset is elveszítjük, mert bekerített hadsereg vagyunk, tárgyalásokkal azonban kibővíthetjük szabad mozgási területünket, azután majd látni fogjuk, hogy sikerül-e újabb területeket visszaszerezni, vagy pedig kénytelenek leszünk lényeges elveink miatt most már az igazi végső harcba belemenni.

Egyházpolitikai vonatkozásban a modus vivendi a lényeg teljes megőrzését jelenti. Ezért a lényegért mindig készek vagyunk akár meghalni is. De egy olyan kijelentést, hogy „a reakciót el kell tüntetni az iskolából”, nyugodtan aláírjuk, mert ez jól is értelmezhető, különösen a mi esetünkben, amikor nyíltan feltettük a kérdést, hogy ez a hitvallásos iskolák eltörlését jelenti-e, mert ez esetben nem vagyunk hajlandók aláírni. Megnyugtattak, hogy egyáltalán nem ezt jelenti. Egyházpolitikai vonatkozásban a modus vivendi jelenti például a nunciatúra visszahozását is. A Szentszék pedig készen áll magával Moszkvával is tárgyalni, és vele modus vivendit teremteni, ha a Szovjet is bejelenti ebbeli igényét. Ennek leghitelesebb tanúja éppen csekélységem. Amit megtehet a Vatikán nagyban, azt nem szégyellhetjük megtenni kicsiben. Róma tekintélye tehát ellenünk nem fordítható, sőt azt magunk mögött tudjuk.

Mozgalmi munkában ez a modus vivendi egyfelől jelent néhány vezetői értekezletet a MIOT-ban, néhány jól is értelmezhető nyilatkozatot, néhány alkalommal önként megjelent ifjúsági szónokok egy-két mondatát, de jelenti mindenekelőtt a KALOT fennmaradását is, amelyet rajtunk kívül senki más biztosítani nem tudna. A mérleg egyik serpenyőjében néhány közös megbeszélés és engedmény van, melyek távolról sem érintik a lényegét, s ugyanakkor a másik serpenyőben ott találjuk a több száz legénymissziót, huszonhat legényszarándoklatot öt-tízezres tömegeivel, a hatalmas budapesti nagy találkozót, ahol szónokaink bárki másnál merészebben hirdetik meg az igazságot. Működhetünk, értekezletek hosszú sorozatát tartathatjuk meg. Legényeink a falvakban gyűlésezhetnek, és készülődhetnek az ősszel megnyíló hat-hét népfőiskoláinkra. S mindezt megvásároltuk az elvek feladása nélkül csak azzal, hogy leültünk velük tárgyalni.

Tudjuk, hogy erre sokan azt válaszolják, hogy megbontottuk a katolikus egységet. Az igazság azonban az, hogy az egység nem az egyformaságban, hanem az összhangban áll, mint ahogy a zenekar is nem akkor játszik jól, ha mindenki egy lyukon furulyál, hanem ha más-más hangszerekből kihozzák az összhangot... Ezt az összhangot mi sohasem bontottuk meg, hanem várjuk, hogy Eminenciád a különböző taktikai fogásokat és módszereket – meghagyva a maguk eredeti színeiben – egyetlen nagy magyar katolikus politikává kovácsolja össze. Ez az a nagy és szép történelmi feladat, amelyet a Gondviselés Eminenciádnak kiosztott.

Még azt az ellenvetést is felhozhatná valaki, hogy ez a modus vivendi igen veszedelmes játék, következményei kiszámíthatatlanok. Mi azonban úgy véljük, hogy semmivel sem veszedelmesebb a másik módszernél, sőt, annak a következményei – sajnos! – jobban kiszámíthatók.

Világosan látjuk, hogy ma milyen nagy tétek forognak kockán. Ha a KALOTOT egy súlyos dezavualás kiütné a falvakból, a kommunista eszmék és szervezetek szabadon áramolnának be helyette. Nem segítene itt az sem, hogy a KALOT az A. C. ifjúsági szakosztályává alakulna át. Tudjuk ugyanis, hogy a kommunisták most készítik elő, hogy az A. C. kizárólag csak hitbuzgalommal foglalkozzék, és el akarják tiltani a külső kulturális munkát, szórakozást és sportot. A mi falusi legényeink már csak olyan lendületes és szociális szellemtől telített mozgalommal tarthatók együtt, mint a KALOT. Súlyos lelkiismereti kérdés tehát számunkra a magyar parasztifjúság ügye, és végiggondolva mindazt, amit most megírtunk, reméljük, hogy Eminenciád is méltányolni fogja lelkiismeretünk őszinte feltárását, és megérti módszerünk helyességét. Legyen szabad még azt is remélnünk, hogy a Nagyméltóságú Püspöki Kar felé tett súlyos elítélésünk is valamiképpen elsimul, miután igazolásunkat benyújtottuk.

Budapest, 1946. június 24.

Legkisebb szolgálója: P. Nagy Töhötöm S. J. s. k.

III. sz. Melléklet.

NAGY TÖHÖTÖM MEGEMLÉKEZÉSE KERKAI ATYÁRÓL ÉS A KALOTRÓL.

Nagy Töhötöm már a kezdeti tervezés időszakában együttműködött Kerkai Atyával, és egészen a KALOT 1946. évi felszámolásáig szoros munkatársa volt. – Ő a történelmi tanú hitelességével számol be a tervezés-, megindulás- és kibontakozás-időszakáról. Írásából kitűnik, hogy a Gondviselés hogyan vezette lépésről-lépésre Kerkai Atyát abban az óriási munkában, melyhez hasonló a magyar falu még nem látott.

X X X

Nagy Töhötöm szegedi filozófiai tanulmányainak harmadik évében a Kalocsai Kollégium diákjai kirándulni mentek Szegedre Kerkai Jenő – akkor még Magiszter, vagyis nevelő-tanár – vezetésével. Kerkai ez alkalommal találkozott Nagy Töhötömmel, és elmondta neki, hogy már újonc kora óta sokat gondolkodott azon: mi lehetne az a munka, amely – a jelenlegi körülmények között – az egyházat is, a hazát is nagyobb erővel tudná előrelelendíteni.

„Tekintettel arra, hogy a tömegek századát éljük, a tömegekhez csak az jut el, aki segíti őket a különféle élethez való jog megszerzésében. Adjuk meg mi, az egyház, és újra hinni fogunk nekünk és velünk Krisztusnak. – Ma az apostolkodás legjelentősebb útja a szociális igazság útja lett, a Jézus Társaságnak is ebben az irányban kell elindulnia. Nekünk most megvan a lehetőségünk, hogy egy nagy lendülettel előre jussunk „Isten nagyobb dicsőségének” megvalósításában. A terület: a falusi parasztság, rájuk még senki sem vetett szemet nagystílusú programmal. Ez az az új terület, amelynek jövője óriásira nőhet... És legyünk mi, akik több jogot, több kultúrát, erős szervezettséget, magasabb életnívót adunk nekik, miközben megtartjuk őket kereszténynek.”

Azon a délutánon Kerkai testvér szavai nyomán, Nagy Töhötöm napnál világosabb fényel látta be ezeket az igazságokat, és egész életére elkötelezte magát mellettük.

Még ugyanebben az évben kb. két hetet együtt lehetett Kalocsán a két jövőző munkatárs, és nagyjából körvonalazták terveiket: elindítanak egy szociális parasztmozgalmat, egészen alulról – az ifjúság megszervezésével kezdve – a legszélesebb világnézeti, kulturális, társadalmi és gazdasági alapon. (Ebből lett később a négyes jelszó, vagyis program-pont: Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!) A szervező-munkára magukat az ifjakat használják fel: tehát vezetőképző tanfolyamokkal kell kezdeniük. Így évek múltával, amint felnőnek a fiatalok, maga a mozgalom – általános parasztmozgalommá – fog felnőni.

Innsbruckban – a teológián – egy évre újra összekerült a két leendő munkatárs: P. Kerkai és Nagy Töhötöm, s itt már a tervezés egész konkrét jelleget öltött: szinte a legkisebb lélektani mozzanatig mindent kidolgoztak. (Innen Innsbruckból kerültek – 3 év különbséggel – mindketten Szegedre.)

Legelső döntésük az volt: ingyen, műkedvelő munkatársakkal nem kezdenek együtt dolgozni. Az ilyenektől csak kérni lehet, parancsolni nekik nem. Az új mozgalomnak viszont olyan emberek kellene, „akiket hajnalban is ki lehet szedni az ágyukból” – mondta P. Kerkai. – Hamarosan akadt két lelkes és tehetséges fiatalember: Dr. Farkas György és Ugrin József. A havi fizetést P. Kerkai úgy teremtette elő számukra, hogy 20-25 család fölajánlott bizonyos

állandó kis összeget, amelyet „P. Kerkai minden hónap elején beszedett, mint valami mosógép-ügynök”. – (Hamarosan lettek a mozgalomnak saját pénz-forrásai, úgy hogy hét év múlva, sok-millió évi költségvetéssel és 195 munkatárssal dolgoztak, igazgatták a központot és a 20 népfőiskolát, szervezték a falvakat.)

Egyelőre a két munkatárs 3 hónap alatt 42 falut járt be – egy katolikus újság terjesztésének ürügye alatt – és majdnem 600 parasztleány címevel jött vissza, akiket értelmesnek és alkalmasnak találtak a továbbképzésre. – Közben P. Kerkai megkapta népfőiskola céljára a szegedi jezsuiták szerény nyaralóját, és Nagy Töhötömmel pontosan kidolgozták a 3 napos továbbképzés teljes anyagát. Ötvenes-hatvanas turnusokban hívták be 3 napos megbeszélésre az alkalmasnak minősített leányeket. A 3 nap teljesen ingyenes volt, csak mindenkinek hoznia kellett magával kevés krumplit, szalonnát, lebbencstésztát és pokrócot.

A megbeszélések tárgya a parasztság összefogása a jobb élet, a lelki és kulturális emelkedés érdekében. Kioktatást kaptak a szervezkedés elemeiről: először 3-4 legjobb barátjukkal beszéljenek, aztán a barátok hozzanak 1-2 jó-barátot, s amikor már 15-20-an vannak, jelentsék a plébános úrnak, hogy ifjúsági szervezetet szeretnének alapítani.

„A szegedi jezsuita villa tanúja lett, hogy faragatlan leányok miként álltak fel, és próbáltak beszédet mondani, miként tanultak meg késsel-villával enni, hogyan kell telefonálni, stb. Mert le kellett győzni a kisebbségi érzésüket, mely az első napon valósággal elnyomta őket. Ez a szegedi primitív népfőiskola volt a tanúja, mint szabadulni föl, és mint bontakozik ki bennük bizonyos büszkeség, hogy ők a nemzetet fenntartó réteghez: a parasztsághoz tartoznak. – Itt hallottak először a belterjes gazdálkodásról, a szövetkezés előnyeiről, termelvényeik saját feldolgozásáról. De itt tanultak meg néhány ősi magyar népdalt, néptáncot, s a népfőiskola külön liturgiája – utolsó este a gyertyagyújtás, melyről saját gyertyájukat meggyújtották, hogy vigyék a világosságot haza, a saját falujukba – mélyen megragadta a lelküket.”

Minden tanfolyamon Kerkai atya számba vette a legtehetségesebbeket, tehetségükkel együtt, ezek már hosszabb kiképzésre voltak kiszemelve. A jelen-voltak plébánosai külön értesítést kaptak és 4 hétre – tehát 4 foglalkozásra – teljes anyagot: a plébános beszédét; egy leány szónoklatát; egy verset felolvasásra vagy elszavalásra; egy társasjáték leírását; egy világérdekeséget a szellemi érdeklődés kiszélesítésére; mind külön lapon, úgyhogy csak szét kellett osztani. – (Ez lett később az u. n. „munkafüzet”, melyet az orosz megszállásig 4 ezer helységbe küldtek szét.) – Mindezek következtében az 1936. tavaszi „Szegedi seregszemlén” 2500 árvalányhajas parasztleány gyűlt össze zászlók alatt 42 faluból.

A második év már 7 munkatárssal kezdődött, akik – vitték magukkal a teljes kiképzés anyagát és az első év tapasztalatait – az ország 7 különböző vidékén egyszerre tudtak leánytanfolyamokat tartani. Így történhetett, hogy a második év végén 20 000 árvalányhajas és KALOT zászlós leány felvonulásával sikerült nagygyűlést tartani a fővárosban. Ekkor már a miniszterelnök hívatta P. Kerkait, mert a mozgalom súlya érezhetővé vált.

A harmadik évben megvásárolta P. Kerkai a KALOT számára – Központi Népfőiskola céljából – a volt jezsuita, majd vizitációs-apáca rendházat Érden. – Itt már a legrövidebb tanfolyam egy hetes volt, és szabállyá vált, hogy vidéki KALOT egyesületben csak az lehetett elnök és vezetőségi tag, aki ezt az egy hetes tanfolyamot elvégezte. A leányok jelentkezése olyan nagy volt, hogy az érdi népfőiskola kevésnek bizonyult. Ez lett az első eset, amikor P. Kerkai innsbrucki számítása nem vált be. Ő ugyanis az első négy évben csupán 4 népfőiskolával

számolt, ugyanakkor a negyedik év végén 20 népfőiskola működött az országban és 32 ezer legény végzett legalább egy hetes tanfolyamot.

„Ezeknek az iskoláknak alapítása valóságos regény: kettőt magunk vettünk, hármat magunk építettünk a vidék jellegzetes stílusában, hatot béreltünk, a többi kilencet pedig ajándékba kaptuk. Az ajándékozók listája külön érdekesség, mert szerepelnek rajta: egy vármegye együttes parasztsága; József királyi főherceg; egy egyházmegye papsága; gróf Hunyadi Imre; Szabadka város; három püspök.”

A népfőiskolák befogadó képessége 50-150 között mozgott. A budapesti központban egy teljes osztály irányította működésüket. Mindent készen kaptak: tantervet; előadások szövegét; praktikus tanácsokat; az iskola-vezetésre kész formulákat. Magában az iskolában lakott az igazgató és a legfontosabb előadók, valamennyien családotól. Ők állították össze – a központ hozzájárulásával – a legfontosabb tanfolyamokat, azoknak tantárgy-felosztását. – Legfontosabb volt az egyhónapos falu-vezetőképző tanfolyam, ahonnan a gyakorlati ismeretek tömegével és kész szociális és gazdasági programmal gazdagodva jöttek ki a legények. – Gyakran még férfikorban levő gazdák is jelentkeztek az ilyen tanfolyam elvégzésére. Egyébként az ő számukra ezüst- és arany-kalászos gazdatanfolyamot rendeztek a népfőiskolák, a legkiválóbb magyar szakemberek vezetésével, melyet a Földművelésügyi Minisztérium elismert és támogatott.

Volt három hónapos „kulturális-iskola”, akik ezt elvégezték, otthon társaiknak tudtak kisebb tanfolyamot rendezni. Természetesen vitték magukkal leendő előadásaik teljes anyagát. – Volt tanfolyam, melyen biztosítási ügynököket képeztek egyszerű parasztlegényekből. Ezek két szempontból is fontosak voltak: egyrészt a kiképzett legényeknek – mint a Generál Biztosító ügynökeinek – önálló keresetet biztosított; másrészt P. Kerkai úgy számította ki ezeknek a tanfolyamoknak a Biztosító által viselt költségeit, hogy három saját tanfolyam minimális költségét fedezze.

A hatodik évben P. Kerkai behívatta Érdre az összes eddigi tanfolyamból kiválasztott 150 legkiválóbb legényt és három napos vitát rendezett velük a világnézet és népi kultúra területéről, a legnehezebb szociális problémákról, és végül tesztnek vetette alá őket. A 150-ből így került kiválasztásra a 20 legjobb, akik 4 hónapos, egészen különleges tanfolyamon estek át. A végén – eredményes vizsga után – beléptek a KALOT Központ kötelékébe, és kiküldetést nyertek a vidéki népfőiskolákra tanárnak, hogy a legények saját társaiktól hallhassák a számukra annyira fontos igazságokat. Néhányan olyan briliáns előadókká nőttek ki magukat, hogy hatásuk különb volt a tanfolyamok hallgatóira, mint bármelyik más előadóé. – Külön ki kell emelni Babóthy Ferencet, egy rendkívül tehetséges, 25 éves fiatal legényt, aki egyike volt a 20 kiválasztott legénynek, később ő lett a KALOT világi elnöke, az 1947-es országos választásokon pedig a Barankovics-párt egyik legértékesebb országgyűlési képviselője lett.

Sajnos a Püspöki Kar nem állt ki egységesen a KALOT mellett. Hiába kísérelte meg P. Kerkai az egyik püspökkari konferencián meggyőzni őket a KALOT világnézeti, kulturális, szociális és gazdasági igazáról, a püspökök azonban – akiknek általában hatalmas földbirtokaik voltak – félték a földreformtól. Az egyik püspök nyíltan ki is mondta ezen a konferencián: „Tudjuk, hogy el fogják venni az egyházi földeket, de mi mindig elmondhatjuk, hogy ellenállunk, és nem adtuk oda.” – Voltak a püspökök között többen is, akik rokonszenveztek a mozgalommal, első sorban a ragyogó tehetségű báró Apor Vilmos győri püspök, P. Kerkai jó-barátja, de Ő 1945. Húsvétján orosz golyótól halt meg a női tisztesség védelmében. Az Ő halála szinte a legnagyobb veszteség volt a KALOT számára.

A nevezetes püspökkari konferencia után P. Kerkai taktikát változtatott: a Szentszékhez fordult. Tudta ugyanis, hogy XII. Piusz pápa rokonszenvez a mozgalommal, és szabályos pápai brévével válaszolt.

„Megkerestetek bennünket, szeretett fiaink, hogy reátok és mozgalmatokra áldásunkat adjuk. Szívesen teszünk eleget kéréseteknek, mert méltók vagytok áldásunkra mozgalmatok célja miatt... Örvendezünk annak, hogy mozgalmatok riadója olyan reményen felüli visszhangot keltett a magyar agrárfjúság lelkében. Nem tudjátok jobban segíteni a hazát és az egyházat, mint az agrárfjúságot átvezetve egy méltó társadalmi osztályba, melyben az istenfélelem, Jézus Krisztus szeretete és kegyelme, a katolikus hit mélységesen meggyökerezik... Dolgozatok annak a társadalmi rendnek a kiépítésén, mely – tiszteletre méltó elődünk körlevelének alapelvei szerint – a ti körülményeiteknek megfelel...”

XII. Piusz pápa brévéje, melyet a KALOTHOZ és vezetőségéhez intézett, és melyben az egész programot egyetemlegesen helyeselte és megáldotta, külön kitér a KALOT népművészeti irányára, többek között ezeket mondva:

„Őrizétek meg, védelmezzétek és tökéletesítsétek annak a magyar műveltségnek drága értékeit, amelyet a valódi kereszténységgel párosult egészséges természetesség jellemez”. – Őszentsége e szavakkal helyeselte a népi kultúra megmentésére irányuló törekvéseket.

A pápai brévé megtette a hatását: a püspökök a papjaikat elküldték Érdre háromnapos megbeszélésre, – több mint 1400 pap vett részt ezeken a konferenciákon, – minden népfőiskola kapott az egyházmegye főpásztorától állandó lelkészt, az egyesületek évenként háromnapos lelkigyakorlatot tartottak, melyekhez az egyházmegyék püspökeitől – a jezsuita atyák mellett – több mint 70 lelkészt kaptak, akik kidolgozott menetrend szerint mentek egyik helyről a másikra. Ezen kívül a KALOT Szent Gellért napján bevezette az „Országos Legény Szentségimádást”, amelyet 1943-ban 4500 faluban tartottak meg. – A püspöki kar pedig közös pásztorlevélben fordult a hívekhez, melynek elegendő néhány mondatát idézni:

„Nem szabad némán elmenni a KALOT mellett, amely a legnépesebb és legfontosabb társadalmi osztály érdeleit képviseli. Néhány év előtt a falusi legény úgy nőtt fel, mint a vadvirág, az tépte le, akinek jól esett, vagy hitszegő ígéretekkel ki akarta használni tájékozatlanságát. Ma pedig több százezer, testben és lélekben ép fiatalember nyer világnézeti, szellemi és gazdasági nevelést és irányítást olyan férfiak részéről, akik nem a tömegek hátán felkapaszkodni, nem politikai szabadcsapatot toborozni akarnak, hanem Krisztusnak s vele a tiszteletre méltó falusi munkásnépek becsületes zászlaját kívánják diadalra vinni. Mutasson bárki hasonló önzetlen szervezkedésre példát, mint amit a KALOT fejt ki, anélkül, hogy vezetői gazdagodni vagy egyénileg érvényesülni kívánnának.”

Nagy Töhötöm itt megjegyzi, hogy valóban sem P. Kerkai, sem ő soha nem jelentek meg díszhelyeken, gyűlések elnökségében soha helyet nem foglaltak. Tulajdonítólóg P. Nagy Töhötöm, egy írógépet és egy fényképezőgépet, mint munkaeszközt vett a mozgalom pénzén, P. Kerkai viszont annyira komolyan vette a szerzetesi szegénységet, hogy – Nagy Töhötöm tudomása szerint – semmit sem vett a maga részére.

A következőkben Nagy Töhötöm részletesen leírja, hogyan képezték a legényeket belterjes- és kertgazdaságra: az iskolákhoz tartozó 10-40 holdon nyolchónapos tanfolyam keretében tanulták a jövedelem fokozásának módozatait; megtanították a parasztleányeket a mocsaras területek jövedelmezővé tételére: beültették nemes fűzfával, és a lehántott vesszőt eladták kosárfonóknak, sőt egy év után saját kosárfonó üzemet létesítettek; telepés képző népfőiskolát

alakítottak ki és egy év alatt – az ONCSA házépítő akciója keretén belül – megalapították az első telepés-falut. – Több telepítésre – sajnos – az összeomlás miatt már nem kerülhetett sor.

Megkülönböztetett szeretettel beszél Nagy Töhötöm a népi kultúráról: külön szakosztályt alapítottak a Központban és külön népművész népfőiskolát építettek Csíksomlyón, Püspök-szentlászlón pedig megosztották a népfőiskolát a faragó művészekkel. Idézzük magát Nagy Töhötömöt:

„Különös szertettel foglalkoztam ennek a szakosztálynak a vezetésével, és magam is hivatásos néprajzos lettem, s ezért egész különösen érintette lelkemet, hogy a KALOT utolsó nagy nyilvános szereplése – a kommunisták által történt felosztatás előtt – olyan bemutató volt, amelyről már előzőleg évek óta álmodoztunk. A budapesti Állami Zeneművészeti Főiskola nagytermében egyszerre és egymást váltogatva mutattuk be a népművészet és a klasszikus művészet szépségeit.

Az ünnepség alapgondolata az volt, hogy a népművészet kihívja versenyre a klasszikus művészetet. – A főváros egyik leghíresebb kórusának énekszáma után paraszt-ifjaktól álló kórus lépett fel, majd egy 60 esztendőes egyszerű, valódi pásztor következett, aki az ő sajátos stílusában, néha remegő hangon gyönyörű ősi énekeket énekelt. – Őt követte egy híres operaénekesnő, aki szintén népdalokat adott elő, de már Bartók és Kodály átírásában. A 2000 személyből álló közönség lelkes tüntetéssel kísérte a számot. – A következő percekben már két KALOT-legény járta a híres ősi verbunkost, amelyet az öreg falusi pásztor kísért valami különleges, egyszerű zeneszerszámmal. Szinte még be sem fejezte a két fiatal toborzó-táncát, máris megjelent az Operaház híres férfi balettkara. – Utána egy fiatal parasztlegény tilinkón adott elő ősi pásztorjátékokat, majd ugyanezeket a dalokat a Zeneakadémia egyik professzora, modern hangszerelésben, zongorán adta elő. – Most következett újból néhány ősi ballada elmondása, váltakozva egy-két modern mesével.. Az est legkiemelkedőbb eseménye volt, amikor egyszerre két tánckar vetélkedett egymással. Egy 20 tagból álló népi tánckar és az Állami Opera balettkara. A paraszt-ifjak tánca tele volt férfierővel, visszafojtott szenvedéllyel, míg a klasszikus tánc szinte lebegni látszott a levegőben. Ebben a számban szerepelt Harangozó Gyula, egyike az ország leghíresebb táncosainak. – Az előadásra rátette a koronát egy színdarabra átírt, ősi népballada bemutatása, tragikus témájával távolról utalva az ország helyzetére.

Ez az előadás élő tolmácsolása és eredménye volt minden eddigi erőfeszítésünknek és annak a nagy elhatározásunknak, hogy a múltba visszatérve, onnan hozzuk ki egy nép eredeti ősi szépségeit, hogy felemelhesük őket klasszikus magasságokba, és így mutathassuk meg a modern világnak...”

X X X

Ez volt a csúcs! – Igen: félmillió KALOT-legény, 20 népfőiskola, 195 vezető, igazgató, tanár, szervező és olyan pezsgés a falvakban, melyet sem azelőtt, sem azóta nem lehetett látni. – Sajnálatos módon ezt követte az összeomlás, 1946-ban pedig a KALOT felosztatása.